

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2021. június 4.

XXI. évfolyam, 2. sz.

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Alapító: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Alapítók: dr. Gubás Jenő (elnök), Utasi Jenő (főszerkesztő), dr. Vajda Gábor (felelős szerkesztő)

Kiadó: Aracs Alapítvány, Horgos

Főszerkesztő: Bata János (bata.horgos@gmail.com)

Olvasószerkesztő: Gubás Ágota

Lektor: Kulhanek Edina

Művészeti szerkesztő és fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Harangozó Attila

Nyomda: Grafoprodukt Kft., Szabadka

Nyomdaigazgató: Özvegy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bata János, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Mihályi Katalin, Utasi Jenő

A szerkesztőség címe: 24000 Szabadka – Subotica, Prvog ustanka 20.

Telefon/fax: (+381)-24/542-069

E-mail: gubasagi@gmail.com

A folyóirat olvasható a www.aracs.org.rs honlapon.

E számunkban Pesti Emma festőművész alkotásaiból adunk válogatást.

A címlapon: Megsebzett táj II. és Megsebzett táj I.

A hátlapon: Madarak otthona

Támogatók:

Számunk szerkesztésében együttműködő partnerünk volt a Magyar Művészeti Akadémia.

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
főszerkesztő Bata János. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
: – Horgos : Fondacija Aracs = Aracs Alapítvány, 2001–. –
Ilustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762 = Aracs

COBISS.SR-ID 94357250

Tartalom

Iancu Laura	Versek	5
Gubás Ágota	Kitartóan cselekedte a jót nemzetünkért – Dr. Bencze Izabella emlékére	7
Szmadám György	Gyulai Líviuszra emlékezve	11
Kondor Katalin	Az ám, Hazám – Beszélgetés az idén 75 éves Döbrentei Kornél költővel	14
Molnár Pál	A magyar alapítású Balassi Bálint-emlékkard nemzetközi irodalmi díj helye a világban	20
Tráser László	Cédulák XXIX.	25
Konrad Sutarski	A keresztény Európa védelmében	28
Dobos Marianne	Üzenet századunknak	34
Mezey Katalin	Naplójegyzetek XIII.	38
Sági Zoltán	Korlátok harapófogójában, de az újraértékelés lehetőségével	41
Stanyó Tóth Gizella	Tiszteletet és még több támogatást a végek őrzőinek	45
Huszár Zoltán	Utcabeliek	53
Mérey Katalin	„Szabaccság!!!” II.	57
Juhász Lili	Oktatás Jugoszláviában a szocialista rendszer fénykorában és hanyatlásakor	60
Mezey László Miklós	Szeged, avagy a ragyogó pillanatok emléke	62
Radnai István	Versek	67
W.-Nemessuri Zoltán	A hálátlanság anatómiája	68
Gutai István	Ezernégyszáztizenhárom	77
Széki Soós János	Hagyások I.	85
Diószegi György Antal	Az 1571-ben megteremtett Erdélyi Fejedelemség egyetemes jelentősége	88
Gyémánt Richárd	A történelmi Torontál vármegye Bánlaki járásának nemzetiségi és felekezeti viszonyai – I. rész	98
Bogner István	Délvidéki kincs – nem csak numizmatikusoknak	111
Pesti Emma	Életrajz	113
Színes melléklet	117

E számunkban Pesti Emma munkásságát mutatjuk be.

Fekete ég

Tél madarakkal

láttam egy képen két
 madarat együtt böködték
 a hullott almákat pontosan
 szúrtak a pirosba
 árnyas este volt martak a fehér-zöldes
 foltokba s a ritkás avarban
 volt egy kicsi ág is oda
 csak úgy odahajítva
 pólyakötésért kiáltottam ekkor
 és megállás nélkül tárcsáztam
 a segélyhívót a gyóntatót
 mi készül itt miféle háborút
 engedtem be a házamba
 ki jön értem ki segít rajtam híznak
 a madarak híznak a képeslapon

Gondolatok a kertben

afféléket kezdek gondolni
 hogy a vadludak szeretnek
 szeretnek egemen tetszelegni
 szétszóródnak és keresik egymást
 de mulatozó kedvük már nem értem
 és szédülök fáradok magasba nézni
 sokáig tart a gyógyulás és aztán
 a csapdosó szárnyak hallatán
 megrettenek akkor is ha csak
 az angyalok rendetlenkednek a bazilika
 négy falán – mert mi van
 mi van ha egyszer hátulról csapnak
 rám és magukkal visznek
 rosszkedvvel tömik meg a szám
 és tériszonnyal itatnak ha
 azt mondom szomjazom
 ruhátlanul felrántanak
 felmutatják a szégyenem
 és idén sem érik be a Paradicsom
 felveri a gaz megfojtja veteményem

Fekete zápor

IN MEMORIAM

Dr. Bencze Izabella
(Szabadszállás, 1949. II. 10. – Budapest, 2021. II. 26.)

Kitartóan cselekedte a jót nemzetünkért

Dr. Bencze Izabella emlékére

„Mert Isten akarata az, hogy jót cselekedve némissátok el az értelmetlen emberek tudatlanságát, mint szabadok: nem úgy, mint akik a szabadságot a gonoszság takarójául használják [...] ha kitartóan cselekszitek a jót, és tűritek érte a szenvedést, az kedves az Isten szemében.”

(Péter apostol első leveléből)

Drága Bella! Nagyon kedves lehettél az Isten szemében, mert igazán a végsőig kitartóan tűrted a szenvedést, olyannyira, hogy az Úr nem hagyta tovább, és 2021. február 26-án magához szólított.

Drága Bella, most is ugyanannál a gépnél írok, téged megszólítva, csak levelem nem tudom már elküldeni neked e-mailben, mint ahogy 2018 óta tettem, mikor elkezdődött levelezésünk. Így hát egy kicsit hosszabbra nyúló levelem most nem Neked, hanem Rólad küldöm az Aracs folyóirat olvasóinak, hogy téged jobban megismerjenek, mert számos írásoddal ugyan találkozhattak ezeken a hasábkon és sok anyaországi lapban, de rólad, a **KÜZDŐ EMBER**-ről nem sokat tudhattak meg.

A küzdelemből pedig nemcsak neked, de egész családnak, még az őseidig visszamenőleg is igazán kijutott. Az apai ág Székelyföldről származik. A valamikor Délvidékre áttelepült jómódú családot a nem reguláris szerb felkelők 1848–49-ben kiirtották, amikor etnikai tisztogatást hajtottak végre a magyar, német, román és horvát falvakban. „Kastélyukat felgyújtották, csupán egy hat év körüli kisfiú menekült meg úgy, hogy a Dráván egy farönkbe kapaszkodva valahol Drávaszentes környékén partot ért, ahol egy nagyon szegény család befogadta és felnevelte. Ő volt a szépapám.” Írod az *Időkapszulák* című könyvedben (Méry Ratio, 2020), amelyből többször is segítségül hívom gondolataidat, Rád emlékezve.

Az anyai ágon egy felvidéki régi nemesi család tagjai voltak a felmenőid, akiknek sorsa nem volt küzdelemmentes, hiszen vagyonukból kifor-

gatta őket egy ismert arisztokrata család, amely ezzel alapozta meg saját jövőjét, a te őseid pedig elszegényedtek. Neveket szándékosan nem említesz, mert nincs értelme. Értelme csak annak van – mondod –, hogy az ősök által képviselt erkölcsi értékek megmaradnak-e, vagy sem. S Te ezeket az értékeket nemcsak hogy megőrizted, hanem általuk felvértezve, megsokszorozódott erővel, energiával küzdöttél erőd szerint a „legnemesbekért”. Hogy mi dolgunk a világon? Vörösmarty mellett Tamási Áron mondatát választottad útmutatóul: „...hogyan valahol otthon legyünk benne.” Te pedig akkor érezted igazán otthon magad, ha valamit tehettél nemzetedért. Jogászi végzettségedhez ha nem párosul harcias bátorságod, akkor bizonyára nem küzdöttél volna olyan elszántsággal és eredményesen azért, nehogy minden felelősségvállalás nélkül vonuljanak ki a magyar forradalmat vérbe taposó szovjet csapatok 45 évnyi „ideiglenes” itt-tartózkodásuk, országkifosztásuk után. A gazdasági háttértárgyalások vezető jogászaként megvívott küzdelmeidre emlékezve írod: „Jó volt a korábbi elnyomóink szemébe nézni és szakmai fölényvel nemet mondani azoknak, akiknek negyvenöt éven keresztül az elvtársak mindig, mindenre igent mondtak.” Te pedig egyre több témában mondtad ki a nemet, a nemzeti vagyon elherdálására mutattál rá, az MSZP-vagyon el nem számolására, a KISZ-vagyon „felszívódására”, az elhíresült sukorói kaszinóügyletre – sorolni is sok, hát még nemcsak írni róla, jogi vonatkozásokat és gazdasági tényeket felsorakoztatva, hanem tenni is a rablóprivatizáció ellen. A szocialista-liberális kormányának a társadalombiztosítás tervezett magánosítása ellen civil háború indult, amelynek egyik aktora voltál, de más közügyekben is tüntetések szónoka, rádió- és televízió-műsorok vendége, újságok riportalánya. Te magad is publicistává váltál, mégpedig a legki-

válóbbak egyikévé. Nemcsak jogi és gazdasági kérdésekben voltál jártas (sokan közgazdásznak vélték), hanem a magyar történelem és politika sorsfordító eseményeit elemezve kristálytiszta volt okfejtésed, és ami a legfontosabb: írásaidnak lelke volt, átsütött belőlük a hazád, a nemzeted féltése, szeretete. „Tegyük szóvá minden visszaélést és jogellenességet. Teljes erővel támogatassuk a kormány által az elszakított részek felett gyakorolt véghatalmat, még akkor is, ha ez a szó nem tetszik valamelyik szomszédunknak. Nyugodtan tegyük ki szobánk falára a régi térképet. Nem azért, mert revizionisták vagyunk, hanem azért, mert jogunk van a saját történelmünk igazságához, amit senki nem vehet el tőlünk. Nem nekünk kell szégyenkezni, nem nekünk kell magyarázkodni. És soha ne alázkodjunk meg.”

Hogy az elszakított nemzetrészek iránt nem csak szavakban éreztél felelősséget, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy amikor 2016-ban leégett egy székelyföldi kis településen, Atyhán a templom, a Civil Összefogás Fórumának képviselőjeként adománygyűjtést szerveztél nemcsak Magyarországon, hanem az Egyesült Államokban is – és sikerült az újjáépítés!

A szellemi honvédő

A Civil Összefogás Fórumának egyetlen női alapító tagja voltál. Hogy miként került erre sor, ezt is az *Időkapszulák* c. könyvedből idézem. Ez a részlet is egy lenyomat a korról, mint ahogy az egész életutadat, munkásságodat bemutató könyv is az.

„Magányos bozótharcosnak tartottak, mert nem kapcsolódtam szorosan egyik ellenzéki szerveződéshez sem. [...] Egyedül Makovecz Imre meghívását fogadtam el, amikor a Mesternek elege lett a gyurcsányi hitványságból, és megkereste azokat a személyeket, szervezeteket, akikben potenciális erőt látott egy jobboldali összefogásban Orbán mellett. [...] akkor indulunk el azon az úton, amely a 2009-es virágvasárnapi, a sajtó által agyonhallgatott 250 ezer fős Hősök téri nagygyűléshez, majd a CÖF megalapításához vezetett.”

Hálás vagyok a Civil Összefogás Fórumának, hisz általa kerülhettem kapcsolatba veled, ugyan-

is a szabadkai székhelyű Vajdasági Magyar Civil Szövetség elnökének, Béres Zoltánnak a felterjesztését elfogadva a CÖF a 2018. évi Szellemi Honvédő Emléklappal tüntette ki férjemet, dr. Gubás Jenőt, és a laudációt te tartottad meg. Ezután kértünk föl, hogy írd az Aracsba, s te rögtön megérezted, hogy milyen lelkületű írásokra van szükségünk. *„Erőt, önbecsülést adó, a magyarság vállalásának gyönyörűségét aláhúzó írásokra van szükség az Aracsban. (Tartottam már előadásokat vajdasági településeken és megtapasztaltam azt az elkésztő érzületet, amelyről Gubás úr is gyakran ír.)”* (e-mail, 2018. XII. 2.)

„A lelki egyesülésre a legjobb eszköz a magyar himnusz. Az eredeti! Az a Himnusz, amelynek zenéjét 1844-ben komponálta Erkel Ferenc. Térjünk vissza eredeti himnuszunkhoz, amely a reformkor hajnalán született, amely nem gyászol, hanem fel-emel, amely a magyarság dicsőségét hirdeti verbunkos zeneiségében és a nándorfehérvári diadalt ünneplő harangszavával.” Ilyen egyszerűen és tömören foglaltad össze, hogy miért van szüksége a nemzetnek arra, hogy visszakapja a Himnusz eredeti zenéjét. Mert tudniillik 1938-ban Dohnányi Ernő átdolgozta, átírta. Nem sokban változtatott rajta, csak az elejéről és a végéről kivette a harangok hangját (amelyek a dicső nándorfehérvári diadalt hirdetik), és lassította, gyászosra hangolta át az eredeti élénkebb és magyaros, verbunkos tempót. Erről beszéltél az M5 *Ez itt a kérdés* műsorában 2020. március 11-én.

Megtekinthető: <https://www.youtube.com/watch?v=OmP8ljAdCz8>

Arra is rámutattál, hogy igaz lehet, hogy Dohnányi a trianoni tragédia utáni gyászos hangulatot akarta érzékeltetni átdolgozásával, mint ahogy a legtöbben ezt hangsúlyozzák, de egy zenekritikus kutatómunkájára is felhívtad a figyelmet, aki kiderítette, hogy Dohnányi nem szerette a zenei szimbólumokat, és ennek is lehetett az a következménye, hogy hangszereléséből kiiktatta a magyaros elemeket, a verbunkos ritmust és a harangszót.

Most csak az a kérdés, hogy végre-valahára le tudjuk-e vetkőzni a „Merjünk kicsik lenni!” belénk sulykolt életfelfogást, és lehámozzuk-e a Himnusz zenéjéről a mesterségen rávakolt réteget, hogy eredeti pompájában szólaljon meg. Az M5 tévécsatorna stúdióbeszélgetésébe beikta-

tott utcai közvélemény-kutatás álságos volt, mert úgy tette fel a kérdést, hogy mit szól hozzá, hogy a Himnuszon változtatni akarnak. Persze, sokan felháborodtak, féltve nemzeti imánkat. Ekkor tetted helyre a dolgot: erről nem kell népszavazást kiírni, csak be kell tartani azt, amit az Alaptörvény megfogalmaz: a Himnusz zenéjét Erkel Ferenc szerezte. Nem vehemenciával mondtad, pedig jogos lett volna a felháborodásod, hiszen félrevezető volt a kérdés (eszembe jut: „mint akik a szabadságot a gonoszság takarójául használják” – Pál apostol leveléből), hanem higgadtan, a tények kérlelhetetlen igazságával érveltél. Csodáltam erődet, pedig ekkor már nagybeteg voltál, de nemcsak erkölcsi, hanem a fizikai tartásod is csodálatra méltó volt, csínosságod, nőiséged, öltözködésed mind a külső, mind a benső harmóniát sugározta. Csak azt sajnáltad, hogy arra már nem volt erőd, hogy továbbra is fessed a hajad...

Himnusz-ügyben még tavaly nyáron lázasan leveleztünk, tőlem is kértél segítséget, hogy Tőkés László támogató reagálása után a Délvidéken is szerezzünk pártolót, de sajnos ez nem igen sikerült. Ekkor már a legtöbbet tehető hazai politikai vezetők egyikéhez fordultál, az illetékes titkársága viszont „zene-szakmai kérdésnek minősítette, és elküldött minket a kulturális államtitkárhoz, ahonnan december óta nem kapunk választ... Azt hiszem, gyerekkoromban játszottam utoljára a körben áll egy kislánykát... De a farkába harapó kígyó is elég szemléletes...

Hát ez van. De azért majd még forgolódunk egy kicsit...

Öllelek benneteket

Bella

2020. augusztus 12.”

És még „forgolódtál” egy újabb szívügyed, a Makovecz-katedrális érdekében, pedig már érkeztek az újabb baljóslatú betegségi jelek.

„Drága Ági, [...] Igen, megkaptam az Aracsot, köszönöm! Változatlan színvonal, gyönyörű kiadvány.

Én sajnos két hete a pocakommal kínlódom, de nagyon, és csak remélem, hogy nem húzódott oda is, aminek még a nevét sem írom le szívesen. 15-én lesz a CT, kicsit félek, hogy mit mutat majd...

De voltunk nyaralni, Kaposváron, meg Szentgotthárdon. Kellemes volt (a problémámat leszámítva), de elkeserítő, hogy mennyire lazán veszik az emberek a járványt, egyáltalán nem törődnek semmivel. Kezdi úgy felfogni, hogy nem is létezik. Beszéltem valakivel, akinek a rokona (30 éves) már megkapta. Nagyon rossz volt, két kórházat járt meg, szóval létezik, és kemény.

Drága Ági, vigyázzatok magatokra...
2020. szept. 7.”

Berekfürdön férjével, dr. Soós Tiborral
2020 júliusában

Sok barátod és főleg küzdőtársad volt, nem láttam, hányuknak küldted el ezt a pár sort, amely hozzám is megérkezett.

„Barátaim!

Elnézéseketek kérem, hogy mostanában nem jelentkezem, de a kezeléseim nagyon keményen igénybe vesznek, így az erőmet kizárólag a remélt gyógyulás érdekében kell most összpontosítanom.

Ettől még nagyon sokszor, és nagyon nagy szeretettel gondolok rátok jó egészséget és kitartó türelmet kívánva ezekben a vészterhes időkben.

Szeretettel öllelek mindnyájatokat

Bella

2020. nov. 9.”

2021. január 8-án a Magyar Hírlapban megjelent a *Makovecz-katedrális* című írásod, amelyben többek közt ezt írtad.

„Boldog az a nemzet, amelynek olyan nagyszemű szülöttei vannak, akik örök érvényűt képesek alkotni. Örök érvényűt, mint Antoni Gaudí a Sagrada Famíliaival, mint Cesar Manrique Lanzarote szigetével, vagy mint Makovecz Imre organikus épületeivel. Makovecz Imrének volt egy grandiózus terve egy katedrális megépítésére, amely életművének összefoglalása, komplex világképének tükré, s amelyet Őszentsége, XVI. Benedek pápa megáldott. A templomnak még nincs neve. Lehet a feltámadás vagy a hálaadás templomának is hívni. De lehet a kereszténység fennmaradásának katedrálisa is, amely oly erővel sugározna a világ működőképes létéhez elengedhetetlen rend és hit szükségességét, hogy talán még a legvadabb ateistákat is megérintené, és megfékezne lelkük indulatait. [...] Jól tudjuk, hogy az 1948-at követő politikai fordulat után a kommunista Magyarországon gyakorlatilag negyven évig nem lehetett templomot építeni. Úgyhogy épp itt az ideje, hogy a rendszerváltozás harmincadik éve után megépüljön világhírű építésünk tervezésében egy új, magyar, az egész világnak élhető jövőt üzenő, de mindenképpen a régió keresztény bástyáját jelentő katedrális.”

Az írást nekünk is felajánlottad, meg is jelent március 15-ei, idei első számunkban, de már gyászkeretbe téve.

Az egyik e-mailedben egyszer ezt írtad:

„A sorscsapásokat elviselni, sőt legyőzni nem könnyű, de ha az ember lelkiismerete tiszta, és hisz az isteni elrendelésben, valamivel könnyebb.”

Erkel szépunokája, Somogyváry Ákos karnagy, az Erkel Ferenc Társaság elnöke a honlapjukon ezekkel a szavakkal búcsúzott a Himnusz eredeti zenéjének visszaállításáért küzdő társától:

„Megpihent a Himnusz védőangyala

»Egyikünknek nagyon meg kéne gyógyulnia, s nem én leszek az...« – mondta közelmúltbeli beszélgetésünk alkalmával néhány hete, hosszantartó, mégis bölcs megbékéléssel és tartással viselt betegség-keresztjét elfogadva, küzdelme végéhez közeledve. [...] Néhány nappal ez előtt még e gondolatokat írhattam neki: »...Úgy hallom éppen ideje van Téged jókívánságokkal elhalmozni újabb születésnapod ürügyén. Úgyhogy most ezt teszem, amikor a Jóisten bőséges áldását, visszavonhatatlan szeretetét és kivételes Rád figyelmezését kívánom...«

Drága Bella! Bár földi világunkból máris rettentően hiányzol, fogadjanak maguk közé az angyalok, hogy ezentúl együtt egyengessétek rögzös utunkat, miközben az égi karban Ti már együtt daloltok megváltó éneket.

Somogyváry Ákos, az Erkel Ferenc Társaság elnöke” (2021. február 26.)

Drága Bella,

köszönöm a sorsnak, hogy habár csak a virtuális valóságban, de megismerhettelek. Búcsúzom Tőled a földi léted értelmét igazoló és az utókorban mély nyomot hagyó könyved lélekemelő gondolatait idézve meg.

„Összetett lett az írás, mint amilyenek mi, emberek vagyunk. Hiszen az Isten ilyennek alkotott minket a saját képére: bonyolult, teljesen egyedi, a világmindenséggel mérhető élőlénynek. Bennünk van a kozmosz minden apró alkotórészecskéje, a teremtő által adományozott lélekkel együtt. És a lelkünk a földi élet után tovább gazdagítja a mindenséget a saját összetettségével, bonyolultságával, és mégis végtelen egyszerűségével együtt. Ezért óriási a felelősségünk, hogy miként éljük az életünket, s hogy milyen nyomot hagyunk magunk után a földi létben.”

Gyulai Líviuszra emlékezve*

Amikor megtudtam, hogy Líviusz barátom visszaadta lelkét a Teremtőjének, egy hét évvel ezelőtti esemény képe jelent meg előttem. Ausztráliában, egy ott élő magyar entomológus barátommal éppen egy eukaliptuszerdőben járunk, amikor a hátunk mögött vagy tíz méterrel iszonyú recsegés-ropogással kidőlt egy hatalmas fa, amely eleinte lassított felvételként, majd egyre gyorsulva és törve-zúzva zuhant le a vastag avarba. „Ezek a fák így hálnak meg – mondta a barátom. – Méltósággal. Az utolsó percükig állva és szolgálva. Élőlények sokaságának adnak oxigént, otthont, élelmet, pihenőhelyet és árnyéket, s amikor az idejük kitelt, egy adott pillanatban minden ellenkezés nélkül adják át magukat az elmúlásnak.”

Líviusz felesége, Emmyke – akit Líviusz így nevezett –, aki az utolsó tizenegy napot egy kórházi szobában töltötte a férjével, azt mondta, hogy Líviusz mindvégig nagyon nyugodt, vele pedig rendkívül figyelmes és kedves volt. Nem készült a halálra. Animációs filmje következő részéről és más terveiről beszélt, s halála után sem ült ki arcára a szenvedés. Emmyke szerint arckifejezése nyugodt, szinte derűs volt.

Egy teljes életet élő, megnyugodott ember ment el közülünk békésen, aki bejárta az utat, amit Teremtője kijelölt neki. Ahogyan Pál apostol írta Timóteusnak a második levelében: „A jó harcot megharcoltam, a pályát végigfutottam, hitemet megtartottam” (2Tim, 4,7).

És itt kellene következnie annak az ismertetésnek, amely e pálya stációit sorolja; a különféle elismeréseket és díjakat. Ám én most ettől eltekintek, mert a barátai voltunk, és tudjuk, hogy ki is volt Gyulai Líviusz. Az ő egyik kedvenc fordulatával élve: „elég az hozzá”, hogy a nemzet művésze volt, és ebben benne van minden. Én Gyulai Líviusz személyiségéről szeretnék most beszélni. Elsősorban azt kell kimondanom, hogy nála sze-

retetreméltóbb emberrel még nem találkoztam. Líviuszt egyszerűen nem lehetett nem szeretni. Ez főleg abból adódott, hogy megőrzött magában valamit a gyermekből. Abból a gyermekből, aki az erdélyi Baróton született, akit édesanyja egyedül nevelt, és aki kis idő múlva a nyugati határszélre, Sopronba került, aminek emlékét Az én kis városom című animációs filmjében idézte meg. Majd jött Budapest, és a számára meghatározó jelentőségű és utat mutató Képzőművészeti Főiskola, meg az emberpróbáló 1956. Gyulai Líviusz 19 éves volt ekkor. Diplomázás után aztán következtek azok az évek, sőt évtizedek, amikor az ő pályáján (is) csak gerinctörő megalkuvásokkal lehetett boldogulni, de ebből ő nem kért.

*Szeretetteli nyitottsággal
csodálkozott rá a világra –
Gyulai Líviusz 2008-ban*

Líviusznak tehát egyáltalán nem volt könnyű gyermek- és fiatalkora, s akár még megkeseredett, kiábrándult emberré is válhatott volna, de ő megmaradt annak a gyermeknek, aki folyamatosan kérdez, tanul, és szereteteli nyitottsággal csodálkozik rá a világra. De ebben a figyelemben akkor már ott volt a szakmailag érett, technikailag tökéletesen felvértezett grafikus látásmódja, elemzőkészsége és manuális készsége is. Mivel a tusrajztól és az akvarelltől kezdve a linó- és a fametszeten át egészen a litográfiáig bármilyen grafikai technikában meg tudott szólalni, és annak a körülbelül hatvan évvel ezelőtti magyar könyvkiadásnak még szüksége volt olyan illusztrátorokra, mint amilyen ő volt, számtalan könyvet illusztrált. A hatvanas-hetvenes évek nagy grafikusgenerációjának utolsó mohikánjaként hihetetlen szorgalommal és invencióval alkotott.

Líviusz azon régi vágású kultúremberek közé tartozott, akik még szerették, sőt tisztelték a könyvet, gyűjtötték, értéknek tartották, és állandóan olvastak. Neki is mániája lett a könyvek gyűjtése. Elképzelem, hogy micsoda boldog büszkeséggel vehette kézbe fiatal korában az első olyan könyveket, amelyekben az ő illusztrációi díszlegtek. Ezeket az utólérhetetlenül aprólékos kidolgozottság, de mindenekelőtt is a finom ironia, illetve a groteszk felé hajló humor jellemezte.

Sajátos humorát Líviusz később szellemes animációs filmjeiben csillogtatta meg igazán. Mind grafikai munkásságáért, mind animációs filmjeiért felsorolhatatlan mennyiségű díjat vehetett át, de ezekkel soha nem hivatkozott. Mi sem állt távolabb tőle, mint az önhittség, de öntudatos emberként pontosan tudta, hogy ki ő.

Szeretett mesélni, s százszor hallott, végeérhetetlen történeteit hallgatva e monológokban olyan abszurd fordulatokkal találkozhatott az ember, amelyek művészetére is jellemzőek voltak.

Mint tudjuk, vannak olyan emberek, akikkel kapcsolatban akár egy rövid beszélgetés után is úgy érezzük, hogy rendkívül fárasztóak voltak, és leszívták az ember energiáit, míg másokkal egy-egy ilyen találkozás után feltöltődést érzünk. A Líviussszal való együttlét után mindig azt éreztem, hogy a belőle sugárzó derű feltölti az embert.

Idős korára aztán számtalan kiállítása nyílt külföldön, s ennek, no meg Emmykének köszön-

hetően sok pontjára eljutott a világnak. Járt még Kubában és Indiában is. Ez utóbbi utat Emmykével és két barátjukkal 2004-ben tették meg turistaként, teljesen magánvállalkozásban. Jellemző momentum az, amit útítársa és barátja írt róla az útnaplójába: „Lulu folyamatosan vásárolja a könyveket borsos áron.” Mert tudni kell, hogy Líviuszt a barátai csak Luluként emlegették.

Luluban volt valami olyan tulajdonság vagy képesség, amelyet nem tudok másként megnevezni, mint a naivság és a bölcsesség együttese, amihez valami hasonlót korábban csak a régi kínai bölcsokről képzeltem. Amilyen tétova tudott lenni a praktikus, hétköznapi intéznivalókban, olyan határozott véleménye volt mindenről, s tudom, hogy bizonyos dolgok nagyon fel tudták háborítani, mert morális ember volt. Soha nem alkudott meg a szakmájában, s nem hozott létre egyetlen hozzá nem méltó művet sem.

Úgy képzelem, hogy Líviusz barátom valami képpen most is itt van közöttünk, s ahogy szokta, kissé félrehajtott fejjel hallgat, esetleg néha közbeveti: igen, igen, csak azért, hogy tudjam: figyel.

S ha most szünetet tartanék, és megkérdezném tőle, hogy egyetért-e az elmondottakkal, akkor valószínűleg azt mondaná: „Igen, igen, csak nem ez a fontos.” És akkor megkérdezném tőle, hogy mi lenne hát a fontos, ő meg üzenne velem. Valahogy így:

„Szeretett Emmykém! Társam! A te szereteteli gondoskodásod táplálta az életemet. Valóban a feleségem, azaz életem fele voltál. Nincs rá szó, hogy méltóképpen meg tudjam neked köszönni azt, hogy nyugodt boldogságban élhettem melletted.”

„Kislányom, Kiskati! Te lovas ember vagy. Bánj úgy a sorsoddal, mint a lovaiddal! Értsd meg, hogy amint a lovak is önálló személyiségek, a sors is tőled független entitás, de ahogy a lovakat is irányítani tudod, úgy a sorsodat is kézbe veheted. Fogadd el tehát azt, de erős kézzel tartsd a szárat! Soha ne sarkantyúzd, ne akarj elébe menni dolgoknak, és ne ostorozd, ne zúgolódj, ha ezek nem úgy alakulnak, ahogy elvárád! Szerettelek.”

És akkor én félbeszakítanám Lulut, és azt mondanám neki: „Várj, Líviusz! Mielőtt az unokádhoz szólnál, én hadd mondjak valamit róla! Ő most Emmyke mellett van. Beszélgettem vele, és

akkor azt mondta: »Most, hogy már én vagyok az egyetlen férfi a családban, méltóvá kellennem nagyapám emlékéhez.«»

„Akkor én már nem is mondok semmit – mondaná elégedetten Líviusz –, csak azt kérem, hogy ígéretedhez híven állj édesanyád és Emmyke mellett! Isten áldjon, Vendel!”

Végül megkérdezném Líviusztól, hogy mit üzen nekünk, a barátainak, mire ő valószínűleg ezt válaszolná: „Gyerekek! Bocsássatok meg nekem, ha néha értetlen vagy türelmetlen voltam veletek, de higgyétek el, hogy gyűlölet soha nem élt bennem senki iránt. Egyikőtök azt állítja, hogy nekem nem is volt ellenségem. Ennek örülök. De azért egy kicsit jobban figyeljétek egymásra, és értsetek szót egymással! Örüljétek Isten ajándékának, az élet nagyszerű kalandjának! Fordítsátok arcotokat a Fény felé, és töltekezzetek vele, hogy az benső derűként sugározzék belőletek másokra! Próbáljátok meg jobban szeretni egymást, meg azt a hazát, ahol éltek, és végezzétek legjobb tudásotok szerint, örömmel a munkátokat! És fontos még, különösen most, amikor a pandémia képében az Úr figyelmeztetést küldött, hogy – amint azt II. Szent János Pál pápánk háromszor is kimondta homíliája alkalmával –: »Ne

féljétek!« A magyarok Istene áldjon meg Benneketek!”

Ezt követően Líviusz elsietne, mert Dürerrel akarna találkozni, akinek el szeretné mondani, hogy ő látott igazi, élő orrszarvút, és az nem olyan, mint amilyennek az ötszáz éve élt németalföldi mester ábrázolta, de valójában annak olyannak kellene lennie, mint az övé. Mert az emberi fantázia és a művészet nemegyszer pontosabb és szebb, mint a valóság. Ezt ebben a pillanatban is tapasztalhatjuk.

Líviusz nem járt rendszeresen templomba, de hívő ember volt, s elmondhatta volna azt, amit Kosztolányi Dezső szinte végszóként fogalmazott meg Hajnali részegség című versében, hisz a gyönyörű vers megírása után egy évvel meghalt:

*„Bizony ma már, hogy izmaim lazulnak,
úgy érzem én, barátom, hogy a porban,
hogy lelkek és göröngyök közt botoltam,
mégis csak egy nagy ismeretlen Úrnak
vendége voltam.”*

* Elhangzott 2021. április 1-jén Budapesten, a Fiumei úti sírkertben.

Könnycsepp

Az ám, Hazám!

Beszélgetés az idén 75 éves Döbrentei Kornél költővel

Azért választottam József Attila-idézetet egy dacos költővel folytatott beszélgetés címűül, mert ismeretem szerint nem írt le egyetlen író, költő sem olyan sort, hogy „75 éves lettem én, meglepetés e költemény...” Talán azért, mert 75 éves korában a költő, ha tehetséges, már nem okoz meglepetést verseivel az őt szerető és tisztelő közönségének. Legfeljebb újból és újból kivívja csodálatukat, mert tehetsége, váteszi képessége mit sem kopott az elmúlt évtizedekben. Nos, Döbrentei Kornél ilyen költő. 66 éve ír verseket. Mondhatnám azt is, hogy 66 esztendeje „rázza a rácsot”. Ez utóbbi kijelentés tőle származik, ugyanis az egyik könyve fülszövegében arról mesélt, hogy bár beszélni még nem tudott, de a járókából már másfél éves korától „csecsemőnyelven” rendszeresen szónoklatot intézett a családhoz. Ő úgy magyarázza a szónoklatait, hogy mindenáron el akart mondani valamit, s közben szenvedélyesen rázza a kiságy rácsát. Amit ráz azóta is, csak már nem kiságyban, hanem többnyire versben, de gyakorta „prózában” is, mert mindig el akar mondani valamit. Szerencsénk, az egyetemes magyar irodalom szerencséje, hogy el is mondja. Kőkeményen, kertelés nélkül – az őszinte szóra, lelki rokonságra vágyó hívei legnagyobb örömére. Indítsuk egy 2017-ben írt versrészlettel a beszélgetést, a Bámész-népnek megtérül a panoráma? c. vers néhány sorával:

„Népem, ne légy ráérősen lanyha. / Ne azt szimatold, merre a konyha. / S azon kevésnek, ki élesen lát, / ne küldj vajúhollót, ne dobj követ, / ne oltsd ki semmivel szemvilágát, / tanulj tőle, s tisztelettel övezd. / Ne légy gonosz, bűbájtól gúzsba zsibbasztott kába, / ne reméld: bámész-népnek megtérül a panoráma.”

Számos verseskötetben, prózai írásaid gyűjteményében, lényegében valamennyi megszólalásodban az értelmiség köteleességéről, a nemzet jogairól, történelmünk során elszenvedett sérelmeinkről, összefoglalva az igazság szenvedélyes keresésének szükségességéről írsz. Érezheti-e egy magyar költő, aki egyben a közélet ismert alakja, hogy Don Quijote szerepét szánta neki a sors? Magyarán szélmalomharcot folytat, mert hosszú évek óta úgy tűnik, hogy a költőt, az értelmiség képviselőit nem hallgatják meg arról, mit gondol az ország sorsáról?

– Határozottan érzem, hogy az öreg spanyol barátunk sorsa a mienk is. Egyszer megpróbáltam leírni, hogy az az ország, ahol nincsenek Don Quijoték, teljesen döglött. Mert kell hogy legyenek fantazmagóriáink és délibábjaink. Hihetetlen dolgok történnek a világban, és kevés a kapaszkodó. Ahogy jöttél át a kertünkön, láthattad a tulipánok tömeges virágzását és a természet fantasztikus tavaszi ébredését. Nekem meg az járt a fejemben, hogy miközben döbbenetes és emberhez méltatlan dolgok történnek a világban, aközben a természet egyfajta kapaszkodót, sőt, gyógyírt kínál a bajainkra, mert évente dacosan és gyönyörűen megújul. Én mostanában ebbe kapaszkodom. Az emberiség olykor reménytelennek tűnő sorsa és ez a burjánzó, életerős természet számomra elképesztő ellentétet mutat. S nem hiszem el, hogy egy cseresznyefa-virágzás csupán díszlet volna. Szerintem mélyebb üzenetet hordoz. Amikor a szélmalomharcról van szó, bizony eszünkbe jut, hogy a mi küzdelmeink sokszor torkoltak bele egy ilyenfajta harcba. Mindig voltak valakik, akik a „szélmalomrendszert” kitálalták és fenntartották. Manapság például én ezt az egész „pandémia ügyet” idesorolom. Meggyő-

zódésem, hogy ez egy ürügyrendszer, amely egy újabb kihívás számunkra. A világ globális színpadán, ahol eldöntetnek a dolgok, most éppen ezt találták ki. S ehhez nekünk semmi közünk. Mint ahogy nevetségesnek érzem azt is, hogy állandóan a nagyhatalmakról beszél a világ. Bevallom, engem nem érdekel egyetlen nagyhatalom sem, és az sem, kit választanak meg vezetőjüknek, és hogyan. Én magyar költő vagyok, s ennek az országnak a sorsa érdekel, a magyarság ügyeit próbálom képviselni. Egy szellemi embernek bizony fáj, ha azt látja, hogy egyre jobban eltűnik az emberekből a felelősségérzet, az a fajta belső erő, amelyet én mindig is hiányoltam. Az, amely küzdelemre serkent, nem pedig lapításra. A dolgok kimondásának, nevén nevezésének az ereje és kényszere halt ki sok emberből. Tudniillik hazudozni könnyű, no de szembesíteni az embereket azzal, ami van, ami történik, az nem könnyű. Ám ez volna az értelmiség feladata. Túllátni a „mai korcsmán”, mert nagyon nagy a butítás. Az embernek az az érzése, hogy az emberiségnek elment az esze. Nemrégiben hosszas elmélkedés után kezdtem megérteni vagy legalábbis magam számára megmagyarázni a bibliai tiltott gyümölcs, az alma történetét. A Bibliában az áll, hogy Isten figyelmeztette Ádámot és Évát, ne egyenek a kert közepén lévő almafa gyümölcséből, a tudás fájának gyümölcséből. A kigyó, azaz a Sátán viszont kétségbe vonta Isten szavát. Nos, én azt gondolom, nem véletlenül volt tiltva az almába beleharapni, tudniillik az emberiség agyrendszere nem képes elbírní az ártó tudást, amely által megértenénk a létünket. Na most azt mondom, bár ne haraptunk volna bele, vagy hagytuk volna a fenébe! De az, hogy egy harapásnyi tudással éljük le a világot, az nagy megvezetés a Sátántól! Én ugyanis hiszem, hogy van Sátán. Ám az is igaz, hogy az emberben mindig marad egy védekezési mechanizmus is. Ezt nem szabad feladni, ezt életösztönnek is nevezhetjük, a sátáni elgondolás rendszerével szembeni ösztönös fellépésnek, amely nem reménytelen.

Merem remélni, hogy nem reménytelen, de az is biztos, manapság nagyon is érzi az ember a bátorság hiányát, amit már emlegettünk, és azt is érzi, hogy a harckészség megrendült. A Sátán elleni harc. Csak nem tudom, miért.

– Azért, mert mindenkinek van életösztöne, és majdnem mindenki megfenyegethető. Néha az az érzésem, hogy látnokok meg mindenféle fatalisták azok, akik képesek szembeszállni a gonosszal. Van történelmi példa is erre, egészen a jelenig érvényes példa, ugyanis valakikkel sikerült elhitetni, hogy a mennyországba jutni öröm, főleg, ha megölöd az ellenfeledet. Ezzel is szembe kell néznünk ez idő tájt. Mi, keresztények pedig a létezését tartjuk a legfontosabbnak, minden élet tiszteletét, s innen ered, hogy nem szabad öngyilkos lenni, meg az, hogy légy szolgá, ha kell. Nagyszüleim sokat meséltek nekem a világháborúról, s ezekből a történetekből arra a következtetésre jutottam, hogy az emberi élet értéke, tisztelete valahogy erősebb volt akkoriban. Mára mintha elmúlt volna ez, a teremtés csodáját sem fogjuk fel igazán. Nem tudom persze, hogy ezt tanórákon lehet-e oktatni. Azt hiszem, családon belül lehet igazán. Az biztos, hogy a nagymamáktól meg a nagypapák térdén lovagolva rendkívül sok és értékes tudással gyarapodott az ember, szinte észre se vette. Manapság pedig minden gondolkodó embernek feltűnik a természetesség döbbenetes hiánya. Megrendítő hiány ez, s kiterjed az élet szinte minden területére, súrolva a magánélet területét is, amiről én most nem is mondanék semmit.

Amiből egyébként és cseppet sem mellékesen közügyet csináltak.

– Így van. Politikát csináltak belőle, meg világproblémát. Politikai rendezvénynek nevezték azt, hogy a deviánsok kivonultak az utcára magukat mutogatni, s ugyan senki sem bántotta őket, de mégis valamiféle magamutogató harccá vált az egész. Csakhogy ez meg az úgynevezett gender ügy a lényegét illetően sajnos tragikus. Alaptörvényben kell rögzíteni, hogy egy férfi meg egy nő, valamint a leszármazottak alkotnak egy családot? Örület! Ha az a bizonyos Noé abba a bárkába csupa azonos érdeklődésű lényt tesz be, kihal a világ! Nos, ezzel az egész művi problémával sikerült elérni, hogy manapság azt a legnehezebb megmagyarázni, ami természetes. Mindezzel pedig sikerült az életnívót lejjebb szállítani, s lassan hiánycikk lesz az emberi együttérzés is. Azt kell mondjam, majdnem értéktelen a lét.

Ezért példálóztam a gyümölcsfákkal, amelyek még „józanok”, és csak azért is virágoznak, felülírva minden ócska rombolást. A cseresznyefa, a körtefa, a vackor mind-mind virágozni akar. Mindenek ellenére. Lehet, hogy pár száz év múlva már ez sem lesz így, mindenesetre nehéz nem észrevenni, hogy mi, emberek elindultunk azon az úton, amely már nem a természetes lét útja.

Pár éve egy alkalommal azt mondtad nekem, amikor hasonló problémákról beszélgettünk, „szurkolok, hogy az Isten ne veszítse el idő előtt a türelmét”. Nos, szurkoljunk együtt, mert én nagyon gyakran érzem, hogy ez a türelem egyre fogy. Örvendve a fák virágzásának, beszélgesünk az értelmiség létéről, ha nem is a virágzásáról. Két részre bontanám a remélhetőleg nem csak engem érdeklő témát. Egyrészt a magyarság, az ország jelenlegi sorsáról szeretném tudni a véleményedet, majd pedig a magyar kultúráról. Tehát hogyan látod országunk jelenlegi és jövőbeni sorsát, helyzetét a világban?

– Ha szabad ilyet mondanom, úgy veszem észre, hogy helyzetünk kiszolgáltatott. Részben saját ostobaságunk miatt is. Jobban és mélyebben kellene gondolkoznunk erről. Továbbá iszonyatosan nagy hatalmat kapott, sokkal, de sokkal nagyobb, mint ahogy megérdemelné, a médiarendszer. Amely képes emberekből félistent csinálni, valamint lerángatni őket a mélybe. Azaz nem a valós értéket képviseli. Ettől kezdve tévhitek rendszere bontakozik ki, s minden erkölcsi kérdést (s előbb-utóbb minden erkölcsi kérdéssé válik) hibásan közelítünk meg. Rendkívül keservesnek tartom például, amit át is élünk mindketten, méghozzá nagy csalódások árán, azt a bizonyos 1990-es váltást. Az egy új nemzeti példamutatás lehetett volna. Máig ható bűnei és tévedései vannak az akkori „intézőknek”, olyanok, amelyek mindmáig zavaróak. Én nem tehetek úgy, mintha ezt nem látnám. Azt, hogy 1990 után egy ország, amely évszázadokon át harcolt a szabadságáért, az bejelenti, hogy kamikaze kormánya van, s az a világ, amely a trianoni „békeszerződést” összetákolta, kifőzte, az a szemünk előtt elveszi tőlünk a vagyont, a kifutási lehetőséget, azt nem lehet elmismásolni.

Bocsánat, nem feltétlenül biztos, hogy elvette, odaadták neki.

– Odaadták neki, önként. Mondok egy másik példát, ami engem már annak idején is mélységesen felháborított. Az, hogy egyik vagy másik párt tagja kijelenthette, noha, bár némi áttétellel, de mégiscsak a nép választotta meg, hogy ő nem nyilatkozik. Ez sokszor előfordult, úgy látom, mindmáig. Ám annak idején, amikor még másban reménykedtünk, megdöbbenő, sértő és kiábrándító volt. Később pedig, amikor az uniós csatlakozásunk napirendre került, ismerőseim közül sokan azért szavaztak a csatlakozásra, mert abban reménykedtek, hogy az unió hirdetett elveinek köszönhetően az elszakított területeinken élő magyarsággal való kapcsolatunk jobb lesz, s a szomszédos kormányok nem engedhetnek majd meg maguknak olyan túlkapásokat, mint amilyeneket most megengednek. Mára pedig elértük azt, hogy minden negatív jelzőt országunkra lehet aggatni: fasiszta, antiszemita, diktatúra, nem sorolom. Magyarán mindmáig országon belül és kívül következmények nélkül lehet hazudni. Ez iszonyatos csalódás nekem.

Az ilyen jelenségek miatt mondom én mindig, hogy igenis, nincs jogállam Magyarországon. Csak éppen fordítva, mint ahogy vádlóink gondolják. Semmi következménye nem volt az 1990 táján elkövetett országkirablásnak, nincs következménye a hazugságoknak, a bizonyítékok nélküli avagy hamis adatokkal operáló vádaskodásoknak, a külföldre szaladgáló honi hazaárulóink akcióinak és így tovább. Normális körülmények között ezek a cselekedetek törvénybe ütköznek, tehát jogi elégtételt kellene venni minden esetben.

– A magyar értelmiségnek az a része, amelyet ellenzéknek nevezünk, az nekem erkölcstelen. Kezdve attól, hogy hatalmi mámorában avagy étvágyában Nyugatról engedne ránk embereket, eszméket, most meg a vírushelyzet ürügyén lendül mindennap támadásba, többnyire méretes hazugságokkal.

„Türelmetlenek vagyunk, késik az utolsó ítélet, / E siralomvölgyben mikor teljesül be a végígéret, / mikor forr össze a Trianon-trancsírozta haza, / ó, miért volt már akkor

Nyírónek igaza?” Részlet az Isten igája c. versből.

Elhagyva a múltat, amelyen aligha lehet már változtatni, s tudomásul véve, hogy az élet nem feltétlenül örömmünne, beszéljünk a magyar kultúráról, már csak azért is, mert ahogy megérkeztem hozzád, azonnal mondtál egy friss példát a nyelvrontásról, mely azért is fájdalmas, mert ugyebár nyelvében él a nemzet. Viszont a nyelvrontás tényéről nem szeretnék hosszan értekezni, mert egyszerű a véleményem róla. Az olvasás megszerettetése, a szülők példamutatása nem lehetetlen feladat. Miként az iskola felelőssége, mi több kötelessége is fontos, továbbá a nyelvészeké. Mindezeket tehát komolyan kellene venni. S még egy fontos dolog! Jó volna, ha a megfelelő emberek kerülnének azokra a helyekre, ahol a szép magyar beszédet művelni kötelező. Ezt egyelőre nem sikerült elérnünk. Nem azt kell bántani, aki nem tudja megugrani a hármasszaltót, hanem azt, aki elindította a versenyen. Ami viszont a kultúra többi ágát illeti, hagyományaink, történelmünk, életmódunk, népművészetünk, vallási életünk, színház-, és filmművészetünk, irodalmunk mind-mind fontosak egy nemzet számára. Nemrégiben jelent meg egy egyetemi tanár cikke, melyben saját tapasztalatait ismertette a diákok műveltségéről. Konkrét példákkal. Siralmas volt. Szegény falusi környezetből naponta Debrecenbe vonatozó volt gimnáziumi osztálytársaim közül nem volt egy sem, aki ne tudta volna, ki a Himnusz költője avagy a Bánk bán opera zeneszerzője.

– Belekapaszkodom az általad említett „megfelelő embert a megfelelő helyre” kíváncsiságra. Igen, rengeteg múlik ennek az igazán egyszerű elvárásnak a teljesítésén. Itt még arról is szó van, hogy a kultúránk védelme érdekében minden „rontás” ellen fel kell vennünk a kesztyűt, még akkor is, ha kellemetlen. Mindig azt írtam és hittem, hogy Magyarországgal Istennek terve van, de már olykor egy kicsit kételkedem benne, mert azok a támadások, amelyek a kultúránk ellen történnek, elképesztően durvák. S ez biztos, hogy nem isteni, hanem ördögi terv. Van a modern cenzúrának, hajdan a szólásszabadság mintaképeinek kinevezett országokban is, egy olyan fokozata, amely törli a véleményeket az úgyne-

vezett közösségi oldalakról, de bárhonnán, ha neki nem tetszik. Aligha gondolnám, hogy egy tisztességes ember erre vágyott volna.

Anélkül, hogy önmagunkat ismételnénk, le kell szögezni, hogy támadás alatt állunk. Mondhatni, ösztűz alatt. Az elsődleges cél szerintem, hogy lehetőleg senki ne érezzen biztos talajt a lába alatt. Csak éppen egy kicsit unalmas már, hogy csak mondjuk, mondjuk a magunkét, de semmi sem történik.

– Hadd vitatkozzam veled. Ne legyen unalmas! Szerintem föl kell vennünk a kesztyűt, ha már fáradunk is, mert ez kötelességünk. Életöszönből is, de azért is, mert az a múltmagyarázat, vagyis a múlt meghamisítása, eltagadása, ami folyik, az bizony a jövőt is befolyásolja.

Akkor azt kérdezem tőled, miért nem lázadunk erősebben? Miért tűnt el a bátorság sokakban?

– Apám egyszer azt mondta, sosem felejttem el, hogy néha neki kell ám menni fejjel a falnak, hátha a fal mögött nincs is semmi. Persze tudjuk, hogy van, de az is baj, ha elfogadjuk, hogy Magyarországon élni vakmerőség. Pedig ennek természetesnek kellene lennie. Amikor figyelem a nemzetközi politikát, s látom, hogy ugyanazért megróják a miniszterelnököt, amiért a többi nem, akkor természetesen én is háborgok, s azt mondom, az emberekben az életöszönnek már a minimuma is alig található meg. Amikor azt mondta a miniszterelnök, hogy szabadságharcot folytatunk, igaza volt. Vegyük tudomásul, hogy igen, azt folytatunk.

Ha már itt tartunk, akkor én is hozzáteszek annyit, ha tetszik az unió szerelmeseinek, ha nem, legyenek bármely ország polgárai, hogy korábban elképzelni sem tudtuk volna azt a tömegnyi támadást, amely bennünket naponta ér. Azért, mert szuverének szeretnénk lenni, és nem tűrjük a hazugságot. Továbbá mert ezt az országot mindig is uralma alá akarta hajtani valaki, s mi ez ellen rendre tiltakozunk.

– Nyilván sokan gondolják azt, amit én, hogy mi bizony amnéziás ország vagyunk. Bár a mohácsi

vészre emlékszünk. Másra is kellene. Amikor ez a parlamenti hangváltás, amely bizony tűrhetetlen és méltatlan, bekövetkezett, az az illető, aki szemkilövető és országot romba döntő tevékenységéről ismeretes, nos az szinte kivirult. Egy másik meg elmegy Magyarország ellen ágálni egy szomszédos országba. S én – megmondom őszintén – bizony a saját fajtámra is mérges lettem, mert nem lehet ilyen rosszul választani. És lehet!

Persze újból kérdezhetnénk, ahol nincs megfelelő történelemismeret, ahol egyesek szerint lenézendő a hagyománytisztelet, ott mit várunk el? Ezeket a nagy gondokat te számos versedben „megénekelted”.

– Ha már a hagyománytiszteletet említetted, hadd mondjam el, hogy pihenésképpen én néha régi filmeket nézek. Nekem nagyon tetszik az, pedig kis dolog és formáság, hogy belép egy hölgy a terembe, vagy éppen távozik, s a férfiak fölállnak. Ennyi. Ez egy gesztus. Az is, hogy az én édesapám minden alkalommal, amikor a vasárnapi ebéd véget ért, mindig megköszönte anyámnak, hogy ennyit fáradozott. S ez belénk ivódott. Nem direkt, hanem szinte észrevétlenül. Annak, aki egész délelőtt a konyhában állva ebédet készített, annak köszönet jár. Ez bennem örökre megmaradt.

Ó, mily ódivatúnak fognak tartani bennünket néhányan! Csak viccelek. No de visszatérve a verseidre! Buta kérdés lesz, mégis felteszem. Amikor az írásaidat olvasom, mindig felötlik bennem, hogy amikor leteszed a tollat egy-egy vers megírása után, vajon érzed-e azt, hogy bánataidat és/vagy örömeidet megénekelve valami nagyon szépet sikerült letenned az asztalra? S elfog-e a félelem attól, hogy netán a szép gondolatok, sorok, költőhöz méltóan fogalmazva, mégsem hullnak termékeny talajra?

– Jó lenne azt mondani, hogy nem érdekel, mit mondanak rólam, de sajnos mindnyájan érzékeny műszerekből vagyunk összerakva. Bizony, nagyon sokszor magam is – nem tudom, ez helyes-e, vagy sem – reménytelennek érzem a helyzetet. Néha elkap a depresszió, amivel nem könnyen tudok megbirkózni. Hazudnék, ha azt mondanám, gyakran érzem, hogy most bizony elkaptam a jó

fonalat. Ám ha kapok egy jó, egy dicsérő mondatot, már nem a hiúságomat legyezgeti, mint fiatal koromban, hanem támogatásnak érzem. Ugyanis minden igazi intellektus, az olvasó is, tovább ír valamit. Nemrég meghívtak egy családhoz, s vittem nekik egy könyvet. Önző is voltam, mert valaha, ifjú koromban nagy szerelmem volt a Moby Dick, Herman Melville könyve. Ezt vittem el nekik. A nagy fehér bálnát. Egy fiúgyerek is volt a családban, akivel beszélgetésbe elegyedtem, sőt a gyerek még a katonaságról is faggatott. A számítógép persze ott állt a szobájában, nyitva, én meg arra biztattam, nézzen bele a könyvbe. Nem nézett. Megkérdeztem az édesapját, kiderült, hogy ő hamarabb elolvasta ezt a könyvet, de a gyerek nem. A betű bizony vesztett értékéből.

„Nagyboldogasszony, te látod, / mi utánunk marad, káosz. / Föléltünk, oltalmas palástod / mosolyoktól gomolyos, ima-kérődző szánktól kirágva, / de segélj meg, hogy az irdatlan sötétben, mint kicsi fárosz, / elvezessen a végérvényes feltámadáshoz / a tisztaság strázsavirága.” Részlet a Hóvirág, a tisztaság strázsavirága c. versből.

Változik a világ, ez természetes, de az értelmiség szerepének nem volna szabad csökkennie. Már nemegyszer beszélgettünk az értelmiség magatartásáról, annak milyenségéről, amely egy nemzet életében nagyon fontos. Ha erőtlenség, vagy annak tűnik, az baj. Gyakran érzem, fontos kérdéseket mismásolunk, jelentéktelenítünk el, számos esetben pedig elmarad a véleménynyilvánítás, avagy a szükségesnek tűnő tiltakozás. Amikor például a Százak Tanácsában összeülünk, vagy megjelenik egy-egy kötet jeles értelmiségi szerzőktől, az ember elámul, mennyi jó, termékenyítő gondolatot hall vagy olvas. Csak éppen ezek a jó gondolatok igencsak kevesekhez jutnak el. Csend van e tekintetben a világban, s ez szerintem baj. Pedig legalább azt kellene megfogalmazni, megvitatni és közhírré tenni, hogy mit jelent a hűség a nemzethez. Talán sok minden megoldódna, bár bizonyára naiv vagyok.

– Azt is meg kellene válaszolni, mi az írástudók árulása, és persze még nagyon sok kérdés van, amely őszinte és magas színvonalú vita tárgya lehetne. Például történelmi sorsfordulóink,

eseményeink megítélését is helyre kellene tenni, a régi időktől napjainkig. Ezek a magyarság ügyei. Régi és mai közéletünk nagyjaival szemben is vannak adósságaink. Az elferdült korok sokakat megbélyegeztek, méltatlanul. Le kellene mosni a gyalázatot. Nagy írókról, nagy politikusokról, igaz emberekről.

Ebben a beszélgetésben ezt sajnos nem tudjuk megtenni. De szeretném, ha arra válaszolnál, szerinted mi a megmaradásunk fő kérdése.

– A válasznak van egy természetes része. Amikor valakik gyermeket vállalnak, nekem örök titok marad, hogyan jut át a szívből az a nem tudni pontosan micsoda, amit léleknek nevezünk, amit hitnek is hívhatunk, de vágnak, valamint megelőlegezett szeretetnek is nevezhetünk. Tehát nyilvánvaló, az „amíg élek, remélek” elképesztően pontos meghatározása az emberiség megmaradásának egyik fő motívuma. Ahogy hajdan Ady is írta, valószínű, hogy az emberiségben a gyermekvágy, egy belőlem fakadó másik lény iránti szeretetvágyakozás nem fog megszakadni. Akármilyen is a világ helyzete. Lehet, a felső tízezer – én utálom őket – filozófiája más, de ha megnézzük a különböző országokat, mondjuk, például a nem éppen kevés állampolgárral rendelkező földrésnyi országot, Indiát, azt láthatjuk, bajok ide-oda, egyszer csak beindul valami erő, valami hatalom, amely ennek a kérdésnek, a gyermekáldásról folyó elmélkedésnek a lényegét adja. Egy olyan erő, amelyről most a hóvirág jut eszembe. Ez a gyenge kis növény egyszer csak áttöri a fagyott földet, és kivirágzik. Utódot hoz létre. Meg tudod magyarázni, miért töri át?

Nem tudom megmagyarázni. Ám ez esetben is, miként Indiával, az ottani népességszaporodással kapcsolatban is a Teremtő jut eszembe. Akinek nyilván tervei vannak e jelenséggel kapcsolatban is. Lehet, feladatot is kiosztott ránk, csak éppen nem értjük annak lényegét. Gondolkozni kellene róla. Ha pedig „visszatérünk” Magyarországra, akkor ugyebár kijelenthetjük, mi nem „szaporodtunk túl”. Szerintem nem is kell, nem kell semminek és senkinek túlszaporodni egy adott helyen. Csak az isteni feladatot szívvel és lélekkel kellene megérteni és megoldani. Ám ha visszatérünk az eredeti kérdéshez, ahhoz, hogy mi is a megmaradásunk záloga, akkor újból

visszatérnék a Teremtőhöz. Nekem mindenképpen a Teremtő terveinek megértése a zálog, valamint a magyar kultúra mindenekfeletti megőrzése, védelme és terjesztése.

– Jogos. A kultúra szinte mindent jelent. Na, meglepő lesz, amit mondok, de most jutott eszembe. Kű Lajos, az ismert volt labdarúgó felkért engem, hogy írjak Helsinkiről. Írtam én már labdarúgókról, Grosicsról, Kockáról (Kocsis, ha valaki nem tudná), de ez a felkérés nemhogy váratlanul ért, hanem egyenesen mellbe vágott. Magyarán az akkori olimpiáról kellene írnom. Ahol tizenhat magyar aranyérem volt, kilenc ezüst és tizenhat bronz. Akkor pedig még sarló és kalapács volt itt-hon! Az országok éremtáblázatán Magyarország a második helyet foglalta el. S közben mögöttünk állt számtalan nemzet, sok száz millió lakossal. Azt feleltem neki, hogy rendben, Lajos, írok. Berzsenyinek van egy sora: „Nem sokaság, / Hanem lélek [...] tesz csuda dolgokat.” Na most képzeld el, mit fogok csinálni! Már megvan az eleje. Azokról írtam, akik ellenünk vannak, azt könnyebb megírni, de a fejemben már megvan az egész. Benne lesz ebben a besenyőktől kezdve a szitytyákon át mindenki. Még az is, hogy amikor Papp Laci nekiveselkedett, akkor abban bizony benne volt a Botond nevű történelmi alak meg a Vaskapu is. És benne lesz az írásban a Szent Korona és még sok minden. Valamint hexameterben írom, tisztelet a görögöknek! Ha el nem szúrom. Hogy a világot újra felosztani óhajtó „stáb” és az ellenünk veselkedők érezzék: „Ne reméljed, nem fogsz kiirtani minket!” Beleírom én még a turáni átkot is, melyről tudjuk, hogy nincs, de van.

No, tényleg megleptél engem ezzel a hírrel, s ahhoz is gratulálok, hogy vélhetően sikerült újabb ellenségeket is szerezni magadnak. Bár szerintem újabb barátokat is, akikkel együtt bíznunk abban, amit talán húsz évvel ezelőtt egy interjúban mondtál, miszerint reménykedsz abban, hogy egyszer talán eljön az idő, amikor e föltámadáson munkálkodók „pályabére” nem mindig a keresztre feszítés lesz.

„Hullás gyümölcsét / meddig aszalod, / merj élni népem, / kötelmes jogod, / veselkedj neki, / lássék, akarod, / Jézus segíts, huj / huj, hajrá, Magyarok!” Részlet a Summáját írom c. versből.

A magyar alapítású Balassi Bálint-emlékkard nemzetközi irodalmi díj helye a világban

Hazánk egy magyar alapítású, 25 éves múltú, mind az öt kontinensre eljutott nemzetközi irodalmi díjjal gazdagodott. Az 1997-ben alapított Balassi Bálint-emlékkard 47 irodalmárhoz – 27 magyar költőhöz és 20 külföldi műfordítóhoz – került el eddig. Tokiótól Santa Barbaráig, Jyväskylätól – Kinshasán, Sao Paulón át – Melbourne-ig, a földkerekség távoli pontjain jelen van a Bonyhádon kovácsolt végvári szablya.

A nemzetközi irodalmi díjak lajstromát áttekintve a Balassi-kard előkelő helyet foglal el. A magyar Wikipédia „Az egész világra vonatkozó irodalmi díjak” cím alatt hat elismerést sorol fel, harmadik helyen említi az emlékkardot. Az első helyen természetesen a Nobel-díj áll a maga 120 éves múltjával, az „eszmei és anyagi értelemben egyaránt a legértékesebb irodalmi díj” jellegével. A Svéd Akadémia adja át, alapítója és névadója a svéd vegyész, feltaláló, aki öt évvel az első díjátadás előtt hunyt el. A második helyen a Neustadt Nemzetközi Irodalmi Díj áll, ezt kétfévente ítéli oda közösen az Oklahomai Egyetem (University of Oklahoma) és nemzetközi irodalmi kiadványa, a World Literature Today. Székhelyeként az USA közepén fekvő Oklahoma államot jelölik meg, ennek fővárosa Oklahoma City. A díjat először 1970-ben adták át. A harmadik helyet foglalja el a Balassi-kard, a negyedik az Astrid Lindgren-emlékdíj. Erről a világhálós lexikon azt írja, hogy „a világ legjelentősebb gyermek- és ifjúsági irodalmi díja”. A svéd kormány hozta létre a szervezetet 2002-ben Astrid Lindgren svéd író halálának évében. Az elismerést évente ítéli oda. Az ötödik helyre a Franz Kafka-díjat helyezte a világhálós lexikon, ezt a német nyelvű író tiszteletére létesítették; a Franz Kafka Társaság és Prága városa támogatja. Először 2001-ben – egy amerikai írónak – adták át. A hatodik helyre

teszi a felsorolás a Jeruzsálem-díjat. Ezt 1963 óta kétfévente osztják ki olyan íróknak, akik az emberi szabadságról, társadalomról, politikáról, környezetről írnak. A díjat a Nemzetközi Könyvásár alkalmával adják át Jeruzsálemben.

Ha az első díjátadások időpontját nézzük: 1901, 1963, 1970, 1997, 2001, 2002, akkor a Balassi-kard a maga 1997-es indításával a negyedik helyet foglalja el.

Az angol nyelvű Wikipédiát tekintve: a globális díjak között ez a tár 17 elismerést sorol fel, az alapítás időpontjának rendjében. Itt a Balassi-kard a nyolcadik. Természetesen ebben a lajstromban is a Nobel-díj az első, az utolsó pedig 2013-as alapítással a lengyel a Zbigniew Herbert Nemzetközi Irodalmi Díj, varsói központtal.

Három magyar irodalmi díj szerepel az angol Wikipédiában. Itt az ábécérend a meghatározó, ezért a Balassi-kard az első, a második a Baumgarten-díj, a harmadik pedig a Kossuth-díj.

A magyar Wikipédiában már – a csak belföldre szóló díjakkal együtt – 22 irodalmi elismerést tartalmaz a lista, ábécérendben, így a Balassi-kard a második helyen áll. Kettővel utána látható a Baumgarten Ferenc Ferdinánd által alapított irodalmi díj és jutalom, amelyet 1929 és 1949 között nyújtottak át. Kiosztója a Baumgarten Alapítvány volt. A szócikk tartalmazza Babits Mihály 1929-es beszédének e részletét: „...a »Baumgarten Ferencz Irodalmi Alapítvány« első ünnepe egyszermind egy halott emlékének ünnepe is: mert épp ma két éve, hogy alapítványunk létesítője a téli Tátra havas bércei közt egy gyors betegség váratlan áldozata lett. Ez a halálnap alapítványunk voltaképpen születésnapja; mert ez a magyar születésű német író idegenbe szakadt kincses rokon módján végrendeletében gondoskodott szegény magyar írótestvéreiről...”

Baumgarten Ferenc Ferdinánd magyar és német nyelven dolgozó irodalomkritikus volt, végrendeletében a mintegy egymillió pengős vagyონrészét a magyar írókra hagyta. Ótátrafüredi üdülésekor tüdőgyulladást kapott, és 47 évesen meghalt. A család perelt a vagyónért, ám a bíróság a végakaratot ítélte hatályosnak, így a Baumgarten által megbízott Babits Mihály – és egy ugyancsak Baumgarten által fölkért ügyvéd – elkezdhetette a díjazás gyakorlását.

Sok irodalmi kiválóságunk között Wass Albert 1934-ben és 1940-ben is a babitsi díjazottak közé került. Ennek azért van jelentősége a Balassi-kard szempontjából, mert 1998-ban az akkor már évtizedek óta Amerikában élő író, költő – még életében! – az emlékkard kitüntetettje lett, ez a február 14-ei, Bálint-napi kardceremónián a Gellért Szállóban – nagy tapssal kísérvé – kihirdettetett. Magát a szablyát pár hónappal később az egyik fia vette át a budai várban. Wass Albert tehát a Baumgarten-díj és a Balassi Bálint-émlékkard kitüntetettje is, ezt a két magyar irodalmi díjat az ő személye összeköti.

Ami az angol Wikipedia által harmadikként jegyzett Kossuth-díjat illeti: jeles alkalommal, az 1848-as forradalom századik évfordulóján alapította az Országgyűlés. Az első átadás 1948. március 15-én történt. A kommunista, majd pártállami időszak nagy terheket rakott erre az elismerésre. Mindjárt a második évben megkaphatta többek között „Révai József publicista, irodalomtörténész, politikus”, akinek egyik verse, A tizenegyetik ige című, akkoriban a költő ellen indított politikai támadások hatásos hivatkozási alapja lett. Ebben a költeményben ugyanis úgy fogalmazott: „Dögölj meg apám! / Aki mondtad: te is fulladj, hisz én is fulladtam. / Dögölj meg anyám! / Aki mondtad: az életem a zúzott szüzességed köszönése legyen. / [...] elhivattunk végre is viszszaütni, akár apánkat, anyánkat meggyilkolni...”

Nem ritka, hogy egy-egy díj nagy történelmi terheket visel. Ezek közé tartozik a Mária Terézia által 1764-ben alapított Szent István Rend, amely a Habsburg Birodalom kiemelkedő elismerésévé lett. Maga Mária Terézia megözvegyülése után fekete ruháján egyedül ezt a kitüntetést helyezte el. A nagykeresztet vállon átvett szalagon, a középkeresztet nyakba kötött, míg a lovagkeresztet mellre tűzhető szalagon viselték.

A nagykereszthez mellén viselhető csillag is tartozott – ez díszítette Mária Terézia fekete ruháját –, s a jelvényhez ünnepélyes alkalmakra díszes lánc is rendelkezésre állt. A Szent István Rend a nemzetközi diplomáciában is nagy hangsúlyt kapott. Átvehette a szabadságharcunk leveréséhez hazánkra sereget küldő I. Miklós orosz cár is. Ott olvasható a kitüntetettek lajstromán Haynau neve, ő az uralkodónak tett hű szolgálataiért kapta meg a Szent István Rend nagykeresztjét. A Monarchia széjjelhullása után Magyar Királyság Szent István-rendre változott a kitüntetés neve, a nagykeresztet 1941–43 között Hermann Göring, a Német Birodalom marsallja, Joachim von Ribbentrop német külügyminiszter és Galeazzo Ciano olasz külügyminiszter is átvehette. Érzékelte, hogy a díjazási gyakorlat valamennyire – legfőképp kényszerűen – igazodik a politikai erőter változásaihoz.

Magának a Balassi Bálint-émlékkardnak a létrejöttét egyfelől kulturális invázió kényszerítette ki: az 1990-es években hódított teret térségünkben a Valentin-napi kereskedelmi terjeszkedés. A díj alapítója – e sorok írója – a Magyar Nemzet gazdasági újságírójaként érzékelte ezt, és mind gazdasági, mind művelődési tekintetben hátrányosnak tartotta. Másfelől az állami díjazási gyakorlat azt a látszatot keltette, hogy hét évvel a rendszerváltoztatás kezdete után még mindig ugyanazok vagy azokhoz nagyon hasonló gondolkodású emberek határoznak a díjazandók személyéről, akik a pártállam idejében is eldöntötték, mi a szép, melyik az értékes műalkotás. Ezért kellett egy szuverén irodalmi díj. Az újdonság mindjárt a folyamat elején megmutatkozott, hiszen az első díjazott olyan költő lett – Tóth Bálint –, aki a Rákosi-diktatúra idején politikai elítéltként töltött éveket Vácon; majd mindjárt a második alkalommal megkapta a szablyát az az Amerikában élő költő – Wass Albert –, akivel szemben az akkor a végrehajtó hatalom csúcsán tartózkodó MSZP–SZDSZ-páros kifejezte, hogy nem szívesen látná Magyarországon. Illetve a harmadik alkalommal átvehette a Balassi-kardot az a poéta – Nagy Gáspár –, aki még a pártállamban kijelentette, hogy Nagy Imrét el kell temetni, s ezzel személyes kockázatot vállalt, illetve a rendszerváltozás után sem kapott elismerést, a Kossuth-díjat csak a Balassi-kard után vehette át.

A konkrét ötletet a Balassi Bálint-emlékkard elnevezéséhez az állami rádió Karinthy-emlékgyűrűnek keresztelt díja adta. Ezt még 1975-ben indította el – akkori elnöke kezdeményezésére – az intézmény, és az „emlékgyűrű” szó kínálta a sugalmazást az emlékkard név kialakításához. Ennyi szellemi hozama mindenképp volt az akkori, eredeti rádiós névválasztásnak, noha azt a díjat ma rövidebb változattal: Karinthy-gyűrűnek hívják. 1975 és 1997 között 22 év telt el, ám az ötlet hatása megmaradt, a kulturális invázió és a rendszerváltoztatás féloldalassága ellen indított díj a Balassi Bálint-emlékkard nevet kapta.

A Balassi-kard eddigi 25 évéből két évig az MSZP–SZDSZ-koalíció idején, négy évig az első Fidesz-kormány alatt, nyolc évig az újabb MSZP–SZDSZ-koalíciós kormányzás alatt, újabb tizenegy évig pedig a Fidesz–KDNP-koalíció idejében létezett. Ez alatt a negyedszázad alatt semmilyen pártpolitikai jellegű nyomást nem kellett elviselnie, sőt mivel a Magyar Honvédség – változó nevű – díszalakulata a különböző értékrendű kormányok idejében is összesen tizenkétszer megjelent a kardceremónián, bizonyos elfogadottságot élvezett a díj. Az egykori tiltjuk, tűrjük, támogatjuk hármasából a tűrjük t betűje vonatkozott rá a tapasztalatok szerint. Ennek vélhetően az egyik oka az volt, hogy mivel a média hullámmódon számolt be a Gellért Szállóban Bálint napján megtartott ceremóniákról, a politikum nem tartotta jelentősnek – megszállandónak – ezt a kulturális értéket. Annak, hogy a Balassi-kard védjegytalimat élvez – a jelenlegi oltalom 2028. február 18-áig hatályos – valószínűleg nem volt ebből a szempontból jelentősége.

A díszalakulatot egyébként több mint egy évtizede a Szent György Lovagrend katonai hagyományörző tagozata váltotta fel: az Anjou-kort, a 14. évszázadot idéző harci öltözetben vonulnak a két karddal kezükben az értékörző gondolkodásmódú magyar fiatalok, majd díszőrséget adnak a szabványoknak a ceremóniákon.

A Balassi-kard filozófiája nem veszi figyelembe Trianont: azt szimbolikusan meg nem történné értékeli. A nemzethatárokat továbbra is Lajtától a Berecki-havasokig, a Dunajectől a Tenger-melléig elterülő térségben jelöli ki. A kitüntetett magyar költők születési helye éles fénybe állítja ezt: Keszthely, Pestszentimre, Válaszút, Bérbal-

tavár, Debrecen, Dunakeszi, Ózd, Siménfalva, Akasztó, Tiszaújlak, Csíkpálfalva, Zámoly, Budapest, Zagyvarékas, Zenta, Iszkáz, Hadikfalva, Dunaharaszti, Somberek, Bodrogszentese, Gyula, Jánoshalma, Bácsalmás, Lövete, Körmend, Kolozsvár, Vásárosnamény. A Trianonban elcsatolt részek közül egyedül a Várvidék: Burgenland érintetlen.

A Balassi Bálint-emlékkard 2002 óta nemzetközi díj. Ekkorra megszületett az a felismerés, hogy Balassi „nemcsak” – ahogy a középiskolákban tanítják – kiváló vitézi, istenes és szerelmes verseket alkotó költő volt, hanem kiemelkedő műfordító is. Ő maga jelezte az egyik híres verse végén, hogy „Marullus poéta azt deákul írta, / ím, én pedig magyarul, / Jó lovam mellett való füven létemben / fordítám meg deákból...” Emellett számos népköltészeti alkotást ültetett át magyarra a szomszédos térségek értékeiből, sőt az ellenség költészetéből, a törökből is fordított.

Portugál, lengyel, olasz, finn, cseh, török, orosz, mongol, amerikai, bolgár, kongói, francia, észt, oszét, japán, brazil, ismét bolgár, macedón, örmény, majd ausztráliai költő nyújtotta ki karját Balassi Bálint szabályáért – az utóbbi, az ausztrál poéta, Ross Gillett csak jelképesen, mivel a Covid terjedése miatt ő – eddig – nem tudott Magyarországra utazni. A díjalapító – e sorok írója – a műfordítók díjazásakor abban bízott, hogy a Balassi versei iránt mutatkozó globális érdeklődés és megbecsülés a magyar társadalomban is érzékelteti: nyelvünk, kultúránk elismert érték a világban.

Ahogy az „emlékgyűrű” szó hatott a díj alapítójára, éppígy a „kardszentelő mise” kifejezés is – melyet egy történelmi mű tartalmazott – ötletet ébresztett. 2008 óta Balassi-miséen szenteli meg egy püspök – a legtöbbször Kiss-Rigó László, a Balassi Kard Művészeti Alapítvány kuratóriumi tagja – vagy egy érsek – Bábel Balázs – azt a két szabályát, amelyet néhány héttel később két irodalmárnak adnak át. Budapest – Kassai tér –, Rákosszentmihály, Esztergom, Szeged, Budapest – egyetemi templom –, Bécs, Gyula, Hódmezővásárhely, Kismarton, Bonyhád, Dabas, Szabadka, Visegrád, Szeged voltak a zarándokló mise helyszínei eddig. Szegeden az első alkalommal a Dóm adta a kardszentelés helyét, az utóbbi alkalommal – éppen a Covid-

szabályokhoz igazodva – a püspöki kápolna. A legjelentősebb mise kétségtelenül a bécsi volt: a Stephansdom gótikus falai között az osztrák sekrestyés becslése szerint 900 hívő gyűlt össze. Itt Kiss-Rigó László mellett a horvát Egidius Zsifkovics – ezzel a magyaros írásmóddal jegyzi nevét – volt a másik püspök, ő Burgenlandban született főpap, jelentős magyar nyelvtudással. Eme alkalommal a Balassi-misék állandó résztvevője, a Misztrál együttes mellett egy felvidéki kórus, a felföldi magyar tanárok énekkara adta a zenei szolgálatot. A Balassi-misék tervezett sajátossága, hogy mindig helyi kórus is szerepeljen a Misztrál együttes mellett.

A civil kapcsolatok fejlesztéséért a Balassi Kard Művészeti Alapítvány kuratóriumi tagja, Rieger Tibor Kossuth-díjas szobrászművész által készített Balassi-éremet vehetik át a minden évben Bálint napján, február 14-én tartandó kardceremónián a Balassi-kultusz fejlesztésében eredményesen munkálkodó értelmiségiek. Prokopp Mária művészettörténész, professor emerita, az esztergomi Balassa Bálint Társaság elnöke is megkapta a bronzmedált.

„Vitézek közt ülven kedvem ellen sincsen jó borral teli pohár” – írta a költő. Balassi megalkotta a Borivóknak való című egyik legjobb versét, ebben a költeményben csak a cím tartalmazza a bor szót. Lejegyezte azonban azt is, hogy „Jó borokkal töltött aranyos pohárok járjanak mi közöttünk.” Ezek az idézetek sorra elhangzanak a Balassi-kard borseregszemlén, amely eredetileg A legvitézibb borverseny jelmondatot hangoztatta. 2009-ben azonban megjelent a Kairosz Könyvkiadónál Dominik Klenk kötete A nemek összezavarása címmel: ez a mű volt az egyik első hazánkban, amely leírta a gender valóságát. A kötet hatására a Balassi-kard borseregszemlé jelmondata A férfias fajták versenye megfogalmazására változott. Eddig 16 Balassi-kard borseregszemlé zajlott az ország különböző pontjain: Monostorapáti, Eger, Villány, Badacsony, Balatonfüred, Tokaj, Szekszárd, Sopron, Izsák, Mád, újból Eger, Mór, Pécs, ismét Tokaj, újból Villány és Gyöngyös – ezek voltak a sereg-szemlék eddigi helyszínei. Akár a Balassi-mise, ez a borverseny is zárandokol. Ám nemcsak a borvidékek, hanem a szőlő- és borfajták között is: Főbor, Bikavér, Kékoportó – az EU ekkorra

már ezt a nevet betiltotta, helyette a Portugiesert kellett volna használni, a kardtestület azonban az oklevél kitöltésekor ragaszkodott az igazi névhez –, Kéknyelű, Olaszrizling, Furmint, Kadarka, Kékfrankos, Sárfehér, hatputtonyos Aszú, Egri Csillag, Ezerjő, Cirfandli, Hárslevelű, REDy, Mátrai Olaszrizling – ezek a borok vonultak fel a sereg-szemléken eddig. Természetesen a zárandokló borverseny mögöttes célja az volt, hogy a média hullámmódozása ellenére a Balassi-kard híre minél teljesebben elterjedjen az országban, a Kárpát-medencében.

A boripar mellett a kézművesipar is megjelenési lehetőséget kap az irodalmi díj révén. A kardokat, eddig 47-et egytől egyig Fazekas József bonyhádi mester kovácsolta, a merített papírból készült okleveleket pedig Vincze László szentendrei nyomdász, nyomdamérnök alkotta. Másfél évtizede a világelső Herendi Porcelánmanufaktúra egy erre a célra formált Balassi-kisplasztikával ajándékozza meg a költőket.

A Balassi-kard csapata – benne e sorok írója – kezdettől törekedett arra, hogy ne csak olvassa, hanem írja is a magyar irodalomtörténetet, sőt zenetörténetet. Két alkalommal tartottak Pünkösdi Balassi-hangversenyt a pesti ferences templomban, erre a Balassi-kardos költők egy része verset írt, ezeket a Misztrál együttes megzenésítette. 2010 óta minden kardátadásra külön zenemű készül, ezek ösbemutatóként hangzanak el, az első alkalommal Balassa Sándor szerzett kórusművet, melyet a Törökbálinti Cantabile Kórus – a kardceremóniák gyakori résztvevője – adott elő. A Kaláka együttes is zenélt egy kardceremónián a Gellért Szálló Gobelin termében, a leggyakoribb helyszínen, egy Nagy Gáspár-vers megzenésítésével. A Misztrál együttes ötvenként lép fel az átadási ünnepségeken egy-egy saját dallamú Balassi-verssel.

A képzőművészetre is hatott az európai Balassi-folyamat: a Balassi-érem mellett Balassi-szobor is készült: ezt Mihály Gábor Kossuth-díjas szobrászművész, a Balassi Kard Művészeti Alapítvány kuratóriumának tagja formálta bronzból. A 2017-es bonyhádi Balassi-miséen Kiss-Rigó László püspök megszentelte az alkotást (a két kard mellett), és a szobor az adott évben az átadási ünnepségen a Gellért Szálló Gobelin termében állt.

Három könyv jelent meg a Balassi-kardról, mindhárom a Kairosz kiadásában. Az első antológia Balassitól Utassyig sorakoztatta fel az alkotókat Kardtársak címmel 2001-ben. Ugyanezzel a címmel Puszt Tibor rendező 2004-ben dokumentumfilmet forgatott. A következő antológia a 20. kardátadás alkalmából készült Balassi kardtársai címmel 2016-ban, majd a jubileumi 25. átadási ünnepségre Rímek szablyaén címmel jelent meg egy kötet: a két utóbbiban a magyar költők és a külföldi műfordítók alkotásai együtt sorakoznak a könyvoldalakon. A magyar poéták közül sokan külön verseket alkottak e kötetek megjelenésének alkalmára.

Ez az irodalmi tényanyag azt érzékelteti, hogy Magyarország jelentős művészeti díjjal van jelen a világliteratúrában. A Balassi Bálint-emlékkard egyértelművé teszi, hogy a földkerekség távoli pontjain is érdeklődést kelt, elismerést ébreszt a 16. századi európai költőóriás életműve, neves irodalmárok fejezik ki nagyrabecsülésüket a magyar nyelv iránt, és a magyar kultúrát a nagy kultúrák közé sorolják.

* A díj alapítója, a Balassi Kard Művészeti Alapítvány elnöke.

Csak törd meg a csendet

Cédulák XXIX.

– gyermekként úgy képzeltem el a felnőttkort, mint a tudás birtokosát. Így a vége felé nyilvánvaló, Szókratész meg is mondta, *csak kérdéseink lesznek többen...* Egyszóval: régtől tapasztalom, úgy megyek el, nem ismerem embertársaimat. Ha ez pontosabb, Thomas Mann szavával: *legnagyobb titkunk az Ember*. Példázat számomra Karig Sára életinterjú-kötete, aki hét évet töltött Vorkután, az Északi-sark közelében lévő sztálini kényszermunkatáborban. Rákosi idején, 1947-ben ítélet nélkül mint a népi demokráciában nemkívánatos elemet elhurcolták, Sztálin halála után hazaengedték. Akkoriban így és ennél sokkal rosszabbul is ment ez, ezért könyvének a címe *A szerencse lánya*. Azok a szovjet hadifoglyok, akikkel beszélgettem, nem gyűlölték az oroszokat, de a rendszerük nem embernek való, mondta nekem a '70-es évek végén. Mélyen megdöbbenett. Karig Sára Lenint olvasott a táborban, eredetiben, amiről megjegyzi, illet más politikai fogoly akkoriban aligha művelt. Táborozása idején orosz barátnői voltak, egy éjjel ugyan odafagyott a haja a szellőzőablak rácsához, mert este elfelejtette becsukni az ablakot, de túlélte a fogságot, harag nélkül. Ha jól mondom, '58-ban elutazott Moszkvába Paszternakhoz, Illyés Gyula ajándékaival. Itthon műfordítóként dolgozott, Bulgakovot fordított, angol és francia szerzőket az Európa Kiadónál évtizedekig. Mélyen elkötelezett szocdem volt, már a háború előtt is. '56-ot ellenforradalomnak tartotta, de megértette a zsarnokság elleni fölkelést. A rendszerváltást is megélte, de nem lelkesedett. Embermentő áldozataiért Anglia állampolgárságot ajánlott számára a háború után, majd élete végén megkapta a Világ Igaza elismerést. Tiszta ember maradt mindvégig. *Észak-fok, titok, idegenség*.

– *Emlékeink, a cafatokra szakadt Idő* – Cioran, a francia–román bölcseletről szavai, akit a már többször említett Réz Pál idéz. Ami veled

történt, mind az egész, élményeid fölfoghatatlan folyama, innen emelsz ki egy képet, önkényesen, mert magadénak véled – természetesen nem azt, ami valóban történt veled, de amire most, így utóbb emlékezel. Ha kell, szent esküvéssel vallod, mert így látod most, ilyenek építetted lelkedben a megidézett képet. De hogy valójában mi történt akkor – Istenem, milyen régi játék! Akutagava *A vihar kapujában* című könyvében mesél több ilyen történetet, megidézve az események valamennyi szereplőjét, élőket s holtakat egyaránt – elmondásukkal mind távolabb kerülünk a vélhető valóságtól... *Nem tudható, mi megesett?* Történészekről hallani, hogy egyedül az adatok és a tények számítanak, a többi legfőbb jól alapozott képzelet. De akkor hová tűnik a múlt? Föloszlik, mint hajnali pára. És ha emlékeink sem sorjáznak elménk egy titkos, nehezen nyíló fiókjában – mert nincsenek a láthatóságra előkészítve? Fájdalom, mondják mostanság, de te magad teremtetted őket mind! Valami bizonytalan ködképből, amelyet föl kell öltöztetni, hogy elmondható legyen! Egy este, már égtek a lámpák, amint benyitottál a kávézóba, ott ült egy ismerőssel, aki hevesen magyarázott neki. Te évek óta először láttad, ő visszanézett, de mintha nem akarná, hogy lásd, azt végképpen nem, hogy más is tudjon rólad... Ó, Istenem, kiléptél az utcára. Ennyi volt? Akkor láttad utoljára... Hová lesz a múlt?

– nem mindennapi látvány, elsőre kis kapkodással kerestem magyarázatot, nevét legalább, aztán, hogy megjelent az égen minden este, heteken át – szokott vendég. Állítólag az Orion csillagkép, de nekem olyan fura látvány. Délről nyugatra tart, este 7 óra körül, és ha 10 percig mutatkozik. Egyszer visszafelé láttam haladni, de elfogadom, rosszul néztem. Annyit már rég nem iszom, hogy ilyen lássak, biztos a szokott pályáján haladt, csak fordítva láttam. Kicsike kép, nyugati felén két fényvonal, éles szögben, ellenoldalán,

délen egyetlen fénycsík fölül. Olykor az ablakon keresztül is látom, de az erkélyről tisztán. Ha ez lenne az Orion csillagkép, mint olvasom, az ógörögök előtti időkben, a régi Babilonban kapta nevét, de az meg már az idő mélyébe gyökerezik, mert látták ők is, és előttük még ki mindenki, talán régi istenektől kapta nevét... Várkonyi Nándor szerint az óegyiptomi piramisok (mert mások is építettek ám!) alkotói évezredekkel előbb ismerték és alkalmazták a Pitagorasz-tételt, mint a görög bölcs, aki az egyiptomi papokhoz *járt iskolába*. És ehhez a témához kötődnek a mezopotámiai téglák is, Kheopsz piramisának építőkövei... *Mélységesen mély a múltnak kútja* – ne mondjuk inkább, hogy *feneketlen*? Thomas Mann szavainál meg is állhatunk. Merre tovább? Az a három vonás ott az égen mindent látott, ami velünk történt. Mint a Hold. Valakik most jöttek rá, így mi is tudhatjuk – bizony 4 milliárd éve égi kísérőnk. Mit mesélhetne – ha beszélhetne...

– Akutagava meséli... amint Buddha egy májusi hajnalon a paradicsomban sétál, egy tópartra ér, édes illattal virágzó lótoszokhoz. A virágok között a víztükör mélyére nézve az isteni megvilágosodott megpillant az odalenti pokol mélyén egy rablógyilkost. Eszébe jut annak egyetlen jó cselekedete, amikor egyszer nem taposott el egy pókot! Nosza, egy ezüstös pókfonalat ereszt le a mélységbe, hadd jöjjön föl azért az egy szem jótettért! A szörnyű bűnös kapaszkodik is fölfelé rendesen, mígnem elfárad, megáll és visszanez. Rémülten látja, a tengernyi bűnös mind kapaszkodik a pókfonalba, amelyen ő is függ! Amint meglátja sorstársai tömegét – zsupsz, elszakad a fonál, zuhog vissza a mélységbe mindenki. Buddha pedig látva a rablógyilkos bukását, mély szánalmat érzett, és elszomorodott. Talán a majdnem megmentett ember sorsán borongott, talán mert nem tudott segíteni rajta? A mesemondó még hozzáfűzi, a mennyei tó lótoszvirágai hófehéren illatoztak – rezdületlen. Ám ha így történt, vajon ismerte-e Buddha az embert, a pokol mindennapi nyomorúságában vergődő, örökösen a paradicsomi boldogságot kergető embert? Az Örökkévaló *egyszülött Fiát*, Jézus Krisztus Urunkat küldte az ember életét megismerni, első kézből tájékozódni, megtudni, milyen az ember élete. Válaszolhatsz Te is, Testvérem.

– szokatlan kényszerűség, de idekíváncozik Akutagavától még egy mese. Ez pedig a borférégről szól, és szerinte kínai eredetű, mondván, ő is tud úgy moralizálni, mint a kínaiak... Történt pedig, hogy egy Liu nevezetű gazdag földbirtokos házában megjelent egy *hegyi pap*, és közölte vele, kiűzi testéből a borférget. Eme jószág miatt ivott Liu gazda naponta számos kancsó mézes bort, a részegség legkisebb jele nélkül, továbbá tekintélyes, fölöttébb tekintélyes pocakja nőtt. Liu elfogadta a kihívást, és pucéran kifelé küldt a tűző napra, mire kis idő múlva a borféreg ki is csuszszant a nyeldekölőjén – zsupsz, egyenesen a feje mellett illatozó boroskancsóba! A jóra való ember így most már nélküle élt tovább. Csakhogy alig három esztendő múltával Liu gazda vagyona elszelelt, ő maga testileg megrokkant, árnyéka lett előző önmagának, a borra pedig gondolni sem bírt. Falujában sokakat foglalkoztatott életének változása, s vélekedésük megoszlott – miért is történt mindez? Egyesek szerint Liu csak jól járt, megszabadult a rusnya férgétől. Mások meg azt magyarázták, azért vesztette el vagyont, egészségét, mert testéből kiűzetett védelmezője – a borféreg. Néhányan meg állítják, szerintem hajlott erre a mesélő is – Liu nem veszíthette el a borférget anélkül, hogy önmagát is ne áldozza föl. Mert a borféreg olyan sokáig élt vele, benne – eggyé váltak. *Szabadíts meg a Gonosztól!* – de az már életünk része! Nem vagyunk nélküle, ha mégis – mássá leszünk... Mit tegyünk, ha összenőttünk? Változtasd meg az életed! Most?

– *Én mondom: Még nem nagy az ember. / De képzeli, hát szertelen.* József Attila szavai pontosak, akár ha *csillag megy az égen*. Egy borász mondja, kicsit magát is meglepve – milyen törekény a civilizáció! Fukuyama tán 30 éve nyerte meg a világ urait fölismerésével: ez a világ a világok legjobbika! Az *endizmus* diadala! Vége az útnak, nem kell tovább kaparni, ez a mi demokráciánk, természetesen az amerikai a legjobb, nincs tovább... akik még keresgéltek, kövesse-tek! Amerika fiatal nemzedékei tömegesen rajonganak Marx eszméiért, már amiket ismernek belőlük, például legyen mindenkinek szép új autója, sok pénze is, és akkor boldogsága is! A jövő ott, náluk is titok, mint mostanra Európában is az lett. Szolid borzongással vegyített lenézéssel tanultunk a középkori európai járványokról: kolera,

pestis... És most? A patikák előtt utcai sorok, a húsbolt kifosztva, a lisztespolcokat naponként újratöltik, a külvárosi élelmiszer-áruházban nincs citrom, megszokott életünk fölborult. Annyival vagyunk előbbre, hogy ugyan mi sem látjuk, miként eleink sem látták az apró vírusszörnyeket, amelyek ránk hozták a frászt, de beszélni tudunk róluk. Természetesen rosszkor, a mai európai nem készült föl egy ilyen veszedelemre. Egyébként semmire sem készültünk fel, de erre végképpen nem. *Lélekcsereelő idők*, mondta Jókai a forradalomkor – tartok tőle, most sincs másként. Ha egyszer megszabadulunk a szörnyecskéktől – talán lesznek, akik töprengeni fognak –, maradjon a semmitmondó üres élet, vagy keressünk új ösvényeket a jövőbe? De most még a jövő árát sem ismerjük, ami által túljutunk a jelenen... Kik lesznek az áldozatok, akik életét elveszi a sors? És lesz olyan idő, amikor nem fenyeget többé a koronavírus? Vagy csak szünetet tart majd egykor? Tavasz nyílik, a fényesség idejének kezdete...

– légy alázatos, int a tisztelendő. Ne hidd magad mindentudónak, sem minden fölöttinek, ki hatalmába von bármit, mert megteheti! Szerényen, élj szerényen, mint aki köszöni, ami van, de nem bódítja el gazdagsága! Uram, ezeket az intelmeket nem érzem magamra vonni. Ha voltam is gőgös, kevély – megfizettem érte. Ha boldog, megadtam kamatostul tartozásom. Igaz, most látszatra mintha mások fölé emelném magam – de nem kívánom. Mindössze ezt a mi mai világunkat marasztalom! Afféle balga prédikátorként, mint Jónás, már megint ő, akit *egy cifra oszlop tetejére tettek, szónokoljon, s jövendölje végét a világnak*. A hatalmasok meg dőzsölve mulatoztak, játszva szolgálák egyetlen életével, s buliztak másnapig. Így, ama hajdan volt Ninivében, a sivatag szélén ragyogó gőgös fellegvár-

ban, hová az Úr küldte Jónást prédikálni. Inteni a jóra, tanítani, hogy féljék az Istent, mert ami van – szellőrezdületre múlik, mint harmatcsepp virágon. Menj, s prédikálj a város ellen! Cifra oszlop tetején, hogy röhögjenek? Ha nézed, láthatod – megállíthatatlanul rohan a világ, már *a szabadság kis köreit* sem engedi. Kapálózhatasz, de rabja vagy. Nyakadba ül ezerrel, amíg nem gyűr maga alá... Intő jelek – kit érdekel? Életed árán is velük tartasz, nincs kiút. Majd föleszmélünk? Fohászkodunk? Magunk erejéből aligha.

– a mamához hetente legalább kétszer fölszalad a lánya, előtte rácsörög, jöjjön ki az ajtóba, viszi a tápot. Nem adja a kezébe, csak ha van nála valami ruha, inkább leteszi a köre, valamit kérdez, és már rohan is tovább. Vasárnap ugyanez. A mama szeretne egyik délelőtt elmenni a szomszédos boltba, mert a Pannika neki elteszi az ő kenyerét, amit szeret, a lánya pedig ott vesz kenyeret, ahol éppen meg tud állni a kocsival. Másik mama a járvány előtt hetente kétszer főzött a két unokájára, ilyenkor azok jöttek, ha kedvük volt, néha még beszélgettek is vele, ilyenkor ő a fellegekben járt a boldogságtól. Most nem járhatnak hozzá. Dédimama ugrált, de legalábbis futott a rendszeresen rábízott kétévessel, aki egyszer lefektette a nagyit, saját kis takarójával bebugyolálta, arcát simogatta, aludjál szépen, nagy! Dédike a mennyek országában. Most könnyeit nyeli a telefonban, mert csak videókat kap, nem láthatja tündéréjét hetek óta élőben. Mindenki jót akar, előírásosan viselkedik – csak az öregek szíve megszakad. Uram, csapásod súlya alatt széthullik világunk. Mindent uraló hatalmunk gőgje hanyatlik, kapaszkodóink szakadoznak. Többedszerre olvasom, utána nem tudjuk majd ott folytatni, nem tudunk majd úgy élni – mint megszokottan eddig tettük. Bárcsak megélnénk mindahányan, és mondhatnánk – túléltek!

A keresztény Európa védelmében

Nemrég fejeztem be a *Mit hozol XXI. század* című legújabb verseskötetemet, amely Lengyelországban és Magyarországon egyaránt meg fog jelenni. A kötet összeállítását az indokolta, hogy Európa egyre kevésbé őrzi meg hagyományos jellegét, és a keresztény hit – különösen Nyugat-Európában – kezdi elveszteni erkölcsi iránymutató szerepét. Ebből a kötetből kiemeltem az utószót, amelyet egy lengyel kritikus írt, és három verset, e mű hírnökeként.

Jerzy Grupiński*

A Föld szellemének megidézése

A magyarországi lengyel költő, Konrad Sutarski *Mit hozol XXI. század* című kötete széles körű rálátást ad a jelenkori Európa és a világ válságos helyzeteire. A csodaszer után kutatodik, a legendás bölcsesség követét szeretné megtalálni, amely oly hosszú időn át védelmezte Lengyelországot és Európát, ám a mostani viharos idők elsodorták, és ez megnehezíti a dolgát.

A második világháborút követően Poznańban a Wierzbak irodalmi csoport volt az egyetlen, amely 1957 januárjában egyértelmű és világos programadó kiáltvánnyal hívta fel magára a figyelmet. („Látjuk a fagyban pusztuló madarakat és a haldokló városokat. Az ő k i á l t á s u k a k a r u n k l e n n i.”) Konrad Sutarski ezenkívül még saját egyéni költői programját Poznańban, a III. Országos Költészeti Fesztiválon 1959. november 13-án mutatta be.

Az 1934-ben született Konrad Sutarski névjegykártyáján a következőket olvasom: „magyarországi lengyel író”. Ő az, aki autós zarándokút keretében – annak minden nehézsége ellenére – minden évben ellátogat hazájába. És e szavak pontosan érzékeltetik azt a rendkívül jelentős, mindkét nemzet számára fontos szerepet, ame-

lyet az 1965 óta a Duna mellett élő költő betölt. Szokatlan a szakmai végzettsége: a műszaki tudományok doktora, mezőgazdasági gépészmérnök, feltaláló, mezőgazdasági betakarítógépek tervezője, ezzel kapcsolatos nemzetközi szabaldalmak tulajdonosa... Egy katyni áldozatnak (a Harkovban meggyilkolt lengyel tisztnek) a fia, aki magyar nőt vett feleségül. A közelmúltig az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat elnöke volt Magyarországon, előzőleg diplomata, dokumentumfilmek alkotója... Több mint 40 könyv (többek között verseskötetek, történeti témájú tanulmányok, műfordítások stb.) szerzője.

Konrad Sutarski már pályafutása kezdetén ki váltotta a kritikusok figyelmét. „Külön és főként érdekes jelenség Sutarski a *Liść człowieka* (*Az ember levele*) című antológiában. Egyedül ő éli meg és látja a világot a leginkább egyedi, csak rá jellemző módon.” (Zdzisław Romanowski: *A Wierzbak csoport debütálása, Wyboje* hetilap, 1957. november 14–21., Poznań). Mély, lírai megközelítés, emberi ráeszmélés az egyén és a világ sorsára – ezt, leegyszerűsítve, művészetének képi és eszmei hatásával éri el a leginkább.

Innen ered az a törekvése, hogy minél szélesebb legyen a látóköre. Az *Akcent* című folyóiratban Anna Mazurek így írt erről: „*Sutarski 1956-tól keletkező költészete visszatükrözi az elmúlt hatvan év szellemi légkörének a változásait [...] ugyanakkor a lírája mégis célratörő, következetes, meggyőzően egyöntetű: a »Wierzbak«-on belüli fellépésétől kezdődően, és függetlenül a később módosuló költői kifejezőmódjától, évtizedek óta változatlanul megidézi a küzdelmet »Jákob költőisége és a valóság Angyala között«*. (Ábrándokat kutatok – Konrad Sutarski költészetéről, *Akcent*, negyedéves kiadvány, 2014/2., Lublin).

Tudatosítsuk: Konrad Sutarski jelenlegi köte-
tének küldetése, hogy Európára és a világ nem-

zeteire hasson. A szövegek olvasása közben érezni lehet, amint egyre nő bennük az érzelmi feszültség és a verseket átható hevület. Itt már nem elegendő a szerző *Rejtett beszéde* (Mickiewicz – Ősök, III. rész) abból az időből, amikor a prófétával együtt mondhatná: „Csendben sikkoltam, mint kígyó, félrevezetve a zsarnokot”. A költő romantikus vérmérséklete (végre néven nevezzük a jelenséget) némileg leleplezi önmagát.

Ezek a versek – amelyeket gyakran áthat a végzetes veszély érzete – megidézik a Föld szellemét annak érdekében, hogy felébresszék mindazokat, akik bezárkóztak „elefántcsonttalan tornyaikba”, a „sörbódékba”, a „tévékészülékekbe”.

(Idézet a *Mikor aggodalom és remény* című versből):

Hívlak minden eltűnt halott és távollevő nevében
Ébressz föl minket kábultságunkból mint eddig ismeretlen földrengés
mint elvakult csalán

Ezek a versek fontos, örök érvényű kérdéseket vetnek fel – a közismert „a jó és rossz tudásának fájával” kapcsolatban, a dolgok természetével összefüggésben. Örökös kérdéseket, amelyeket a lételméletnek (ontológiának), továbbá a Szellem és az anyag megismerésére irányuló emberi kutakodásnak az eredményei vetettek fel. A költő így kételkedik:

Ha majd Földünkben csak maroknyi semmi marad:

oda lesz a titkos tudás oda a baglyok huhogása

(*Mire valahol valakinek*)

A látható és áthatolhatatlan szélén
ahol a jövő, a múlt és a nemlét szárnyal
A jó és rossz fa alatt találtam magam
(*A látható és áthatolhatatlan szélén*)

A neves etnológusok és a kultúrfilozófusok (Mircea Eliade, James George Frazer) elméleteiből ismert jelképes fák, amelyek összekötik a Mennyt és a Földet, az alábbiak szerint jelennek meg a *Napjaink apokalipszise* című versben: a fák szótlank

csupasz karjuk kétségbeesésben emelkedik
és jönnek a sűrűsödő tömegek

Már körülöttünk vannak [...]

Ez a költő igen személyes, szubjektív látomása, aki a továbbiakban így fogalmaz:

Milyen Moloch ez fegyverben és aranyban dúskáló

Isten és világ fölötti hatalomvágyában
ide vezeti őket erőszakkal fertőzve
kultúrákat nyelveket összekeverve
hogy a végén elfogyjon a hely
földünk múltjának
a belőle sarjadt unokáknak

Még akkor is, ha esetleg nem osztjuk a szerző véleményét, nehéz nem feltenni vele együtt a kérdést a *Hová rohansz Európa vagy Ég a Notre Dame, Mit hozol idő, Miféle tájék, Merre tart a világ?* elnevezésű versek címsoraival.

Konrad Sutarski életműve megújítja a Jó mellett kiálló és az Ember ügyét képviselő elkötelezett művészetet, amelyet manapság az alkotók oly gyakran elvetnek. Ha a kortárs lengyel irodalom tablóján kellene őt elhelyeznünk, akkor közülük kiválik a Szóba vetett hitének romantikus gesztusával és a hagyományos értékekhez való kötődésével... Mert itt nincs helye a kételkedésnek az alkotóművészet céljával kapcsolatban. Nincs helye a „hangnak, amely a gondolatnak hazudik” (pedig ez oly gyakran megjelenik, és olyan általános a korszerű európeerek írásaiban)... A szerzői hit kötődik a Testté lett Ige keresztény szimbolikájához, a történelmi Európa jelképrendszeréhez és értékeihez, amelyeknek a jeleit Sutarski szeretné átadni és a következő generációkra rátesztálni. Ebből ered a költészetére oly jellemző erkölcsi és leplezetlen tanítási szándék. E szerzői hivatástudatot a jelenkori olvasó nehezen tudná elfogadni, ha Konrad Sutarski nyelvezete nem lenne teli érzelmekkel és szenvedélyes posztromantikus fordulatokkal. Fűtött, ihletett mondatok, fantáziagazdag, élénk képek, meglepő metaforák. Mindez azt idézi elő, hogy elhisszük e versek mondandóját... a szerzői szándék hatása alá kerülünk... Az ünnepi, bronzba öntött, márványból kifaragott szavak – azok, amelyekre, úgy tűnik, a kortárs ember már nem tart igényt – nála mégis visszanyerik értéküket, sokszínűségüket és kifejezőerejüket. Szenvédéllyel átítatottan újra kimondhatókká válnak, fontos tartalmat közvetítenek.

Fordította Sutarski Szabolcs

* Jerzy Grupiński (szül. 1938) poznańi költő, irodalomkritikus, szerkesztő.

Ég a Notre-Dame (Płonie Notre Dame)

Ég a Notre-Dame lángol Európa
 történelmünk s kereszték hamvadnak a tűzben
 köröttük bámész tömeg tolong tanácstalan
 térdre omol nagy keservében
 és mormol rég elfeledett imákat
 karjait emelve az izzó Isten felé

Hát hol vannak őrzői a szív s lelkiismeretnek
 ők már mecseteket emelnek a földből
 nemi tudatukat vesztett gyerekeknek sulykolják a gendert,
 hogy férfi férfitől miként foganhat magzatot
 még a leszbikusok is szájtátva megállnak

A félhold a sötétlő égen
 villámolva „Allah akbar”-t kiált
 a föld megreng rémületében
 és esőkkal zúdul ránk őrző viharokkal
 Istenem bár lángolsz
 adjál nekünk erőt

2019. IV.
 (Fordította Döbrentei Kornél)

Miféle tájék

(Co to za ziemia)

Kiszely István antropológusnak

Miféle tájék az hol oly kevesen törődnek az elmúlt időkkel
 hol az ősi tölgyeket idegen műanyag fákra váltják
 hol dicséretet kap ki elfelejti az elődök nevét
 míg megőszült sírokban még a csontok is ezen ámuldoznak

Miféle világ ahol könnyebb élni a kiirtott népek
 az éhenhaltak nélkül
 mert reklámok és kormányzóvivők új közösségekről
 látomást szönek
 melynek neve Szuper melynek neve Hiper
 vásárcsarnokokban
 netekben lásd: Inter
 oda gyűjtik a tömegeket
 ott emlékeket fésülnek

Miféle világ az melyben gleccserek olvadhatnak
 elönteni a földet
 mert az égbolt ózonlyukai rákos foltokként dagadnak
 hisz a cégek gyártását csökkenteni nem lehet
 a pénzvilág tehát hirdeti hogy a vén vízözön után
 nőtt a bevétel
 s az Atlantiszt ma már nem sajnálja senki

Akad mégis tájék hol a múlttal törődnek néhányan
 ősök nevét ássák elő a felejtés romjai alól
 csontoknak adják vissza jelentőségüket a riadt sírokban
 Van olyan világ is amely nem Szuper nem Hiper
 mely égboltját nem adja globális árusnak
 ahol nem a kicsalt pénz a napfény és az isten
 és ahol él az emberi reménység hírnöke

2007

(Dávid Csaba fordítása)

Mikor aggodalom és remény

(Teraz kiedy obawy i nadzieja razem)

Most mikor aggodalom s remény együtt keres
 menedéket szemünk rejtekhelyein mint
 eresz alatt fecskék
 mikor toronyházak betonja porladozva vár
 megváltást hajnalonta
 és mikor a titkos jelentések folyóján úgy tépi
 a vizet a szél hogy a délen és délben szóló
 harangok már nem tudhatják: kongjanak-e
 vagy hallgassanak
 túlságosan kicsi a nedvek hatalma e földszeletnek
 a Kárpátok mindkét oldalán hol a férfiak
 netán érthetőbben káromkodnak mint egyik
 vagy másik határon túli szomszédai de
 nemegyszer annál olcsóbban adják el magukat
 ha egy-egy cent kemény pengését meghallják
 ezért nem elegendő hogy a gyárkapuk megnyíltak itt
 valamikor és a miniszterek lázasan
 csúsznak-másznak – a falakon oda-vissza
 hosszan – tépelődve kabinetirodáikat rendezgetve
 mialatt a szurkolók a szürkület lelátóin vinyítanak
 s ugyancsak nem elég már a mindennapi hajsza hiába
 sóvárgott rá annyira Karl Marx egykor
 nem elég az idő sürgetése az egyetértés magvának
 elhintése

sem feleségek szorgoskodásának régi szerelmek
 sóhajtásainak söprűk alatt csücsülő egerek
 sivalkodásának csitulása
 mivel e világ hatalmasai épp most küzdenek meg
 egymással értünk – valahol itt a mag
 – mint locsi-fecsi óriások úgyhogy még
 a macskák is tyúkólakba bújnak félelmükben

Ezért tehozzád fordulok – Föld szelleme –
 ki a Kilimandzsáró fehér süvege alatt pusztuló
 orrszarvúakat számlálsz és pusztá kézzel oltod el
 a tüzet Brazília és Borneó őserdeiben
 hiszen a szakálladdal mintha esőssel a Dunáig a Moldváig
 és a Balti-tengerig érsz el
 tudom hát hogy mindenhol ott vagy akár közöttünk is
 elvégre kertemben a gyíkok és minden kő veled együtt
 lélegzik

Ezért hívlak hát Szelleme az egész Földnek
 de tudnod kell
 hogy ennek a – most megint annyira mérsékelt – övnek
 a lakói bezárkóztak szegényedő elefántcsonttalan-
 tornyaikba
 a sörbódékba
 a képcsőrobbanással fenyegető
 TV-készülékekbe
 és a szentegyházak talpát csókolgatják
 – csak ettől élénkülnek föl egy-egy pillanatra kezüket
 emelgetve –
 S tudnod kell azt is Szellem
 hogy elborítanak minket a káprázatok bár
 a boszorkányok máshol garázdálkodnak
 és hogy még a tudomány is kísértetként kószál
 a laboratóriumokban igazságot és fölszerelést
 keresve
 mialatt a kórház tanácstalanul hajol le a szívrohamoktól
 és asztmától szenvedőkre folyosóinak kezét
 tördelve mint mater dolorosa
 s pénzt csal ki észrevétlenül

Gyere hát Szellem
 tébolyodott kakukkok kakukkolásával és mint a kút
 melyben ajkunkat összeszorítjuk nehogy
 megszámolja fogunkat a varangyos béka
 Gyere ki az összes szikla repedéséből
 mint Csaba királyfi fölébresztett serege mint
 Ondraszek a betyár
 válj turul-sassá ki még emlékszik ősi fészkére
 Ázsiában – így adj jelt kitárt szárnyaiddal

Hívlak minden eltűnt halott és távollevő nevében
Ébressz föl minket kábultságunkból mint eddig
ismeretlen földrengés mint elvakult csalán
– tedd
hogyan kilépünk végre öntornyainkból
és amikor már sokasággá nőttünk a földgömbnek
ezen az alig észrevehető sötét részén
légy velünk
mert végre el kell kezdenünk furcsa fegyvertelen
légiók menetelését
ha már e világ hatalmasai értünk civakodnak

1988

(Fordította: Tornai József)

Templomtorony

Üzenet századunknak

In memoriam Bogdan Adamczyk minorita szerzetes
(1965. július 13., Limanowa – 2021. április 9., Szeged)

„Tegnap együtt miséztem egy atyával, aki Papowo Biskupiéből, Topoliński szülőhelyéről érkezett, és még a nevét sem hallotta” – írta nemrégiben e-mailben Rychwałdból Bogdan Adamczyk atya. És szinte hihetetlen, hogy április 9-én 56 éves korában hirtelen eltávozott. Bogdán atya szentségekkel megerősítve egy Covid-intenzív osztályon hunyt el. Szegeden szólította magához az Úr. Ott az egyház világi fele vett tőle búcsút, Miskolcon a szerzete, a minoriták búcsúztatták. A vírusjárvány ellenére összegyűltek a római központból, továbbá Krakkóból, Gdańskból, és természetesen széles e hazából a szertartást végző papok. Köztük volt bátyja, aki egyben családját is képviselte.

Bogdan atya e-mailjében érződött a jogos felháborodás, hogy Adalberto (Wojciech) Topoliński (1885. április 23., Papowo Biskupie – 1940. április 19., Sztum) atyáról a szülőhelyén nem halottak. Pedig az utóbbi években még magyarul is készültek róla könyvek. Legutóbbi kötetem (*A mezítelen Lázár feltámasztása*) 2017 húsvétján a szombathelyi Szülőföld Könyvkiadó gondozásában, majd néhány hónappal később ugyanott Joanna Urbańska fordításában lengyelül is megjelent. Íme, most pedig párásodó szemüveggel olvasom Bogdan Adamczyk *Adalberto (Wojciech) Topoliński élete és műve levelek tükrében* című dokumentumkötetét, és írom az ajánló szavakat hozzá. A könyv egyidejűleg jelenik meg magyar és lengyel nyelven.

Több mint egy évtizede mi sem tudtunk semmit Topoliński atyáról.

Hogyan is kezdődött?

2008-ban a Szűzanya lourdes-i jelenésének ünnepén történt, hogy a Kelemen Didák atya által épített miskolci minorita templomnak a plébánosa, Bogdan Adamczyk lengyel minorita

szerzetes (akit ebben a templomban szenteltek fel 1993. június 20-án) arra kért meg, hogy rendezzünk egy nemzetközi konferenciát Kelemen Didák atya tiszteletére – halála napjának, április 28-ának a környékén (1744-ben hunyt el). Ebben az évben (2008) volt a magyar minorita szerzetes, Isten Szolgája Kelemen Didák atya születésének 325. és pappá szentelésének 300. évfordulója. Nem Bogdan Adamczyk lelkesedése ragadott magával, hiszen józan megfontolással nemigen kezdünk nagy konferenciát szervezni, ha két hónapunk van rá, hanem elkeseredése – mikor ezt megmondtam neki – indított arra, hogy belevágjunk a munkába. Ekkor került a kezembe – Bogdan atya előszót írt hozzá, és kiadtuk reprintben – P. Monay Ferenc minorita rendi áldozópap *P. Kelemen Didák – a Felső-Tiszavidék apostola (1683–1744)* című füzetkéje, amelynek zárószorai ezek voltak:

„Ahol élt és működött, az öregek ma is áhítattal emlegetik a »szent ember« nevét. Ez indította a miskolci minoritákat és a templomukhoz tartozó harmadik rend tagjait, hogy a század elején újra megindíttassák a boldoggá avatási eljárást. 1939 nyarán Adalberto Topoliński, a rendi szentté avatási ügyek általános római kérelmezője el is ment Miskolcra, hogy a helyszíni szemlét megéjtse és a található iratokat összeszedje. Az eljárás befejeztével az írásokat magához véve, továbbutazott Lengyelország felé, ahová a krakkói bíboros érsek hívta, Nagy Lajos királyunk leánya, Hedvig királyné ügyének hasonló kivizsgálására. Szeptember elsején azonban a németek megkezdték Lengyelország elfoglalását, Topoliński egy német gyűjtőtáborba került, ahol úgy ő, mint a magával vitt iratok eltűntek.”

Tűt keresni a szénakazalban? Hatmillió lengyel áldozata volt a második világháborúnak.

Egy egész egy tized millióra becsült a német koncentrációs táborokba hurcolt lengyelek száma. De úgy éreztem, mégis neki kell látni, mert abban bizakodtam, hogy hátha rá lehet találni akár egy picinyke darabkára is a magával vitt iratokból.

Azután feladtam – milliomodrésnyi esélyt sem látva a megtalálásukra, nem volt értelme tovább keresni a dokumentumokat, de egyre jobban érdekelt, hogy ki is volt ő, a posztulátor. Miért került koncentrációs táborba, és valóban oda került-e? Mi jutott neki végső nyughelyül? Sír... Tömegsír... Gázkamra... Elhantolták-e, és ha igen, vajon hol? Látogatjuk szeretteink sírját. Hősök emlékművei előtt tisztelgünk. De hol lehet az ő sírja? Került-e rá virág, gyertya, mécses az eltűnése óta eltelt évtizedek alatt? Csak rosszkor volt rossz helyen? Egyszer csak rátaláltam egy emléktáblára. A ferences rend mártírjainak sorában, néhány névvel Maximilián Kolbe atya neve után ott látom az övét. A halál helye: na Pomorzu (Pomerániában). Ez annyit jelent, hogy valóban nem tudni, hol. Az viszont, hogy ott áll a neve: *a véletlent, a „rosszkor volt rossz helyen”-t teljeséggel kizárja*. Kizárja az is, hogy ott a neve és fényképe a Lengyel Nemzeti Archívumban.

Ezer éve áll – „...annyi balszerencse közt. / Oly sok viszály után, / Megfogyva bár, de törve nem” – Európa két védőbástya: „Népek Krisztusa, Magyarország”, „Polska Krystuszem narodow” („Népek Krisztusa, Lengyelország”). Márai Sándort és Adam Mickiewiczet idézve – alig hiszem, hogy a több mint ezeréves két szakrális nemzetállam történelmét ennél tömörebben és pontosabban meg lehetne fogalmazni. A kelet-európai rabnemzetek sorában talán a legtöbbet szenvedettek hazája ez a két szakrális nemzetállam. Fennmaradtunk, mert Isten remekbe szabott tervében ott áll, és a szakralitásban gyökerezik, abból táplálkozik a fennmaradásunk. Az Árpád-ház annyi szentet és boldogot adott példaképül a keresztény világnak, mint egyetlen más uralkodóház sem. A lengyel szentek hosszú sorában pedig közös szentjeink is vannak, akiket a világegyház tisztelete övez, és akikhez mint közbenjárókhoz fordult a történelem vérzivataros századaiban a lengyel és a magyar. Egy keresztény ember a saját kereső életútját járva, olykor a folytatáshoz erőt adó forrásként, máskor világító

fáklyaként, de mindig példaképként tekint helytállásukra. Azt hiszem, mondhatom így, a középkortól használt kifejezéssel élve (mert századok óta *barátaink a barátok*): *Bogdan barátot barátjává fogadta Kelemen Didák barát, és viszont*. Ebben a barátságban teltek az évek, majd 2014-ben Bogdan atya történeti kutatómunkájának kiteljesedéseként megjelent a doktori disszertációja, amely Kelemen Didák életéről, munkásságáról és csaknem 250 éve folyamatban lévő boldoggá avatásáról szól. Az *Isten Szolgája P. Kelemen Didák élete és tiszteletének kibontakozása* című könyvet a Madách Egyesület adta ki Pozsonyban. A hazai olvasókon kívül így azonnal eljutott a kiadvány a felvidéki magyarsághoz is, majd szerte a Kárpát-medencei érdeklődők kezébe. Didák atya gyalog vagy jobb esetben lóháton járta be ezt a gyönyörű, a mohácsi csatavesztés után három részre szakadt országot, és igyekezett *a hit és a szeretet erejével életre kelteni*.

1686. szeptember 2-án, 145 évvel és négy nappal török kézre kerülése után – **Beata Virgo Dabit Auxilium** – történt meg Buda visszafoglalása.

Az oszmán uralom alól felszabadulva 1703–1711-ig a Habsburg-abszolútizmussal szemben folyik az első magyar szabadságharc II. Rákóczi Ferenc vezetésével. 1711. április 30-án írják alá a szabadságharcot lezáró, kompromisszumokon alapuló békeokmányt. A békével megnyílt az út a háborútól oly sokat szenvedett ország fejlődése előtt, és ennek is köszönhetően lett a XVIII. században a Monarchia egyik legjobban fejlődő országa.

Kelemen Didák gróf Károlyi Sándornak, a *béke emberének embereként* élte hivatását. Ketőjük Istent követő elhivatottsága volt a misszió, melynek eredményeként templomok és iskolák épültek ott is, ahol a történelmi körülmények úgy adták, hogy akár kétszáz éve sem járt pap arra.

A szent életű *barát* nemcsak szavakkal, de még a pestises beteg ápolásától sem visszariadó cselekvő szeretetével hirdette az evangéliumot. Ahogyan Bogdan atya feldolgozta Kelemen Didák csodákkal is kitüntetett életét, abban üzenetet találunk XXI. századi napjainkra. Rácso-dálkozhatunk, mi mindent tudott egyetlen ember – teljesen az Isten kegyelmére hagyatkozva, imádkozva és éjt nappallá téve dolgozva – meg-

tenni a haza felvirágoztatásáért és *újraevangelizálásáért* Isten áldásával.

A XVIII. századi magyar minorita *barát* életének feldolgozása után Bogdan Adamczyk elkészítette újabb könyvét: *Adalberto (Wojciech) Topoliński élete és műve levelek tükrében* (Rychwałd, 2018). Ez a mű is hasonlóan súlyos és sajnos igen aktuális üzenetet hordoz. A két minorita szerzetesnek, a magyar hitvalló Kelemen Didáknak és a XX. századi lengyel mártírnak a sorsa különleges módon kapcsolódik össze – mintegy újabb bizonyítékként és tanulságként szolgálva az ezeréves barátságról és testvériségről –, felmutatva a *hit és a szeretet* erejét, gondolkodásra buzdít minden jó szándékú keresztényt.

Tudományos alapossággal összeállított dokumentumgyűjteményt vesz kezébe az olvasó, aki ezzel nemcsak saját ismereteit bővíti, de a kiadvány a lelkének épülésére is szolgál. Bogdan atya fáradhatatlan és kitartó munkája példaér-

tékű. Reménykedjünk abban, hogy Kelemen Didák, a béke emberének embere, ahogy nevezem, a Kárpát-medence újjáépítésének egyik fontos lelki segítője és a „moj Wujek”, a felfedezett és általam nagybácsimmá avatott Topoliński atya egyszerre történő boldoggá avatása az olyanynyra veszélyeztetett európai kereszténységet erősítő szakrális példa alkalmává lesz.

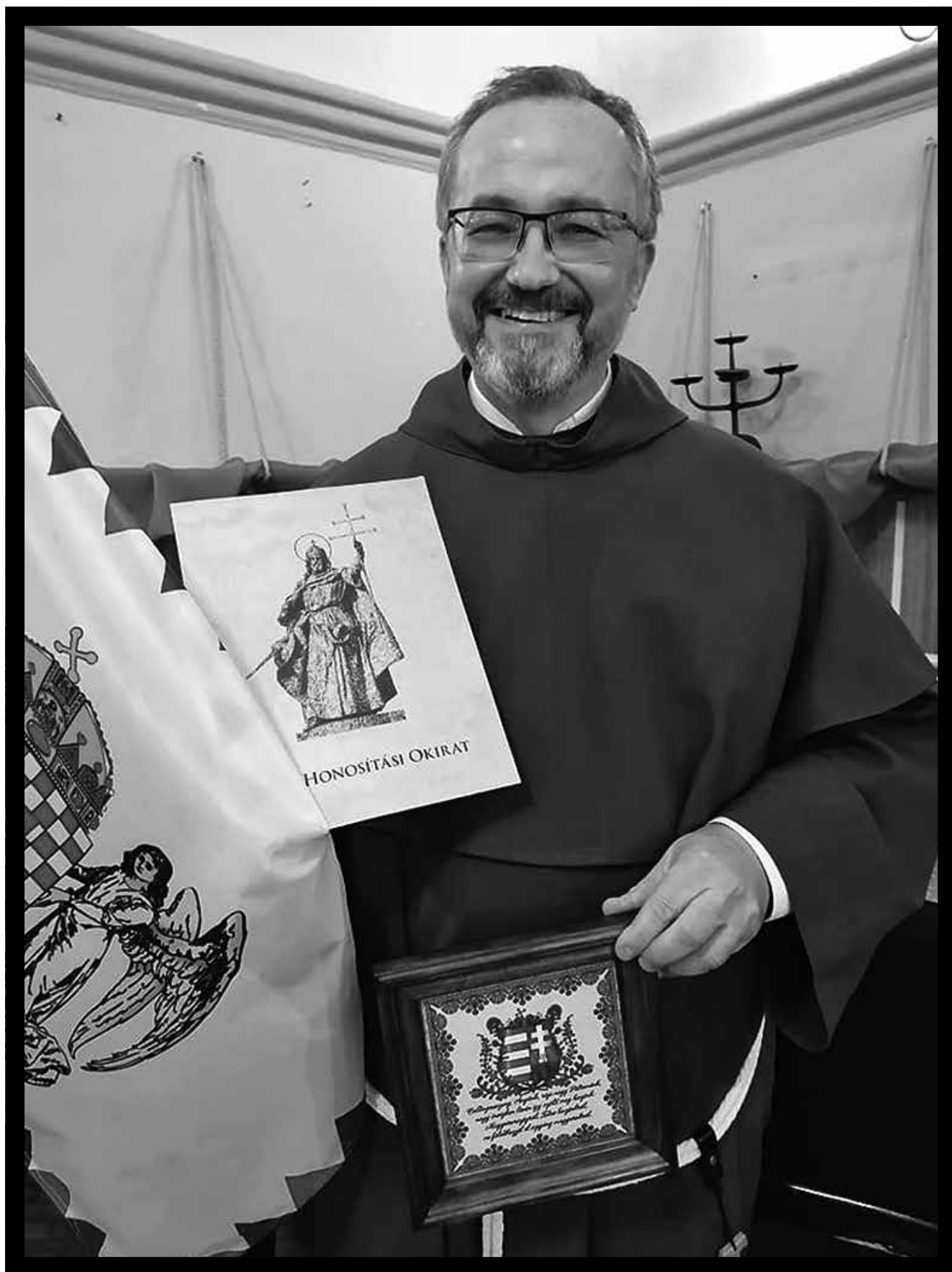
Bogdan Adamczyk tudósként és papként mutatta be szülőhelyének és a nem kényszerűségből, hanem derűs elhivatottsággal fogadott hazájának, Magyarországnak a szakrális példaképeket, életművüket, példázatos életmódjukat. Az ő életműve is ilyen volt.

Bogdan atyát – kérését teljesítve – a szívéhez legközelebb álló kolostorban, Miskolcon, a Kelemen Didák építtette templom kriptájában helyezték örök nyugalomra.

Bogdan atya, Władysław Adamczyk és Maria Dudek fia, 1965. július 13-án született a dél-lengyelországi Limanowában. Gyermekkorát és fiatalságát Krakó-Nowa Hutában töltötte, ahol két testvére mellett nőtt fel munkáscsaládban. 1986-ban, 21 éves korában lépett be a minorita ferences rendbe. A Kalwaria Paławska-i noviciátusba vették fel, amelyet 1987. szeptember 25-én fejezett be és tette le az első ideiglenes szerzetesi fogadalmát. Utána a krakkói minorita szemináriumban folytatta szerzetesi formációját, valamint filozófiai és teológiai tanulmányait. A negyedik év befejezése után vállalta, hogy Magyarországon folytatja szerzetesi szolgálatát, és készen állt arra, hogy a magyar tartomány újjászervezésén dolgozzon. 1992. október 3-án az akkori krakkói tartományi miniszter, P. Zdzisław Gogola előtt tette le örök fogadalmát.

Ezután Bogdan atya Magyarországon, az egri szemináriumban folytatta tanulmányait. 1992. október 10-én Miskolcon szentelték diakónussá, majd ugyanott 1993. június 20-án Seregély István egri érsek szentelte pappá. Újmisés emléklapjára a következő jelmondatot választotta: „Vonulj ki földről, rokonságod köréből és atyád házából arra a földre, amelyet majd mutatok neked” (Ter 12,1).

Részlet Pawel Cebula rendtársa visszaemlékezéséből.

Bogdan atya 2021. március 4-én kapta meg a magyar állampolgárságot

Naplójegyzetek

Szent Fausztina nővér, a modern kor szentje

1905-ben egy lengyel kisvárosban, Głogowiec-ben, mélyen vallásos, egyszerű család harmadik gyermekeként született Faustyna Helena Kowalska, akit ma Szent Fausztina nővérként, az Isteni Irgalmasság 20. századi közvetítőjeként ismer és tisztel a keresztény katolikus világ. Alig harminchárom évnyi, munkával, imádsággal, betegséggel teli életét a nyilvánosságtól távol, teljes ismeretlenségben élte le. A halála óta eltelt nyolcvanhárom év folyamán mégis korunk egyik legnagyobb hatású szentje lett, akire Jézus Krisztus rábízta az isteni részvétnek, az isteni irgalomnak ma is megerősítő, vigasztalást jelentő üzenetét.

Szent Fausztina nővér gyóntató papjának kérésére naplójában megörökítette a Megváltóval való találkozásait, amelyek többnyire hétköznapi körülmények közt következtek be. Különlegességük ez is adja: az élet mindennapi pillanataiban is meghallotta Jézus szavát. Sorsának egyik fontos fordulathoz például az a találkozás vezetett, amikor 18 éves korában nővérével egy táncmulatságban vett részt. Tánc közben megjelent neki Jézus, és szemrehányó szavakat intézett hozzá: „Meddig fogok még szenvedni miattad, és te meddig vezetsz még félre engem?” Faustyna nem hárítja el magától az alkalmatlan időben érkezett jelenést, hanem azonnal otthagyja a táncmulatságot, és egy közeli templomba megy, ahol leborul az Oltáriszentség előtt. Tudja, mit kérdezett tőle a Megváltó, mert maga is úgy érzi, hogy bevádatlan ígéretet hordoz: hiába szeretné régóta Istennek szentelni az életét, a mindennapok ehhez nem vitték közelebb. Mit kell tennie? „Azonnal utazz Varsóba, ott fogsz belépni egy zárdába!” – feleli Jézus. És Faustyna, a tapasz-

talatlan, vidéki lány, bár nem ismeri a fővárost, a kapott – egész életét megváltoztató – parancsot mégis haladéktalanul teljesíti. Összecsomagol és utazik, csak nővérével közli úti célját. A nagyvárosban senki pártfogására nem számíthat, a Szűzanya segítsége az egyetlen, amely vezeti, és ez éppen elég is. Csakhogy a zárdák ajtóit nem nyílnak meg előtte: 1923-ban, az első világháborút követő világválság idején még a szegénységi fogadalmat tett szerzetesközösségek megélhetése is nehéz volt, egy nincstelen fiatal lányra sehol nem volt szükség. Végül az Irgalmasság Anyja Nővéreinek Kongregációjában a zárdafőnöknő, próbára téve szándéka komolyságát, azt ígérte neki, hogy ha egy évig dolgozik valahol, majd ismét jelentkezik nála, felveszi őt. Faustyna háztartási alkalmazottként vállal munkát Varsóban, és egy év múlva megnyílik előtte a kolostor ajtaja.

Nem volt tehát könnyű, de mert egész szívvel akarta, és fel merte tenni rá az életét, végül sikerült teljesítenie Jézus parancsait.

Biztosak lehetünk benne, hogy Jézus akkor is, ma is, sőt a kezdetektől minden történelmi korban Faustyna nővérhez hasonlóan sokakat megszólított és megszólít közülünk. Azért lett ez a fiatal lengyel lány a kiválasztottak egyike, mert készségesen odafigyelt Istenre és az ő Szent Fiára. Az erős hit és az Istennek való feltétlen engedelmesség képessége volt az, ami rendkívülivé tette őt. Birtokoljuk-e mi – ha nem is Szent Fausztinához hasonló hősiek fokon – legalább kisebb-nagyobb mértékben ezeket a tulajdonságokat?

Jézus egyszerű feladatokat bízott Szent Fausztinára, mégsem volt könnyű a teljesítésük. Mindannyian ismerjük az irgalmas Jézus képét a szívéből kiáradó fehér és piros fénysugarakkal. Ennek a képnek az elkészíttetése Szent Fausz-

tina nővér rövid életének négy évébe került. A „Jézusom, bízom benned!” az a röpmádságunk lett, amelyet ha bármely helyzetben elisméltünk magunkban, azonnal érezzük megerősítő hatását. A húsvét utáni irgalmasság vasárnapját a katolikusok világszerte megünneplik, és sokan imádkozzuk az Isteni Irgalmasság rózsafüzérét is. Ahhoz, hogy az isteni irgalmasság tisztelete az elmúlt évtizedekben ismét elterjedjen, kellett Jézus szent akarata, kellett Szent Fausztina nővér életáldozata, és kellett a hívek bizonyító erejű tapasztalata is. Kellett az az egyre fontosabbá váló tudat, hogy ha Isten vezeti az életünket, nem vagyunk magányosak és védtelenek.

Kalocsai párnák

Felveszem a székről Ilonka néni kalocsai hímzéssel készült díszpárnáját. Nézem a virágfüzéreket. Még mindig szépek, sőt, sokkal jobban tetszenek most, mint amikor a nagyberki ház díványán először megláttam őket. Talán a sokféle berendezési tárgy tette, hogy ezek a gyönyörű hímzések ott nem tudták felhívni magukra a figyelmet. Vagy én nézek ma más szemmel rájuk, mint annak idején?

Hogy féltette őket Ilonka néni! Még kedves keresztfiát, Jánost is figyelmeztette, ha ledőlt a sezlonyra:

– Várjál csak! Ne dőlj rájuk, bepiszkolódnak, a hímzés nem szereti a sok mosást. Megfordítom őket!

Aztán néhány évvel később az öregotthonban is ott sorakoztak a heverőjén. Ott is volt miattuk vita: ha János leült, és kicsit hátra akart dőlni, mindjárt rászólt:

– Előbb fordítsd meg a párnákat!

János abban a pillanatban fölállt, kabátja zsebéből előhúzta a sapkáját, fejére tette, és bejelentette, hogy akkor ő megy is. Úgy biztos nem piszkolódnak tőle össze a párnák.

Ebből megint a szokott huzakodás lett: Ilonka néni sírós hangon marasztalta, vigasztalta, kérlelte, János pedig kabátban és sapkában állt a kis szoba közepén, és hajtogatta, hogy úgyis fáradt már, úgyis menni akart.

Ilonka néni belekarolt, vezette volna a karosszékhez:

– Maradj még! Mindig annyira szaladsz! Itt szépen hátradőlhetsz, kinyújthatod a lábad... Na, ne légy olyan akaratos!

Úgy kérlelte a már hetedik évtizedében járó keresztfiát, mintha még mindig az a rövidnadrágos kislány lenne, aki az egész nyarat a keresztmama felügyelete alatt töltötte. Az a mezítláb, maszatos fiatalember, aki már akkor is szeretett megsértődni, ha például kifogásolták, hogy híres légpuskájával az udvar verebeire vadászik. Előbb-utóbb azért megengesztelődött.

Most mégsem. Beteg volt, minél előbb haza akart menni, legszívesebben be sem jött volna most az idősotthonba. Csak hát holnap is ugyanilyen fáradt lesz. Keresztmama pedig kilencvenkét éves, ki tudja, meddig húzza ebben a számára idegen környezetben.

Nézem a kerekre tömött párnákon a példásan kihímzett kalocsai rózsafejeket, margarétákat, gyöngyvirágokat. Ragyognak a fehér vászonon, mintha nem telt volna el jó néhány évtized azóta, hogy egy ügyes kéz odavarázsolta őket. Megvannak, nem ártott meg nekik sem a nagy vándorút, amit megtettek, mire az én szobámba érkeztek, sem a sok mosás.

És hol vannak ők ketten, akik félig tréfásan, félig komolyan, de örökösén civódtak egymással, soha meg nem unva a szeretetteljes zsörtölődést?

Visszateszem a párnákat a karosszékbe, elgondolkodva leülök, rájuk dőlök. Nem fordítom a visszájára őket, nem kímélem virágaikat. Nincs már, aki szót emelne miattuk.

Nehéz időkben

A koronavírus-járvány tavaly őszi, második hulláma óta tudjuk, hogy a fertőzés nemcsak az idősebbekre, de minden korosztályra veszélyt jelent. Az is kiderült, hogy a leküzdésére kialakított új, nemzetközi stratégia nem zárhatja be és nem nyitja ki egy csapásra az összes munkahelyet, iskolát, óvodát, közösségi intézményt, hanem mindig csak ott alkalmazzák a legszigorúbb járványügyi szabályokat, ahol konkrétan felüti fejét a fertőzés, ahol pedig csökken a betegek száma, ott enyhítenek a korlátozásokon.

Ez az észszerűnek mondható döntés ugyanakkor az általános és teljes leállásnál jóval bonyolultabb helyzeteket eredményez. Ahol egyik nap még minden normálisan, a megszokott módon történik, másnapra ott is jelentkezhet a fertőzés: a biztonságosnak hitt közösség akár egyik percről a másikra veszélyeztetetté válhat. Egyik percről a másikra meg kell találni a megfelelő megoldásokat a legváratlanabb helyzetekre is. És ugyanígy előfordul, hogy az egyik városban vagy intézményben már enyhítenek a korlátozó-sokon, míg a másokban épp most szigorítanak.

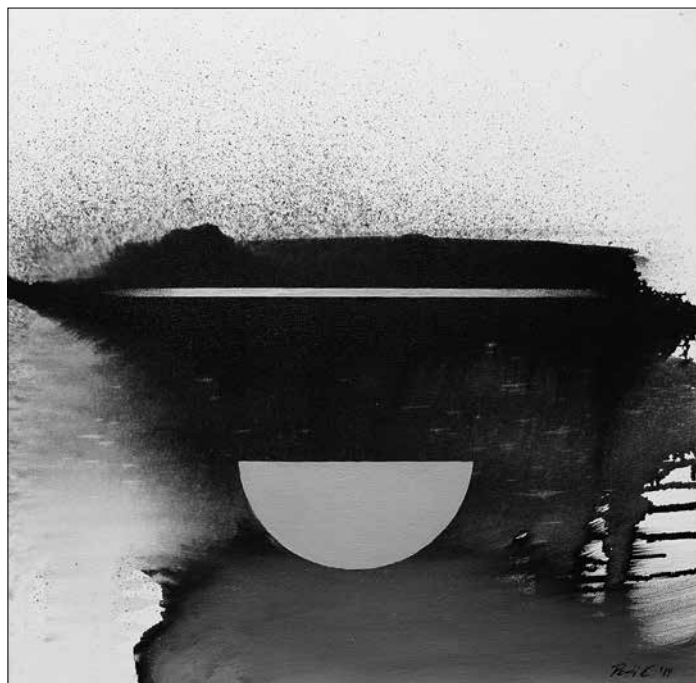
Ilyenkor mindannyiunkra a megszokottnál nagyobb felelősség hárul, sok mindenről saját magunknak kell döntenünk, és aszerint cselekednünk. De döntéseinkhez találhatunk jó támpontokat: például az ősi hagyományt, keresztény örökségünket, amely szerint segítenünk kell a bajba jutott embertársunknak, a gyengének, a kiszolgáltatottnak. Legyen családtag, szomszéd, munkatárs vagy idegen, ha segítséget szenved, ha magára hagyott, ha szegény, kötelességünk a lehetőségekhez mérten figyelni rá és a segítségére lenni.

Ezzel szemben mostanában terjedőben van egyfajta „önkéntes rendőri” mentalitás, amely talán abból fakad, hogy a járványügyi intézkedéseknek varázserőt tulajdonítunk, és ezért

igyekszünk megbüntetni, megalázni, feljelenteni azt, aki azokat akarva-akaratlan figyelmen kívül hagyja. Például maszk nélkül lép be egy boltba, másfél méternél közelebb áll mögöttünk a sorban, vagy a kijárási tilalmat valami okból megszegi. Elterjedt szokássá vált találkozáskor rákérdezni ismerősünkre: „Megkaptad már a vakcinát?”; „Milyen oltást kaptál?”

Persze hogy fontos a maszkviselés, a kijárási tilalom betartása és a védőoltás is, de a legfontosabb, hogy ebben a veszélyes időben is emberségesen viselkedjünk, legyünk tapintatosak, és törődjünk egymással. Ne ellenséget lássunk a másik emberben, ne gyanakodjunk rá okkal, ok nélkül, ne kürtöljük világgá, hogy: „Az ilyenek miatt terjed a vírus.” Amikor a legjobb szakemberek is kétségek közt, tanácstalanul beszélnek a járvány leküzdésének esélyeiről és módjairól, az újabb és újabb járványhullámok várható felbukkanásáról, ne terrorizáljuk a környezetünket felületes ismereteinkkel, erőszakos fellépésünkkel.

Sok múlik a gyakori kézmosáson, a maszkviselésen, a távolságtartáson, a vakcinákon is, de még több a baráti hangnemen, egymás bátorításán és segítésén. Ismert tapasztalat, hogy jó közösségben a legnagyobb bajt is könnyebben elviseljük, mint ellenséges közegben vagy magunkra hagyottan.

Elmozdulás 1.2

Korlátok harapófogójában, de az újraértékelés lehetőségével

A korlátozások, korlátok történelmi időszakát éljük. Az egyén, a közösség, az egész társadalom az akadályozottság, a félelem, az elfojtás, a veszélyeztetettségérzés légkörében éli mindennapjait a koronavírus-világjárvány idején. Elkerülhetetlen a pszichoszociális, mentális készlet túlterhelődése, a személyiség elhárító-védekező, megküzdési stratégiáinak átmeneti vagy tartós kimerülése.

A népesség mentális állapotát követve egyre több megfigyelés igazolja a kiégettségi zavar elterjedését. Elsősorban az individuum szintjén ragadható meg, de nyilvánvalóan a közösség élete sem maradhat érintetlen.

Mert ami az egyénnel történik, az megjelenik a társadalom szintjén is.

Kiéégés

A kiéégés hosszan tartó érzelmi megterhelések, stressz következtében fellépő fizikai, emocionális és mentális kimerülés állapota. Erre az állapotra a reménytelenség, az inkompetencia érzése, a célok és ideálok elvesztése jellemző, amit még tetéznak a saját személyre, munkára, illetve másokra vonatkoztatott negatív attitűdök. A leginkább érintettek az egészségügyi/segitő szakmák művelői, de alapjában véve senki sem védett vele szemben. A mentális jólét, az értelmi-érzelmi egyensúly állapota a mindennapi sikeres munka elengedhetetlen feltétele. A társadalom bármelyik rétegében is élünk és dolgozunk, sikerélményeket csak akkor tudunk megélni, ha a konfliktushelyzetek megoldásához elegendő lendülettel látunk hozzá. Még így is nemegyszer patthelyzettel kell szembenéznünk, ami abból fakad, hogy hosszú időn át képességeinket meghaladó feladatokat kell vállalnunk. Előbb-utóbb

aztán a frusztrálódás, a sikertelenséggel való szembesülés elkerülhetetlenné válik. A kiéégésre személyiségbeli, azaz belső és környezeti, külső tényezők hajlamosítanak.

Belső tényezők esetében azt látni, hogy a segítő foglalkozású ember általában fejlett empátia-készséggel rendelkezik, fogékony más emberek gondjai, problémái iránt. A segítő szándékból adódóan igyekszik támaszt nyújtani a segítségre szorulóknak. Hivatástudata meglehetősen nagy, s ennek megfelelően a hivatásával és saját magával kapcsolatos elvárásai is nagyok. Minél nagyobb ez a hivatástudat, annál hamarabb érheti csalódás, és annál előbb jelentkezhet a kiéégés. Az irreálisan magas elvárások és a valóság között húzódó éles szakadék elkerülhetetlenül töreést okoz.

A külső tényezők között sok minden található. Első helyen a stresszt kell említeni. Stressztényező a hosszú időn át tartó nagy emocionális megterheléssel járó életvitel, mint amilyen a társadalmi értékrendszert tartósan átszövő gátló szabályozások, a szabad mozgás tartós korlátozása. Kárt okoz a folyamatosan kumulálódó munkahelyi frusztráció: ha a munkához nem adottak a szükséges eszközök, tartósan lehangoló a környezet, a motivációt, a kreativitást nem serkenti a szervezés, hiányzik a továbbképzés, a szakmai megbecsülés, az anyagi és az erkölcsi elismerés, a pozitív értékelés, és a sok más kedvezőtlen környezeti tényezővel való folyamatos küzdés kimeríti a személyiség emocionális, adaptációs tartalékait.

A kiéégés sohasem következik be egyik napról a másikra. Jól ismert, hogy énképünk, önmagunk értékelése ahhoz a szerephez kötődik, amelyet a társadalomban betöltünk, és önértékelésünk attól függ, hogy azt a szerepet milyen jól töltjük be. Így érthető, ha a szakmai szerepünkben cső-

döt mondunk, akkor önértékelésünk is csökkenni fog. Egy szerep értékének szétesése kifáradáshoz vagy szerepkiegészéshez vezet. A kiegész az empátiás kapacitás kimerülése.

Kezdetben, magas szakmai elvárásokkal rendelkezvén, arra törekszünk, hogy tökéletesek, ideálisak legyünk a munkahelyen. Ezt kimondva vagy kimondatlanul el is várják tőlünk. Az ideálok követését a környezet amellett, hogy szorgalmazza, még elismeréssel is honorálja, ami további fokozott energiabefektetésre ösztönöz. A bizonyítani akarás, amely belső késztetésünk, a külső környezet serkentő hatására bizonyítási kényszerré válik. Ennek az lesz a következménye, hogy a különböző feladatok, a saját magunkkal szembeni elvárások egyre sürgetőbbé válnak. Lassan, de biztosan csökken a feladatok megfelelő megoldásához szükséges tényleges időtartam, ami felületességet eredményez. Megjelenik a kontrollvesztéstől való félelem, a bizonytalanságérzés, és a pozitív külső visszajelzések sem oldják ezt a kínzó érzést.

Ebben az állapotban egyre gyakrabban történik meg, hogy elfelejtjük elintézni személyes dolgainkat. Minden fontosabbá válik számunkra, mint saját magunk. Lassan eltűnnek az életünkben a pozitív érzelmek, a humor, a vidámság, az életteli teliség, az életigenlés. A szakmai elfoglaltság lesz az egyetlen időtöltésünk: megszűnik az igény saját magunk, a család iránt. Beszűkül a horizontunk a valóság egy szeletére, saját életünket illetően csőlátóvá leszünk, abban a mély meggyőződésben, hogy tévedhetetlenül jól cselekszünk.

A kiegész folyamatában megváltozik az értékrendünk. Észrevétlenül mondunk le régi, szoros baráti kapcsolatainkról, a mindennapok biztonságérzetét jelentő relációinkról. Ennek hozadéka az lesz, hogy deformálódik az ítéelő- és érzékelőképességünk. Egyre nehezebbé válik elfogadni más véleményeket, meglátásokat, nem értjük, hogy a világ, a környezet miért nem látja megváltozott értékrendünk elvitathatatlanságát. Csökken a toleranciaküszöbünk, tűrőképességünk határa. Beszűkül, majd megszűnik a politikai, társadalmi események iránti érdeklődésünk. Megszűnik a belső világunkkal való kapcsolatlunk, testünket idegennek kezdjük érezni, elveszítjük a veszélyérzetünket.

A megfigyelések azt is igazolni látszanak, hogy a kiegészet illetően nemhez kötött hajlamosság létezik: a nők fokozottan veszélyeztetettek a kiegész szempontjából. A nők nagy többsége a társadalmi és családi szerepüknél fogva természetesen a segítő foglalkozással azonos tevékenységek eredeti formáját gyakorolja. A hagyományos elvárások szerint mindenkinek elég kell tenniük, és mindezt szeretettel, együttérzéssel, megértéssel. A történelem folyamán ez a fajta anyai, illetve nővéri gondoskodás vált hivatássá, foglalkozássá.

Különböző kultúrákat elemezve azt látni, hogy a nők azok, akik önzetlenül – talán természetükből kifolyólag – képesek feláldozni magukat a segítség oltárán. Ennek megfelelően a segítség iránti elvárásokat sokkal hamarabb élik meg énazonosnak, egyfajta parancsoló szükségyszerűségnek. A mai elvárások szerint a tradicionális értékeket igyekeznek összeegyeztetni az új öntudatukkal: a felelősségteljes személyi szabadsággal, a modern nő eszményképével, és amikor ez nem sikerül, akkor magukat hibáztatják.

A klasszikus elvárások és a modern nő eszményének ma még összeegyeztethetetlen kettőségéből fakad a nőknél hatványozottan többször jelentkező túlgondoskodás mint reakció, míg azt a természetes igényt, hogy ők is gondoskodást kapjanak, elcsökevényesítik. A saját magukra fordított energia és az önszeretet rendkívül kicsi. A korlátokat megszabó társadalom, a munkahely és a család ezt az önfeláldozó magatartást várja el tőlük, amibe sokan közülük előbb-utóbb fizikailag vagy pszichésen belerokkannak. Kiégnek.

Rátalálni traumáink értelmére – a kreatív újraértelmezés által

A teljes kiégettség állapotában elveszítjük régi motivációinkat, elhatalmasodik rajtunk az alkalmatlanság, a közömbösség, a reménytelenség, értelmetlenség érzése. Megjelenik a szorongás, a félelem, a pánikbetegség, a súlyos depresszió. A krónikussá váló depresszió pedig gyengíti az immunrendszert, aminek eredményeként egymás után jelennek meg a pszichoszomatikus

betegségek. Gyakran megnő az alkoholfogyasztás, a kávé, a dohány vagy éppenséggel a drog használata.

Észrevétlenül megnövekszik befolyásolhatóságunk, olyan ideológiai hatások alá kerülünk, amelyek egyébként teljesen idegenek számunkra.

A korlátok harapófogójának következménye, hogy érzelmileg apró darabokra tört állapotba kerülünk. Mégis minden fájdalom ellenére ez biztosan nem az egyetlen alternatíva, amit a mindennapokban élhetünk. Át tud billenteni az értelemkeresés útjára – rátalálhatunk traumánk értelmére. Mert minden trauma személyes növekedéssel jár.

Természeténél fogva a trauma szétrombolja a világról mint biztonságos helyről való képzetet, gyakran a személyes értékességről való érzést is, és a világ értelmességének újbóli átgondolásához vezet (pl. az egyén megszűnik hinni abban, hogy rossz dolgok csak rossz emberekkel történnek). A trauma értelméről való gondolkodás gyakran vezet oda, hogy az egyén a világot kaotikusnak észleli, amelyben lehetetlen előre látni, hogy mi fog történni, ahol az emberek nem az érdemeik szerint kapnak elismerést. De éppenséggel ez az egyénben lezajló kognitív, megismerő átrendeződés – az események kreatív újraértékelése, a valamiről való gondolkodás megváltozása – vezethet poszttraumás növekedéshez.

Hogyan jön létre a gondolkodás átstrukturálódása?

Erre ma a legelfogadottabb magyarázat az ún. szándékvezérelt rumináció. (A rumináció hétköznapi kifejezéssel élve: rágódás egy problémán.) Az egyén nem engedi el a traumával kapcsolatos gondolatait, és folyamatosan foglalkozik velük, feldolgozza őket. A trauma után az esemény megismerő feldolgozása során gyakran törnek be a tudatba váratlan vendégként az eseménnyel kapcsolatos negatív gondolatok. A ruminációs gondolkodás a depresszióra jellemző gondolkodásmód, amikor az egyén nem tud szabadulni a behatoló negatív gondolatoktól, állandóan ezeken rágódik, ezért egyre mélyebb depresszióba süllyed. Ennek során az emberek gyakran a lejátszódott események „kijavításán” dolgoznak, különösen azokon a részeken, ame-

lyek a személyes felelősségüket illetik, saját viselkedésüket elemzik, amely hozzájárulhatott a traumatikus esemény előfeltételeinek kialakulásához. Például az egyén hibáztatja saját magát, mert késő este ment el otthonról; ha ezt nem tette volna, nem támadták volna meg.

A szándékvezérelt rumináció azonban egészen más: nevezetesen ilyenkor az egyén tudatosan ismételi át bizonyos gondolattartalmakat abból a célból, hogy értelmet keressen és találjon a vele történt traumában, hogy megértse a lejátszódott változásokat, és azt, hogy mi következhet a jövőben. Ez a folyamat rövidebb-hosszabb ideig tarthat, és akkor végződik legjobban, ha az egyén belátja, az előzetes feltevései és céljai nem voltak eléggé flexibilisek és olyan kidolgozottak, amelyek kivédhették volna a traumát. Az ideális az, ha az egyén belátja: az adott pillanatban nem tehetett mást, mint amit tett, és semmi sem történhetett másképpen, ott és akkor, mint ahogyan történt.

Mindannyian legtöbbször a legjobb belátásunk szerint cselekszünk, mérlegelve az akkor éppen rendelkezésünkre álló információkat, meglévő érzelmeinket, vágyainkat. A meghozott döntések valamilyen mértékben megváltoztatják a világot, és minden alkalommal, amikor meghozunk egy döntést, nincs több választásunk, élnünk kell az illető döntés következményeivel. Ami nem jelenti azt, hogy egy következő alkalommal nem választhatunk, dönthetünk jobban. A rumináció legtöbbször éppen a jövőbeli lehetséges jobb reagálási módok keresését szolgálja egy hasonlóan veszélyeztető élethelyzetben.

Személyes poszttraumás növekedés

A poszttraumás növekedés fogalma a huszadik század kilencvenes éveinek közepétől terjedt el, amikor megfogalmazódott az a nézet, hogy a nagy személyes igénybevételt követelő élettörténekek pozitív pszichológiai változást (is) eredményeznek.

A nagy személyes igénybevételt követelő élettörténekek azok az események, amelyek lejátszódása az egyént arra készítetik, hogy felülvizsgálja meggyőződéseit, és megváltoztassa eddigi hiedelmeit az őt körülvevő világ működéséről,

annak érdekében, hogy egy új képet tudjon kialakítani, amelybe a nemrég elszenvedett trauma jól beilleszthető.

A poszttraumás növekedés tehát az egyén mindennapi funkcionalitásában bekövetkező pozitív változást jelenti.

Vannak nézetek, melyek szerint ez a növekedés a veleszületett önregulációs mechanizmusokkal kapcsolatos, amelyek az embert a stressz elleni védekezésben segítik. Ha az illetőnek sikerül belátnia a pozitív változásokat a trauma után, önmagát erősnek, sikeresnek képes látni.

Ilyen megközelítésben tehát a trauma esélyt jelent a pozitívum irányába.

Sokan használják a földrengés-metaforát, hogy érthetőbbé váljék, miről is van szó. Egy földrengés folyamán rengeteg építmény omlik össze, a katasztrófa hatalmas káoszt okoz. Ahogyan a városok összedőlnek, ugyanúgy a traumát túlélő személyiség kognitív funkciói is szétesnek, ami termékeny talaj lehet arra, hogy valami új kicsírázzon. Az összedőlt városban az élet folytatódásához több változat áll rendelkezésre: szenvedni a romok között, felépíteni azt, ami volt, vagy felépíteni egy biztonságosabb építményrendszert, amely nagyobb biztonságot tud nyújtani egy esetleges újabb földrengéskor. Ez az utóbbi mód jelenti a növekedést.

A traumát átélő ember személyes növekedése különböző módokon nyilvánul meg.

Fokozódik hálaérzete, javul az életprioritások értékelése: kis dolgoknak jobban tud örülni, boldogabbnak érzi magát, másképpen tud a mindennapokhoz viszonyulni, dolgait megfelelőbb fontossági sorrendbe tudja állítani.

Mélyebb, bensőségesebb, értelmesebb, jelentőségteljesebb kapcsolatokat alakít ki másokkal. Nagyobbra tudja értékelni az őszinte emberi kapcsolatokat, képes jobban felismerni, kik az igazi barátok, fokozódik az

empátiás képessége. Megnövekszik az ön-bizalma, megjelenik a „ha ezt túléltem, mindent túl fogok élni” gondolkodásmód... Más problémák sem tűnnek számára megoldhatatlanoknak.

Nyitottabbá válik az új lehetőségek iránt, gyakrabban történnek meg „életút”-váltások, pl. hivatásváltás.

A poszttraumás növekedésben megfigyelhető egy paradoxon: azzal, hogy az egyén előzőleg valamit elvesztett, kap valami többet is: bölcsőbb lesz, valamilyen értelmet keres, megérti, mi történt vele, és megpróbál valami pozitívumot találni benne, valamit, ami megmutatja neki, hogy nem volt hiábavaló a szenvedése, hogy minden rosszban van valami jó.

Fontos mozzanata a poszttraumás növekedésnek az, hogy az egyén maga milyen súlyosnak ítéli meg a stresszt, amelyet átélt. Ami egyesek számára traumát jelent, másoknak egyszerű hétköznapi esemény. Megállapítást nyert, ha a trauma fenyegetettséget, de egyben kihívást is jelent az egyén számára, a személyes növekedés esélye nagyobb.

A poszttraumás növekedés mindig magában hordozza az újat tanulás mozzanatát, amely nemcsak az aktuálisan megtörtént traumával kapcsolatos, hanem az általános életbölcsség gyarapodásához is hozzájárul. A megfigyelések azt látszanak igazolni, hogy a trauma intenzitása és a személyes növekedés között egyenes arányú összefüggés van: a nagyobb trauma nagyobb növekedést eredményez.

A súlyos veszélyeztetettségérzéssel traumatizáló világhátrány arra is rá tudja irányítani a figyelmet, hogy újraértékeljük valódi, pozitív, megtartó, mentális és egzisztenciális értékeinket.

2021. 04. 26.

Tiszteletet és még több támogatást a végek őrzőinek

Alma, Álmos, Bíró Pen, C-vitamin, Csósz, Duna Tv, boDzaszörp, Dzsungel, Egri csillagok, Érik a szőlő, Finnugor nyelvcsalád, Gulyásleves, Gyufa, Himnusz, Ima, Író, János vitéz, Kölcsey Ferenc, Lacikonyha, Lyukas zászló, Mákos bejgli, Nándorfehérvári csata, Nyilas Misi, Osztrák–Magyar Monarchia, Óbecse, Öröm, Őszi szüret, Paprika, Rubik-kocka, Sió, Szerelem, Tisza, Tyúk-húsleves, Urál hegység, Úr Jézus, Ürményháza, Úrhajó, Vajdaság, Zöld Péter, Zsolnay porcelán

A negyvenbetűs magyar ábécé valamennyi betűjére együtt keresték egy-két szavas válasszaikat a magyar kultúra napján a dél-bánsági, ürményházi anyanyelvápolók Móricz Elvira magyartanárnőjükkal arra a kérdésre: *Számodra mit jelent a magyar kultúra?* Írásom felvezetőjében ezt idéztem. Az ötletet is közösen találták ki a kis- és

nagydiákok a tanárnőjükkel. Amíg a tanárnő lelkes beszámolóját hallgattam Újvidéken, az Apáczai Diákotthonban a *Nemzeti ünnepeink II.* elnevezésű, magyartanárok és anyanyelvápolók számára – január végén a Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesületének szervezésében, mgr. Viola Lujza magyartanárnő vezetésével – megtartott továbbképzésen, ismételten arra gondoltam: mennyi minden múlik a tanárokon, tanítókon napjainkban is – amit anyagiakkal meg sem lehet fizetni (s nem volt ez másként az évszázadok folyamán sem). **A szórványvilágban többszörösen összetett feladat a hogyan felkelteni a gyerekek figyelmét, hogy élményt is jelentsen az anyanyelv tanulása, ápolása. Élményt, amely jó alapul szolgálhat jövőjüket illetően.**

Az ürményházi anyanyelvápolók sajátos próbálkozása további ötletek forrása is lehet. Hi-

Az ürményházi anyanyelvápolók Móricz Elvira tanárnővel

szen az egyetlen fogalomhoz fűződő (olykor játékos) magyarázatokban egész történelmünk, kereszténységünk/keresztyénségünk, kultúránk, hagyományaink, találmányaink/felfedezéseink, mikro- és makrovilágunk rejtezik. Ehhez fűződve lássuk: Mit is jelent a magyar kultúra?

Az életünk forrását; honfoglalásunkat, István királyunkat; a találmányok lehetőségét; az „örzőket a strázsán”; az összetartozásunk médiu-mát; gyógynövényeinket; rejtélyes világunkat; történelmünket; népdalainkat; nyelvrokonainkat; gasztronómiánkat; (ismét) feltalálóinkat; nemzeti himnuszunk születésnapját; hitünk megerősítését; irodalmunkat; költészetünket; nemzeti imánk költőjét; II. Ulászló királyunkat; szabadságunkat, forradalmainkat; a karácsonyt, a családot, a szeretetet; a déli harangszót; a hűséget; a kiegyezést; mezővárosaink egyikét; a szeretet reményét; hagyományainkat; hungarikumjainkat; logikai lehetőségeinket; a csatornát a Balaton és a Duna között; érzelmeinket, kötődéseinket; második legnagyobb folyónkat; lakodalmainkat, keresztelőinket; kereszténységünket/keresztyénségünket; szülőfalunkat; az első magyar úrhajósunkat; szülőföldünket; népmeséinket; megújuló művészetünk egyediségét...

Lehetőségként, példaként hangzott el a továbbképzésen az ürményháziak ötlete. S egyben láncszemként kötődött Viola Lujza tanárnő bevezető, *Március 15. – az 1848/49-es magyar szabadságharc és forradalom* c. előadásához. Jóllehet ötletüket nem csak a szórványban élő magyar közösségekben hasznosíthatják – be-

helyettesítve valamennyi jeles napunkra vonatkozóan is. Lujza tanárnő történelmi összefoglalóját követően több megemlékezési lehetőséget is felvázolt nemzeti ünnepeink kapcsán, attól függően, hogy anyanyelvünket milyen szinten beszélik (vagy tanulják) az óvodások, a kis- és nagydiákok. A külső jelképek azonosak lehetnek mindenütt, hiszen pl. *„március 15-én minden megemlékező kokárdát tűz a ruhájára. Ez a hagyomány a francia forradalom nyomán keletkezett, a magyar szabadságharcosok viseltek*

Viola Lujza

először nemzeti színű szalagot. Tegyük gyermekeink számára is »megfoghatóvá« nemzeti ünnepeinket, tanítsuk őket a hősök tiszteletére, a haza szeretetére, az összetartozás fontosságára! Tanítsunk verset, készítsünk zászlót, csákót!» A közismerten gazdag irodalom mellett számos

A továbbképzés résztvevői

új lehetőséget kínál a világháló is szinte minden jeles napunkhoz, ünnepünkhöz. Az ezekből készített válogatás elérhetőségét minden résztvevő megkapta. Úgyszintén az ajánlott lehetőségeket a magyar óvodákba/napközikbe, magyar tagozatokra járó gyerekek, valamint az anyanyelvápolók és azon tanulók számára is, akik most tanulják a magyar nyelvet – korosztály szerint.

*„Vannak napok, melyek nem szállnak el,
De az idők végezetéig megmaradnak,
Mint csillagok ragyognak boldogan,
S fényt szórnak minden születő tavasznak.*

[...]

*Ó nagy nap, szép nap, légy örökre áldott,
Hozz mindig új fényt, új dalt, új világot!”*

Lujza tanárnő több versből, megzenésített költeményből, népszerű együttesek dalaiból is idézett. Engem ismételten mélyen megérintett Juhász Gyula *Március idusára* c. költeménye (ebből a kiemelt részlet), nemcsak azért, mert elsőként hangzott el a bevezető előadás után, hanem mert Szerémséget, az ott szórványban élő, az identitásukat újra – és mind elszántabban – vállaló, főleg idősebb magyar közösségeket, vezetőiket, az elmúlt csaknem harminc év alatt róluk megjelent írásaimat juttatta eszembe. S hogy ezúttal, immár több mint egy éve, a „koronás” járvány következményei árnyékolják be reményeiket, tervezett foglalkozásaikat... Költészetnap utáni telefonbeszélgetéseink a szávaszentdemeteriekkel (mitrovicaikkal), a maradékiakkal, Gudelyevity Annuskával, a nyékincei Petőfi Sándor Magyar Művelődési Egyesület elnökével, Hegedűs Jánossal, Fényszáros Mátyással (a szomszédos Fényberekről/Platicsról) és Horváth Katicával (Herkócáról) vegyes érzelmeket váltottak ki belőlem is. Annuska úgy érezte, el kell mondania aggodalmait, azért is, mert nem tudja, hogyan alakul a további – évek óta folyamatban levő – gyógykezelése... A leginkább mégis a kultúregyesületük jövője aggasztja. A 2002 novemberében újjáalakult, a régi hagyományokat megelevenítő egyesület jövőre lesz húszéves. A járvány miatti majd egy évig tartó pangás után biztató, hogy az utóbbi hónapokban ismét tart anyanyelvápoló órákat – főként a Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesületének támogatásával – a

Maradékon élő Kovács házaspár: Hargita tanítónő/óvónő és Csaba tiszteletes, a Maradéki Református Egyházközség segédlelkésze. Általában hétvégeként foglalkoznak a gyerekekkel, Hargita a kisebbekkel és az alsósokkal, Csaba segédlelkész pedig a felsős diákokkal. Egyelőre azonban kevesen járnak ezekre az órákra. A kiesést nagyon nehéz pótolni, sajnos. Újra fel kell kelteni mind a gyerekek, mind szüleik érdeklődését az anyanyelvápolás (inkább újratanulás) iránt. A néptáncitanítás, a gyakorlás pedig teljesen megszűnt a járvány miatt. A nyékincei Petőfi vezetői remélik, hogy csak ideiglenesen.

Nagy kérdés az is: kinek tudja átadni a szépkorba lépett vezetőség az egyesület irányítását? A fiatalok egy része külföldre távozott, a zöme itthon van ugyan, de mind kevésbé mutat érdeklődést, részben azért, mert szünetel a kultúregyesület tevékenysége, és így lassan elfelejti azt, amit magyarul megtanult, részben családi okok miatt. Az alapító tagok a Magyar Nemzeti Tanácstól várnák a „megmentő csomagot”, hogy ne vesszen kárba eddigi, az összefogással megvalósult tevékenységük. Nyékince és a szomszédos kistelepülések – Herkóca és Fényberek/Platics (szerbül Platičevo) – szórványban élő egyre idősödő magyar közössége szerint az lenne a leginkább elfogadható megoldás, ha egy fiatal tanító (házaspár) odaköltözve vállalná a nem kis kihívásokat jelentő anyanyelv-tanítást (az anyanyelv „visszatánulása” mellett, akár idegen nyelvként is), az ének-zene és néptánc tanítását azoknak a gyerekeknek, fiataloknak, akiknek szülei sem beszélnek már jól (vagy egyáltalán nem) magyarul.

Erről is beszélgettek április 11-én, a költészet napján megtartott istentisztelet után Nyékincén. Havonta egyszer van ökumenikusnak nevezhető imaóra, amelyet a maradéki református lelkipásztor, Halász Dániel és Kovács Csaba teológus tart felváltva. Többször megírtuk már, hogy Nyékincén a református templomot a parókiával együtt 2002-ben kapta el használatra (ötven évre) a Petőfi Sándor MME. Akkoriban éltek még idős református magyarok a faluban, és igényelték a magyar istentiszteleteket. Ezeken velük együtt részt vettek a Petőfi köré tömörült katolikusok is.

Néhány éve már, hogy eltemették az utolsó reformátust, de a katolikusok kérték, hogy a maradéki lelkész továbbra is tartsa meg a megszokott rendben az ige hirdetését magyarul. A költészet napi imaórára is többen átjöttek Fényberekéről és Herkócáról. A járvány diktálta „virtuális” világban élve, telefonon beszélgetve emlékeztünk közösen az újrakezdésre, amikor még Jovánovity Edit magyartanár tartotta a nagy érdeklődést kiváltott, részben anyaországi támogatással megvalósított magyarórákat, az anyanyelv újratanítását Nyékincén a Petőfiben, Herkócán a plébánián, Fényberekben pedig a Szabó házaspár, Vesna és Péter családi házában. Három (azóta felnőtt) gyermekük is tanult akkor magyarul... Edit tanárnőt Szávaszentdemeterről a férje vitte mindenhol – akkoriban még Árpatahlóra (Rumára) is autóval. A járvány diktálta helyzetben, a körülményekhez igazodva, Nyékincére viszik anyanyelv-ápolásra azt a néhány gyereket a szomszédos falvakból...

Eleink kulturális örökségének éltetése – Jovánovity Editre emlékezve

Az idén ünnepli nagykorúságát a szávaszentdemeteri Szerémség Magyar Művelődési Egyesület (MME). Megtorpanását nem csak a járvány nehezíti. Néhai elnöke, Jovánovity Edit magyartanár (Szarajevó, 1952. június 6. – 2020. október

11., Kamanc/Kamenica) az elmúlt ősszel hunyt el hosszan tartó súlyos betegségben. Az egyesület 15. évfordulója jegyében megtartott évzáró (2018) rendezvényükön még bizakodott, s maga is *hőskornak* nevezte már az utóbbi bő két évtizedet is, mivel Szerémségben, a végeken, a szórványok szórványában is újraalakulhattak a magyar művelődési egyesületek. Nem véletlenül. A társadalmunkban végbement ígéretes változásoknak köszönhetően kezdett kibontakozni, mind szerteágazóbbá válni a tevékenységük. Valamennyien, akik jelen voltunk, nem sejtettük, hogy az újabb hasonló rendezvényeket nagyban befolyásolja majd a világjárvány... Akkor, Szávaszentdemetereken, a *császárvárosban*, Sirmiumban, valamennyi köszöntőben kiemelten elhangzott: *„Mindez az általános összefogásnak köszönhetően jöhetett létre. S most azon kell lenni – ismét összefogva –, hogy legyen, aki átveszi, tovább élteti eleink kulturális örökségét.”*

Valahányszor Szerémségben jártam, mindig mélységesen megérintett mindaz, amit ott tapasztaltam, hogy mire volt képes az eszmélést tudatosan vállaló maroknyi magyarság. Az elmúlt néhány évtizedben elért biztató eredmények megcsillantják a továbbfejlődési lehetőségeket, ha az érintett művelődési egyesületek vezetőségei megbirkóznak az utánpótlás mind égetőbb kérdésével. A hosszú évtizedek után újraalakult kulturális egyesületekben főleg az idősebbek

A Szerémség MME kisjubileuma (Jovánovity Edit balról a második)

kezdemenyezésére zárkóztak fel a fiatalabbak. Sokan már nem is beszélték anyanyelvüket. **Gondok terhelte napjainkban az anyanyelv újratanulása minden bizonnyal sokkal könnyebb lenne, ha az illetékesek megoldást találnának a magyar nyelv folyamatos tanulására azokban a helységekből, amelyekben az általános iskolákban még mindig nincs erre lehetőség. A veszendő végeken élő maroknyi magyarság felelőssége tudatában valja: a kulturális, egyházi és politikai vezetőivel közösen, széles körű erkölcsi és anyagi támogatással, folyamatos tevékenységgel, tanítással lenne megvalósítható a magyar nyelvnek mint a nemzeti, kulturális identitás megőrzése alapjának a minőségi elsajátítása, sok esetben újratanulása. Ha más-más alkalomkor is, de újra és újra elismétlik ezt, amikor csak lehetőségük adódik rá. Vajon cselekvő támogatásra találnak szavaik?**

Jovánovity Edit unokájával

A jó vezetőkön eddig is sok múltott... Ismét Edit asszonyra gondolok, aki a kezdetek kezdetén az anyanyelvőpoló órákat tartotta Herkócán, a plébánián, Nyékincén a volt református parókia épületében székelő Petőfi MME-ben, Fényberekben magánháznál, Árpatahlón (Rumán) a plébánián és Szávaszentdemeteren szintén a plébánián. Felemelő, olykor szívszorogató érzés vesz erőt rajtam, amikor eszembe jut a Szerémség MME

tizenötödik évfordulója jegyében megtartott kisjubileumi műsoruk, amelyet a régi időkre emlékeztető színházban tartottak meg, és amelynek valamennyi számával: az elhangzott dalokkal, táncokkal, de még a frissen vasalt, suhogó viseletekkel is Edit elnök asszonyt köszöntötték elsősorban, mielőbbi teljes felépülést kívánva neki. Tiszteletadásként, emlékezőként és emlékeztetőként (a folytatás reményében) idézem dióhéjban az ünnepség néhány mozzanatát.

A szép számú közönséget és a vendégeket Edit elnök asszony együtt köszöntötte Ljiljana Popovčak alelnökkel, magyarul és szerbül. Kiemelten Snejder Sándort, a Dél-bácskai és Szerémségi Szórványközpont koordinátorát, Mitrovica község képviselőjét, Zoran Mišević művelődési segédtitkárt, ft. Eduard Španović plébánost, a Szent Kereszt rend apácáit, a Dunavarsányból érkezetteket, dr. Bóna Zoltán református lelkészt, Szikora Ferencné Máriát, a Népdalkör és Citeraegyüttes vezetőjét, Nagy Leventét, a Kalamajka néptáncsoport vezetőjét, Kovács László szakmai vezetőt, a maradéki, a kátyi Petőfi Sándor, a pirosi Fehér Ferenc művelődési egyesület, valamint a kikindai Egység Kultúregyesület tagjait.

Az elhangzott helytörténeti összefoglaló szerint sajnos kevés írás maradt meg a régi időkből. Danyi Annuska és Bednár Mariska elbeszélése alapján volt magyar iskola, és pezsgett az élet a magyar művelődési házban egészen a második világháborúig. Hosszú passzív évtizedek után az akkor magyar iskolába járó magyarok utódai Szávaszentdemeteren és Lačarakon felkutatták a régi fényképeket. Néhány család hozzátartozója: Simonyik Zlatko, Révész Szasa és Farkas Ivica 2003-ban elhatározta, hogy újraalakítja a kultúregyesületet. Az alapító közgyűlésen jelen volt ft. Eduard Španović plébános és Galambos László, a VMSZ újvidéki szervezetének alapító tagja. Simonyik Zlatkót választották meg elnöknek, vezetőségi tagoknak pedig Elor Mátyást, Révész Szasát, Farkas Ivicát és Bertók Esztert, aki a magyar nyelvet is tanította, a néptáncokat pedig Simonyik Dragana. Kezdetben a nyelv- és néptánc tanulást tartotta a vezetőség a legfontosabbnak. Már az első évben ötvenen kezdtek magyarul tanulni, és három korcsoport szerint jártak a táncpróbákra.

Megcsillanó remények

A Szerémség MME-t a kezdettől fogva támogatta Mitrovica község önkormányzata, a Tartományi Végrehajtó Tanács, jelentős volt Magyarország kormányának a hozzájárulása is. A Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség korábbi elnökének, Dudás Károlynak és a mostaninak, Sutus Áronnak, valamint Brezovszki Roland szakmunkatárának a támogató segítsége mindig jól jött. Újabban a járvány miatti intézkedések megnehezítik a Mitrovica és Dunavarsány közötti testvérvárosi kapcsolatot ápolását.

Az egyesület megalakulásának első éveiben Pál Károly, a bácsfeketehegyi/feketeci Feketecs Művelődési Egyesület akkori elnöke, az újvidéki Horizont Alapítvány vezetői, Bátor József és Pécsi Erzsébet is támogatták tevékenységét. 2007-ben programot állítottak össze a magyar nyelv tanulására. Ekkor kapcsolódott be az egyesület munkájába későbbi elnökük, Jovánovity Edit, aki az anyanyelvet, a magyart tanította számos más szerémségi helységben is. Jelentős volt Kolosi Szofia, Berec Marlina, Révész Dária és Elor Mátyás koreográfusok tevékenysége is. Egyesületünknek mindmáig a katolikus egyház, a plébánia ad otthont. Évek múltával még mindig általános a véleményük: nehéz (újra) megtanulni a magyar nyelvet, de a tánc, az ének nem ismer, nem ismerne határokat, csak múljon el a járvány, szűnjenek meg a rendkívüli intézkedések. És ami a legfontosabb lenne: ne lanyhuljon a gyerekek, a fiatalok és szüleik érdeklődése.

Edit elnök asszony tiszteletére köszöntőjéből idézek:

„A második világháború után elcsendesedett a magyar beszéd. A folyamatos asszimiláció következtében a magyarok száma szimbolikus lett. Ilyen körülmények közepette, széles körű összefogásnak köszönhetően, fönixmadárként éledhetett fel a magyar kulturális élet Szerémségben. Számos fellépés van mögöttünk, itthon és határainkon túl. Az énekünkkel, a csárdással, a palotással mutattuk be mindenütt, hogy élnek még magyarok Mitrovicán, Szávaszentdemeteren. Gyermekünk, unokáink igyekeznek megtanulni anyanyelvüket. Ha a beszéd nehezebben is

megy, de az énekük már szépen hangzik. Sajnos, én az egészségügyi állapotom miatt már nem tudok úgy foglalkozni a gyerekekkel, a fiatalokkal. Remélni szeretném, hogy hamarosan megoldást találunk a rendszeres nyelvtanulásra. Láthatják és hallhatják: igyekszünk helyesen kiejteni a szavakat. A dallamok, a zene ebben segít bennünket. Ismételten csak örülhetünk annak, hogy sikerült felkelteni a magyarság érdeklődését Mitrovicán és Lačarakon. És még mindig nagy az érdeklődés egyesületünk iránt, létszámunk is folyamatosan gyarapodik. Rendszeresen próbál a néptáncscsoport, az énekkar. Ebben nagy érdeme van Bertók Eszter énektanárnőnek, Simonyik Dragana művészeti vezetőnek, Révész Dária és Elor Mátyás koreográfusoknak.

Kiváló az együttműködésünk a helybeli és más szerémségi, valamint a dél-bácskai művelődési egyesületekkel. A Durindón, a Gyöngyösbokrétán rendszeresen részt veszünk. A budapesti Gubcsi Lajos Alapítvány 2014-ben Ex Libris Díjban részesítette tevékenységünket.”

Mitrovica község köszöntője Zoran Mišević tolmácsolásában biztatóan hangzott: „A régi idők tradícióit, emlékeit nosztalgikusan idézte meg Edit elnök. De azt is láthatjuk, hogy azokat eredményesen igyekszik feleleveníteni a 15 éve [elhangozott 2018-ban] működő Szerémség magyar egyesület. Szinte a megalakulása óta nagy érdeklődéssel kísérem tevékenységüket, több hazai és

Nem tudni, mikor rophatják ismét a csárdást kedvenc viseletükben...

magyarországi fellépésükön is velük voltam. Ennek alapján úgy vélem, a legfontosabb számukra a nemzeti identitás megőrzése, a hagyományok életetése és továbbadása az újabb nemzedékeknek. Az a nép, amelynek nincs nemzeti identitása, kultúrája, kérdés, hogy létezik-e. Mi, akik részesei lehetünk a velünk élő népek kultúrájának, szokásainak, jobban megérthetjük azokat. Egyúttal gazdagabbá, színesebbé teszük községünk művelődési életét. Ezért fontos, hogy a jövőben is eredményesen működjön a magyar egyesület. A városunk, a polgármesterünk s valamennyien ebben minden támogatást megadunk.”

A járvány miatti rendkívüli intézkedések és elnökük halála megtorpanította ugyan, de nem némította el a Szerémség MME-t. Igyekszik ott folytatni szerteágazó tevékenységét – összefogó támogatással –, ahol a vírushelyzet miatt szüneteltetésre kényszerült.

A Simonyik házaspár lépésről lépésre haladva kísérli meg elsősorban a magyar nyelv – sok esetben az anyanyelv – meg- vagy újratanulását, tanítását, így is erősítve az összetartást, a szunynyadó (esetenként teljesen „kialudt”) magyar identitás érzetének fellobbantását. Draganát – aki a kezdetektől részt vett a magyar egyesület tevékenységében – választották meg a Szerém-

ség MME új elnökének. Zlatko politikai vonalon, a VMSZ szávaszentdemeteri körzetének alelnökeként, önkormányzati tanácsnokként, a magyar egyesület oszlopos, elkötelezett vezetőségi tagjaként immár küldetésszerűen vállalja a sok esetben összetett (olykor óvatosságot igénylő) feladatokat. Miközben maguk is tanulnak magyarul, családostul. Zlatko magyar származású lenne. Magyar felmenői a *történelem többszöri beleszólása* után döntöttek úgy, hogy még családi környezetben sem beszélnek anyanyelvükön... A mindinkább *kifehérülő idők* ismeretében tudjuk, sokan jutottak (részben) ilyen elhatározásra a szűkebb, de tágabb régiókban is. Dragana, a feleség tősgyökeres szerb családból származik, kisgyermek kora óta tanulta a néptáncaikat, így természetesnek tartotta, hogy segíti a magyar táncok (ellessett, eleinte felvételekről tanult) alaplépéseinek begyakorlását a 2003-ban, az évtizedek elmúltával éppen újraalakult magyar egyesületben. Lányuk és fiuk is tagja az egyesületnek, ők az édesapjukkal magyarnak (is) vallják magukat. A néptáncitanítások, a próbák egyelőre szünetelnek, mivel a táncosok közül sokan felnőttek, egyetemre mentek, vagy megváltoztak a családi körülményeik. Többen közülük azonban szívesen vállalnak egy-egy fellépést. A vezetőség szeretné, ha részt tudnának venni az idei

„Az énekünkkel, a csárdással, a palotással mutattuk be mindenütt, hogy élnek még magyarok Mitrovicán, Szávaszentdemeteren”

Gyöngyösbokréta néptáncfalalkozón, ha a körülmények megengedik annak megtartását.

Áttörésnek számít, hogy két általános iskolában az idei tanévtől, tehát a múlt év szeptemberétől sikerült állandósítani a magyarnyelv-tanulást. A kölcsönös telefonos üdvözlés után még Zlatko is gyorsan szerbre vált. Így könnyebb, mondja. Sokat remélnék a második éve tartó, egy kis jóindulattal rendszeresnek mondható, ismét megszervezett magyarnyelv-tanítástól, amelyen jobbra felnőttek vesznek részt, többen családosul.

Zlatko szerint az általános politikai összefogásnak köszönhetően tudták elérni, hogy részben intézményesen, az MNT és a VMSZ hatóság támogatásával az iskolákban is legyen magyarnyelv-tanítás, illetve anyanyelvápolás Szávaszentdemeteren.

– A tanév kezdetén három iskolában kezdtük meg a magyar tanítást csaknem húsz tanulóval – válaszolta készségesen Zlatko. – Időközben a Jovan Popović Általános Iskolában megszüntettük, mivel megcsappant az érdeklődés iránta. A kitartóbbakat, azt a néhány diákot a Szent Száva Általános Iskolába visszük autóval rendszeresen (ha nem szünetel a tanítás a járvány miatt) a magyarórákra. Laćarakon a Triva Vitasović Lebarnik Általános Iskolában sikerült még állandósítani a magyar nyelv tanulását. Ott is vannak olyan diákok, akiknek ez anyanyelve (is) lenne...

Tanáruk, Hegedűs Zoltán – szerbül folyt telefonos beszélgetésünk – még karanténban volt a járvány miatt. Így a terv szerinti heti két órát online tartotta meg (áprilisban) a tanulóknak. Ez sokban különbözik az „élő” iskolai órától, de mégis többet jelent, mint ha egyáltalán nem lenne foglalkozás. A magyar nyelv tanítása, de tanulása sem egyszerű. Minden kiesést megéreznek mind az alsósok, mind a felsősök. Várják már nagyon – mint mondta – a járvány, a vele járó intézkedések megszűnését, hogy megvalósíthassák tervezett programjaikat, köztük a magyar jellegű történelmi, kulturális helyek megismerését, hogy ismét megszervezhessék a kirándulást Budapestre, a magyar fővárosba.

Ismerősként üdvözölt Fekete Márta, a felnőttek anyanyelv-, illetve magyarnyelv-oktatója, aki néhány éve költözött Bácsfeketehegyről Szávaszentdemeterre (a férje idevalósi). Jól ismeri családjuk valamennyi ágát, ezért részvétét is nyilvánította a Bácskossuthfalván, a költészet

napján történt tragikus motorbaleset következtében fiatalon, mindössze 23 évesen elhunyt, a szabadkai tanítóképző főiskolán nemrégiben diplomázott unokahúgom halála miatt... A döbbeten túl a tervekről is beszélgettünk, talán mondanom sem kell, hogy magyarul, egyelőre telefonon. Szeretné, ha a Szerémség MME-ben minél előbb mások is megtanulnák annyira a nyelvünket, hogy egymás között is beszélgetni tudjanak, legalább alapszinten. Most még szerbül folyik a társalgás.

– Elszántak, és nagyon igyekeznek azok, akik a magyaróráinkra járnak – nyomatékosította Márta asszony. – Heti két alkalommal általában húszan is összejövünk, jelenleg két család a gyermekeit is hozza. Igyekszünk egyeztetni Hegedűs tanárral is, hogy összehangoltan folyják az anyanyelvápolás, a magyarnyelv-tanítás az iskolában és a kultúregyesületben. Télen és kora tavasszal a helyi közösség fűtött épületében tudjuk megtartani az óráinkat. Mihelyt jobbra fordul az idő, a katolikus plébánián, ahol a Szerémség MME is székel, ismét lesz felnőttképzés. A több mint egy éve tartó járványhelyzet, a rendkívüli intézkedések hátráltatták a nyelvoktatást is. Az elmaradt órákat igyekeztünk pótolni, és át is ismételtük a már megtanultakat. A nehézségek ellenére elégedett vagyok az eddig elértekkel, hiszen az óráinkra járók megtanultak írni, olvasni – emelte ki Fekete Márta.

A Szerémség MME vezetősége az MNT támogatásával az év végén emlékkoncertet tervez bemutatni Jovánovity Edit volt elnökük tiszteletére. Simonyik Zlatko elmondta még, hogy több programjukkal is pályáztak támogatásért. Ezek megvalósulása is a járványhelyzettől függ. Terveik között szerepel tevékenységük kibővítése. Örölnének, ha valamelyest hozzá tudnának járulni a megtorpant magyar kulturális élet újbóli fellendítéséhez a környező településeken. Árpatación (Rumán) pl. eredményesen működött évekkal korábban, szintén a katolikus plébánián, a Szent Kereszt-templom udvarában helyet kapó, újralakult Hunyadi János MME. Az utóbbi időben nem hallani felőlük semmit sem – mondta telefonbeszélgetésünk végén Simonyi Zlatko.

A fotók az Apáczai Diákkotthon albumából származnak.

A Szerémség MME kisjubileumát Stanyó Tóth Gizella fényképezte.

Utcabeliek

Az az idegen, aki bizonyos házszámot keresett, csak egy ház előtt volt biztos a dolgában, mert ott cégtábla jelezte a verébfészkekkel teli, csiripelő eresz alatt, hogy abban a házban Kovács Ferenc asztalos lakik. Másutt még a házszámok sem nyújtottak útmutatást, mert ha voltak is ilyenek, úgy elrozsdásodtak a sok esőtől, hogy alig lehetett pontosan látni. Annak a kis utcának, mely vagy húsz házból állt, külön neve sem volt, két másik utcával együtt ugyanis Tisztviselő telepnek nevezték el a falu előljárói még a század elején, amikor elhatározták a megnövekedett lakosság számára a telepítést, így a házszámok 1-től 100-ig terjedtek. Ez a telep onnan kapta a nevét, hogy az első házhelyigénylők és házépítők tisztviselők voltak: tanítók, hivatalnokok, vasúti felvigyázók, jegykezelők, tehát olyanok, akik számára a vásárlás nem okozott nagy gondot. Ez a három utca olyan faluszéli libalegelő helyén épült, ahová az Új soriak kiengedték jószágaitak legelni. Valóságos paradicsom volt ez nekik, mert a mélyebben fekvő részeket víz borította, ahol szomszédjukat csillapíthatták, és árnyéokra is letek a perzselő napsütés elől. Most ettől a lehetőségtől az Új soriak elestek bosszúságukra. Később majd egy másik telep is létesült ettől délebbre, mely a Vásár térig ért, és a Rokkant telep nevet kapta. Nyugat felől mindkét telepet a vasúti töltés határolta, így ott gyakran lehetett vonatzakatolást és füttyögést hallani a gyerekek nagy örömeire. De a gyerekek számára az is örömet jelentett, hogy a szőlőskertekből, melyek a vasúti töltésen és vágányokon túl terültek el, a gyalogosan hazafelé tartó gazdáktól, vállukon és kezükben tele kosárral, almát, sárgabarackot és szilvát lehetett kérni és kapni.

Ahogy elkezdődött az építkezés, egyre többen igényeltek házhelyet, így lassan a téglából épültek mellé alacsonyabb és szerényebb kivitelezésű vályogházak is kezdtek sorakozni a tanyasi gazdák falura kívánczoló gyerekei számára. Ilyen

ház volt az is, ahol Kovács Ferenc lakott családjával. Ő még legénykorában bérelte ezt a házat, és a gazda engedélyével egy nagy kamrát alakított át műhelyé. Sokgyerekes, szegény családból származott, így a csekély anyagi támogatásból nem futotta, hogy szerszámokat vásároljon. Ezért kénytelen volt a szerszámait maga elkészíteni, ahogy tudta. Keserves indulás volt ez a pályán. Múltak az évek, és még 28 évesen is legényként éldegélt. Kocsmába nem járt, mint a többi legény, és bálba sem, pedig elég jól tudott táncolni, néneinek köszönhetően, akik megtanították rá. Aztán úgy adódott a sorstól, hogy összeismerkedett a házigazda egyik lányával, Amáliával, aki akkor a 19. évében járt, és az akkori szokások szerint éppen ideje volt, hogy férjhez menjen. Nénejei ezt már jóval előbb megtették, de neki csak nem akadt kérője. Az a gazdalegény, akit kedvelt, hosszas levelezgetés után meggondolta magát, és mást vett el, miután fényképét visszaküldte. Nyilvánvalóan nem találta alkalmasnak Amáliát a nehéz paraszti munkára: kapálásra, marokszedésre, jószágvetetésre, piacozásra. Amália elkedvetlenedett, és szülei cselédnek adták egy városi úri családhoz. Ott aztán Amália megtanult jól sütni, főzni, és még a szerelmi élet egyszerű, mégis titokzatos formáit is elsajátította. Így fölvertézve érkezett vissza kétévi szolgálat után a tanyára, szüleihez. Vasárnaponként bálba járt, és még családanyaként is büszkén emlegette, hogy a lányok közül ő tudta legjobban a kólót, a szerb körtáncot járni. Előtte moziba ment. Igen szerette nézni a filmeket. Pénzt erre csak nehezen tudott összekaparni. Nagybátyja a pénzkérést azzal utasította el: – Muzisoknak nem adok!

A házigazda piaci napokon ellátogatott a falusi házához is, és ilyenkor Amáliát is magával vitte. Kovács Ferenc nem nagyon örült ennek a látogatásnak. Végül mégis beletörődött a sorsába, és a nála hét évvel idősebb és már családos nénejének az unszolására udvarolni kezdett Amáliának. Vé-

gül elvette feleségül. Noha a kapcsolatuk egyik részről sem volt szerelmi, a házasság mégis tartósnak bizonyult. Pénzük szerény lakodalomra tellett, ám rezesbanda szolgáltatatta a zenét. Az esküvő után hazafelé tartva a bámészkodó Új soriak közül valaki elkiáltotta magát: – De szép a menyasszony! Az első éjszakán az újdonsült menyasszony jóval tapasztaltabbnak bizonyult házastársánál. Ezt az is bizonyítja, hogy csak két nap múlva fényképezkedtek le az újra menyasszonyi és vőlegényi öltözékben. A fényképen Ferenc ugyancsak elérzékenyültnek látszik, Amália viszont fölemelt fejjel, önérzetesen, büszkén és összepréselt szájjal néz előre.

Kovács Ferencnek eleinte sok munkája akadt. Ezzel el is dicsekedett anyjának, aki így hűtötte le lelkesedését: – Új szita szögön függ, később pedig az ágy alá kerül. A jóslat, sajnos, beigazolódott. De addig még sok idő telt el. Két segéd és egy inas is dolgozott már a műhelyben, mely addigra jól el volt látva mindenféle szerszámmal: két gyalupad is volt benne, többféle fűrész, melyek egy falból kiálló nagy vasszögön lógtak, gyaluk, vésők, kalapácsok, caligrán, vinkli, colostok, cirkli, smirgli, fogók stb., a sarokban pedig egy háromlábú kisasztalon négyszögletes terméskő hevert egy félig vízzel teli vályúban, ahol a kicsorbult vésőt és gyaluvasat élesítették; fölötte a polcon festékesdobozok sorakoztak, és ecsetek (ezt úgy hívták, hogy pemzli), festékpорок papírzsákokban, cinkvajsz, firnajs, spiritusz és más kellékek a festéshez. A műhelyben a művelődéshez szükséges irodalom sem hiányzott, a mestergerenda és a mennyezet közötti keskeny hézagban ugyanis a Gárdonyi írta Göre Gábor-kiadványok lapultak, igaz, porosan, de gyűrött lapokkal, annak jeléül, hogy olvasták őket. A műhelynek csak egy kis homályos ablakán jött be világosság. A padlót nem söpörték, így mindenütt faforgács és fűrészpor borította, meghitt szagot terjesztve. Kovács Ferenc az asztalosság magyar szakkifejezéseit nem ismerte, csak a németet, mert ezt hallotta egykori mesterétől. Szerette ezeket a németből magyarított szakkifejezéseket – mint a rajbol, a slajfol – hangoztatni. Meg volt róla győződve, hogy a német a világ első és legkiválóbb nemzete, a magyar pedig mindjárt utánuk következik. Így az első világháborús vereség ugyancsak lesújtotta. Bátyja elesett Doberdónál, s ha rágondolt, ezt dúdolta: – *Síromra nem borul senki, sen-*

ki, aki él... Magyar népdalokat nem ismert, csak kuplékat, slágereket és az ún. magyar nótákat, melyeknek csak az érzelgős és bugyuta szövege volt magyar, a mézes-mázás dallama már kevésbé. Ha néha jókedve támadt, eldalolta kedvenc számait: *Peti, Peti, Csehben jártam vacsorázni, / Hallgattam a katonazenét. / Kit láttam ülni a szobalány ölében? / Mint a, mint a trombitást. / Oly szép ember, oly csodás, / Ha bumbardóba fúj, / A szívem lángra gyúl.* Aztán ezt: *Legyen a Horváth-kertben Budán, / Szombaton este fél nyolc után, / Mikor az első csillag kigyúl...* Meg ezt: *Nótás kedvű volt az apám... Gyere, Bodri kutyám...*

Kovács Ferenc piaci napokon bement a faluba, hogy az anyagbeszerzést elvégezze. Ilyenkor meglátogatta sógorát, aki a Fő utcában lakott, ahol a piacot tartották. Néha órák hosszat tárgyalták a helybeli és nagyvilági eseményeket az újsághírek nyomán. Ilyenkor a piacon is megfordult, sült kolbászt vásárolt magának, és ott helyben fogyasztotta el nagy élvezettel. Ujjai közt csak úgy csorgott lefelé az olvadt zsír. Haza ebből sohasem vitt feleségének és gyerkeinek. Visszatérve a műhelybe, ellenőrizte a munkát, mely kora reggeltől késő estig tartott. Tavasztól télig mezítláb dolgoztak kék kötényben, kiskabátban vagy anélkül. Télen egy dobkályha szolgáltatotta a meleget, estelente meg a világosságot egy petróleumlámpa.

Az egyhangú életben olykor vidámság is akadt. Egyszer ugyanis egy utcabeli szalajtós legény oldalgott be a műhelybe, mert a gazdaasszony a faaprítás után elküldte oda, hogy forgácsot hozzon a tűzgyújtáshoz. Ez a legény élt-halt a cigarettáért, a segédek tudták ezt, és egy hatalmas cigarettát sodortak neki, de előbb még a dohány közé, a közepébe puskaport szórtak, melyet egy vadászpuskába való töltényből szedtek ki.

– Nesze, koma, ez a kis gari – mondták szívélyesen –, szíjad egészséggel! – és a legény szájában lógó cigarettát meggyújtották egy gyufaszállal.

Szívta a legény, szívta a cigarettát nagy élvezettel, hálásan nézve a segédekre, egyszer csak a cigaretta elkezdett pattogni, durrogni és szikrázni, mint a csillagszóró a karácsonyfán, ha meggyújtják. A legény rémülten meredt rá, végül kiköpte a cigarettát, és kiszaladt a műhelyből anélkül, hogy forgácsot vitt volna magával, a segédek hahotája közepette.

Máskor meg az történt, hogy olyan vendég érkezett hozzájuk a műhelybe, aki nem volt ugyan szalajtos, de csak hátráltatta a munkát szószátyár beszédével. Be nem állt a szája, s a segédek unták már a tudálékos fecsegését. Őt is jól ismerték, mert többször megfordult a műhelyben. Úgy látszik, ráért. Kuzmicsnak nevezték, és egy alacsony termetű borbély volt. Ennek az volt a szokása, hogy miután elfáradt a lelkes és hosszadalmas előadástól, egy ideig elfoglalta helyét a székében, hogy kipihenje magát egy kicsit, aztán újból föl pattant, és állva folytatta azt, amit azelőtt abbahagyott. Az egyik segéd ekkor, mint akinek sürgős dolga van, mögéje settenkedett, és igen óvatosan elemelte Kuzmics székét a helyéről, helyére pedig egy félig vízzel teli mosdótálat helyezett el, s mikor a borbély ismét le akart ülni, ebbe a mosdótálba pottyant. Égtelenül káromkodva és méltatlankodva tápászkodott föl, fenekéből csöpögött a víz, és köszönés nélkül elhagyta a műhelyt. Kovács Ferenc szemtanúja volt az eseménynek, de nem szólt egy szót sem, és nem kísérte ki a vendégét, mint ahogy a kuncaftokat szokta.

De baj is akadt éppen elég. Az egyik az volt, hogy Kovács Ferenc sehogyan sem tudott szót érteni anyósával. Egy szóváltás alkalmával addig fajult a dolog, hogy hirtelen támadt haragjában oldalba találta ütni anyósát.

– Takarodj a házunkból! – kiáltotta fölháborodottan az anyós, és Ferenc lehajtott fejjel elkullógott otthonról.

Nénjéhez ment, aki két házzal odébb lakott egy nemrég épült kis házban két gyermekével és kőműves férjével. Kovács Ferenc szeretett hozzájuk járni, mert ott nyugalom és vigaszt lelt bajaira. Két napig maradt ott. A harmadik napon aztán eljött érte a felesége, és hazahívta.

– Hát hazamehetek? – kérdezte Ferenc aggodalmasan.

– Gyere, no, Feri, anyám úgysincs nálunk, ki ment a tanyára.

De más baj is akadt. A nagy gazdasági válság idején ugyanis egyre csökkent a megrendelés, a munka, és ha a segédekét kifizette, alig maradt valami a bevételből, úgyhogy a segédekét el kellett bocsátania. Kovács Ferenc akkor már mindenkit jól ismert az utcában – név szerint is. Velük szemben, kissé oldalt Bánfiék laktak egy magas házban, melynek a homlokzatára ezt rakták ki a kőművesek: Annalak. Ennek a hival-

kodó dísznek azonban nem sok foganatja lett, mert gyerek csak nem akart születni. Bánfi urat bántotta, pedig pénz lett volna hozzá elég, Bánfi ugyanis pályafelvigyázó volt a vasútnál, s ez az állás elég jó fizetéssel járt, s helyét még a hatalomváltás után is megtartotta, mert jól tudott szerbül, az állam nyelvén. Az utcában több vasutas is lakott, s mikor a hatalomváltás után esküt kellett tenni az új államra, megkérdezték Bánfi urat, hogy mitévők legyenek?

– Tegye mindenki azt, amit jónak lát! – hárította el magától a felelősséget Bánfi úr.

A többi vasutas rajta kívül így nem esküdött föl az új államra, és ezért elbocsátották őket állásukból. Ettől kezdve haragudtak Bánfira, de ő nem sokat törődött ezzel. Élte a maga külön életét, s mint büszke evangélikus ember a katolikusokkal nem szívesen barátkozott.

Az utcában még egy téglaház épült. Ezt is jó állású vasutas építtette, akit Kövecsinek hívtak. Ő nem élte meg a hatalomváltást, s özvegy felesége nyugdíját elveszítvén arra kényszerült, hogy házát eladja. A házat egy dobrovoljac vette meg, aztán hamarosan bérbe adta a csendőröknek. Ezek a szálas és nőtlen legények – öten, hatan voltak – szabad idejükben, csörtögő kardjuk nélkül egy nagy és súlyos vasgolyóval a súlylökést gyakorolták az udvaron, ügyet sem vetve arra, hogy a drótkerítésen át gyerekek bámulják őket. Kövecsiné pedig egy másik özvegyasszonyhoz költözött lakóként. Pénze egyre fogyott, és amikor már ennivalóját sem tudta kifizetni, zsírszódát ivott.

A többi ház mind alacsonyabb volt, és vályogból épült. Ezeket a kisebb jövedelműek építtették: tanítók, községközi alkalmazottak, vasúti jegykezelők, tanyasi gazdák stb. Az utca egyik végében a jól megtermett és magasra nőtt Nagy György gazda lakott, terebélyes feleségével és egyetlen lányával, akit egy gépészhez adott feleségül. Őt csak Krumpli Gyura néven ismerték, nyilván vaskos orra miatt. Udvarában a kútágas és a szekér mellett eke, borona hevert a homokos földön. Mint a többiek, tőle dinnyét vásárolt Kovács Ferenc is. A másik sarki házat az öreg Bladen foglalta el szintén terebélyes feleségével, lányával és vejével. Igazi neve Mladen volt, s a fiatalabb utcabeliek Bladen bácsinak szólították. Azt beszélték róla, hogy veri a feleségét. Egyszer, mikor szénaboglyát raktak ketten Lyubicával az

udvar végében, az asszonyt fölküldte a boglya tetejére, hogy ott egyengesse el a szénát, ő pedig a villára szúrt szénacsomót fölnyújtotta neki, Lyubica azonban nem tudott olyan gyorsan dolgozni, ahogy az ura szerette volna, és az az üres vasvillával ösztökélte jobb munkára. Mladen a vejével is keményen bánt, s az egy téli napon úgy megfázott, hogy kínjában a fejét verte a kemence oldalába, aztán hamarosan meghalt. Mladen a lovaival is keményen bánt. Egyszer az utcabeli gyerekek arra lettek figyelmesek, hogy Bladen bácsi leugrik a bakról, a két ló elé áll, és öklével az álluk alá bökdös, majd újra a bakon terem, erős bal kezével megrántja a gyeplőt, a jobb kezében tartott ostorral lovai közé csap, és elkiáltja harsányan magát:

– Baandi, Szuultán! – a két nagytermetű ló erre nekiiramodik az útnak.

Az utca közepén Bánfiék házán és a csendőrökén kívül még egy rolós ablakú ház is volt. Ezt Berta tanítónő építtette, de csak vályogból. Ő száraz, sovány vénkisasszony maradt öreg korára is, és arról volt nevezetes, hogy ha végigkoppogott az utca téglával kirakott járdáján, egy nyeles vaspálcát szorongatott a markában, melyet sétabotként használt. A gyerekek, ha találkoztak vele, némi tisztelettel és félénken köszöntötték, mert mindig szigorúan nézett rájuk. Úgy látszik, hosszú tanítóskodása alatt elegendő pénzt gyűjtött össze, hogy még egy házat építtessen egy előkelőbb, parkosított helyen, s leginkább ott szeretett tartózkodni, a régi házat pedig kiadta bérbe Sztevánóvéknak. Sztevánov vasutasként jól keresett, négy gyereke volt: három fiú és egy lány. A lányt Jelenának hívták, a fiúkat pedig Nikolának, Lyubisának és Pájónak. Házuk mindig zajos volt, és vidám, mert a rádiójukat hangosra csavarták. Kovács Ferenc kisebbik fia, a Karcsi gyerekek, igen szeretett a Sztevánov fiúkkal játszani, mert azok jól tudtak magyarul, és azt sem bánta, hogy a játékban rendszerint ő húzta a rövidebbet. Meglepő, hogy Mladen nemigen állt szóba Sztevánovval és a többi utcabeli szerbbel sem, helyettük inkább a magyarokhoz húzott. Ha csak tehette, átment Vincéékhez. Ott félig törökülésben foglalt helyet egy sámlin a földes aljú konyha sarkában, és kedvére pipázott, éppen úgy, mint Vincéné is, és beszélt, mesélt hányatott életéről, mert még Dél-Amerikában is megfordult. Hogy honnan tudott ilyen jól magyarul – rejtély.

A többi házban horvátok, szlovének és olyan szerbek laktak, akik – mint a csendőrök – nemigen barátkoztak a magyarokkal, vagy azért, mert nem tudtak magyarul, vagy ellenszenv miatt. Négy-öt kisebb ház gazdája csekély jövedelmű földművelésből tartotta el családját. Róluk Kovács Ferenc csak így szólt: Azok a tanyasi parasztok! Azok valóban tanyasiak voltak, onnan költöztek ugyanis az utcába, a sivár tanyasi életből menekülven. Kovács Ferencnek megvolt rá az oka, hogy haragudjon a parasztokra, kezdő asztalos korában ugyanis, amikor még alig akadt munkája, mindenfélét elvállalt, ami leginkább javításból állt. A tanyasi gazda szekérével kivitte a tanyára, hogy ott megjavítsa az ajtót, beüvegezze az ablakot, vagy átfesse a kopott bútorokat. Ezért Kovács Ferencnek szerszámokat és festéket is magával kellett vinnie, és még egy tábla üveget is. Ez így rendben is lett volna, csak hogy fölöttébb sértette a mesteri hiúságát, önérzetét, hogy éjszakára az istállóban adtak neki szállást és fekhelyet. Most ismét csak javítanivaló munkája akadt, az sem sok. Így más mesterségek dolgait is próbálgatta: kocsikereket gyártott, dézsát és hordót, sőt abroncs és mérleg készítésébe is belefogott. Végül arra adta a fejét, hogy beálljon zsákolónak egy cséplőgéphez. Meggörnyedt, haja őszülni és gyérülni kezdett. Csalódás érte fiai részéről is, mert nem lettek olyan erősek, hogy a nehéz asztalosmunkára alkalmasak lettek volna. Ha Feri hazahozta a bizonyítványát, mely csupa kitűnőkkel ékeskedett, szótlanul aláírta, és gyorsan visszaadta fiának. Nem úgy Amália, aki nem vesztette el a reményt, hogy fiaiból urat neveljen. Napszámba járt szőlőt kötözni, s azzal dicsekedett a szegről-végről rokon Péterinének, hogy Feri középiskolába akarja járatni. Péteriné erre fölhúzott orral csupán annyit mondott:

– Csak az járassa középiskolába a gyereket, akinek tele a bukszája.

Az ő pénztárcája ugyanis mindig tömött volt a fűszerpaprika termesztésének köszönhetően, és így könnyen járatta fiát a középiskolába. Csak az volt a baj, hogy a Pista gyerek nem szeretett tanulni, bukdácsolt, s végül ki is maradt az iskolából.

Feri azonban jól megállta a helyét: kitűnő tanulmányi eredménye miatt nemcsak hogy tandíjmentességet élvezett, hanem még különdíjban is részesült – anyjának büszkeségére és nagy örömére.

„Szabaccság!!!” II.

A zombori általános főgimnázium

1872-ben kérvényezte a város, hogy a Délvidékre tervezett nemzetiségi (szerb) főgimnáziumot ide helyezték. Trefort Ágoston kultuszminister Újvidék ellenében már őszre megadta Zombornak a jogot. A gimnázium épülete 1886-ban épült föl szintén Trefort támogatásával, ezért az utcát hálából róla nevezték el. Később bővítésre lett szükség, az épület emeletet kapott.¹ Ebbe a patinás épületbe jártam, csak az utcától vették el addigra Trefort nevét.

Eredetileg is iskolának tervezett, nem valami nagyjában, tél-túl átalakított épület a gimnázium, ellenkezőleg: széles, világos folyosókkal, klaszszikus, levegős lépcsőházzal, belső udvarral, szertárakkal, tornateremmel és – modern ideológiával. Persze vegyes tannyelvű. A folyosón egy magyar osztály jobbról, szemben és balról pedig egy-egy szerb osztály – főleg lícsány (likai), kordunás (korduni), bosnyák és egyéb környékbeli tanulókkal.² Télen-nyáron gumibocskor zokni nélkül, sajka (šajkača – tradicionális szerb fejfedő), káromkodás, a zsebkendő ismeretlen. A narratíva szerint mi voltunk a maradi, hátrahúzó, másodrangú elem, amelynek barátkoznia kell az egészséges környezettel, főleg a lányoknak a fiúkkal... Kell? Muszáj, kutyakötelesség, mert az egészséges környezet (zdrava okolina) nem volt más, mint a környékbeli falvak népe. Ez komoly, csak elég nehéz hihetően megmagyarázni...

A tanári kar amolyan se hideg, se meleg; a magyartanár szürke, jellegtelen órákat tartott, a kémiaórákon tanultaknak nyoma sem maradt. Szerbből óráról órára a Kraljević Markóról szóló deszeterácokat (deseterac – tíz szótagos verssor) olvastuk többé-kevésbé dadogva, kínlódva és értetlenül. Volt ugyanis néhány bogojevói, svilojevói és kupuszinai utazónk,³ akiknek meg kellett (volna) tanulniuk szerbül, általában ők si-

labizálták a szöveget. A szerbtanár hajdani partizán volt, ha rá tudtuk szedni, elragadtatással mesélt a harci élményeiről, és könnyeit morzsolgatva magyarázta a Krvava bajka⁴ meg a huszin lázadás, a boszniai Husinóban történt bányászsztrájk eszmei mondanivalóját. A bányászokról szóló szép balladát még el is énekelte, sőt: énekelte... Én egy életre megtanultam tőle, hogy Petőfi nem a MI költőnk. Az egyik szerb dolgozatomban ugyanis, amelyet a sík, sáros alföldről kellett írunk, azt találtam leírni, hogy „naš veliki pesnik, Šandor Petefi...” (a mi nagy költőnk, Petőfi Sándor...) „Nem – válaszolta a szerbtanár – ő nem a MIENK, ő CSAK a magyaroké, bár szerb volt, de elmagyarosították!”

Akadtsz persze néhány nagyszerű tanárunk is. A biológia-tanárnő, Brasnyó Katalin sokat tördött velünk, terepjárásra vitt bennünket, biciklivel bejártuk a csatornapartot, a Sikarát, a „lógor”⁵ környékét, és nagyon jókat beszélgettünk (!); a némettanárnőnk szenzációs volt, csak németül beszélt velünk, és nagyszerű kiszólásai voltak. Szállóigévé vált pl. híres mondata, a „Das wäre eine Katastrophe!”⁶ Ezt akkor mondta, amikor az egyetlen (!) szoknyáját (az ötvenes évek végét írjuk) majdnem kiégette a kályhaajtó. Ti. az osztályban cserépkályhával fűtöttünk, Löblike (Löbl tanárnő) mindig fázott, nekitámaszkodott, s csak akkor dőbrent meg, amikor már az egész osztály érezte a kályhaajtón perzselődő szövet szagát. Ő nagyon jól tanított, a földrajz viszont valóságos kabarévá sülyedt. Szegény Sárika tanárnő alig tudott magyarul, rémes dolgokat mondott⁷, máig sem értem, miért kellett elvállalnia ezt a munkát. Valószínűleg kényszerből, hisz annyi volt a kényszer. Néhányan közülünk jegyezték is az ún. aranyköpéseit, amit persze besúgtak neki, hisz besúgó mindig voltak, vannak és lesznek. Év végén, búcsúzáskor megmondta: neki is pokol volt az az év, különben pedig: tudta. Én akkor megtanultam, mi a szégyenkezés.

A gimnáziumban is fölütötte a fejét az „önigazgatás csírájának előszele” (csodálatos képzavar). Mi, magyarok ennek jegyében kéréssel fordultunk az igazgatóhoz, szervezzenek nekünk külön tanfolyamot magyar történelemből, mert nem tudunk mit kezdeni az írókkal, nem tudjuk őket korba, térbe és irányzatba helyezni. (Semmit, írd és mondd, semmit sem tanultunk a magyar történelemből, igaz, másból se nagyon, csak az offenzívákat kellett fűjnünk... s lám, most mégsem tudom megmondani, mennyi is volt belőlük). Kérésünk jó nagy botrányt kavart, de teljesítették, bár nem sok köszönet volt benne. A tanárnő szinte belebújt a jegyzeteibe, úgy motyogott, hogy alig értettük a szavát... dögunalom, időpocsékolás... Lényegében ellenünk fordították az egészet. Szerintem már akkor megkezdődött a tudatos anyanyelvi-kulturális elbutítás és történelemhamisítás.

Csúnya és aljas volt különben az egész gimnázium: voltak favorizált diákok, a nyakkendősök és a többiek, a pórok, vagyis a plebs. Az egyik osztálytársunkhoz pl. születésnapra, teadélutánra stb. csak és kizárólag nyakkendőben lehetett menni (akinek nem volt, annak ő adott nagylelkűen, és ez könnyekig meghatott mindenkit, pedig rossz filmbbe való, giccses és ízléstelen).

Nekem a matematika és a matematikatanár egy életre meghatározta az önbecsülésemet. Béla minden egyes feleltetésemkor kiselőadást tartott, kifejtette, hogy egy grammnyi agyam sincs; aki nem tudja a matematikát, annak nincs esze, ergo nincs mivel gondolkodnia. „Mérey, ez nem nyelvtan! – harsogta. – Ez nem a zordon Kárpátoknak vadregényes tája (röhej az osztályban), ez nem biológia, nem bogarászás, nem herbárium; miért nem marad maga otthon a főzőkanál mellett... Meg fogom buktatni!” Meg is tette. Három évig szép csendben bukdácsoltam, tudomásul véve, hogy az ilyen szellemi korcsoknak, mint én, semmi keresnivalójuk az egyetemen, még az írmagjukat is ki kell irtani, a tanár

úr majd tesz róla. Tett is. Évről évre becsületesen megbuktatott, az iskolatanács pedig évről évre becsületesen fölemelte a jegyemet, mert minden másból négyeseim és ötöseim voltak. A negyedik év elején azonban Béla megmakacsolta magát: most már semmilyen ISKOLATANÁCS NEM FOG SEGÍTENI, Ő VÉGRE MEGMUTATJA: én nem fogok érettségizni.

Ebben az évben egyébként megindult az agitálás, be kell lépni a pártba. Kell? Muszáj! Elsősorban a jobb tanulókat molesztálták. Nekünk már megvoltak a sémáink, meg is beszéltük, miket mondjunk, hogyan utasítsuk el a nagy kegyet. Pl.: nem vagyok méltó, nem vagyok elég érett, nem ismerem az ideológiát, nem olvasok újságot, majd jövőre, nem engedik a szüleim.⁸ Olyan, hogy nem akarok, nem létezett. Úgy emlékszem, azok közül, akiket akkor megkörnyékeztek, egy kivételével mindegyikünk BELÉPETT. Sajnos, az az egy nem én voltam. Ez még most is nagyon bánt, nagyon bántotta az apámat is, és soha, még a tudatos és kockázatos kilépéssel sem tettem jóvá.

Év végén az iskolatanácsban nagy botrány volt, két napig tartó, országos vita után Bélának be kellett adnia a derekát, mi pedig a Gaudeamus-szal és a Ballag márral boldogan elballagtunk. Végigénekeltük és végigballagtuk a gimnázium összes osztályát, a tanítóképzőt, a város főutcáját – ballagásunkkal korszakot nyitottunk, újrateremtettük a hagyományt. Nem tudom, él-e még, van-e, aki éltesse.

1961-et írtunk. Letettem az érettségit.

Végezetül: valóban nem tudom, miért üldözött, miért akart földbe döngölni engem a tanár úr. Mi sem gazdagok, sem urak, sem birtokosok, sem fontosak nem voltunk. Apai ágon hagyományosan sokgenerációs szíjgyártócsalád, anyai ágon parasztok.

2021. április 11–17.

¹ Muhi János: Zombor története, Kalangya-kiadás, 1944., 162. o., 246. o.

² Korabeli magyar nyelvhasználat. A Zombor környéki sváb települések, Hódság, Szivác, Apatin, Kúla kiürítése után hozták be helyükre a szerb telepeseket, így cserélték ki a lakosságot. A magyar helységnevek használata tilos volt, én még az egyetemre kerülve is szorgalmasan „szomboroztam”, „noviszádoztam”.

³ Szerb nevükön mondtuk a községeket, nyelvhasználatunkban nem voltak magyar helységnevek: Gombos, Szilágyi, Bácskertes. Ez utóbbit, nem tudom, miért, főbenjáró bűn még ma is Kupuszina helyett használni!

⁴ Krvava bajka, D. Maksimović verse, magyarul Véres rege, fordította Dudás Kálmán. A Petőfi magyar mellkasában dobogó szerb szív még ma is élő, szomorú anekdotája kortársaimnak.

⁵ A háború után ott, a táborban (szerbül: logor) őrizték szabad ég alatt a kitelepített, vagyis deportált svábokat, akiket nem Járekre vittek éhen halni, hanem Gádorra (Gakovo) „dolgozni” – zombori megfogalmazás. A Sikara (kiserdő) Zombor lényegében egyedüli erdős kirándulóhelye.

⁶ „Ez katasztrófa volna!”

⁷ A folyami erózió definíciója: „A hulamok nyaljak a partokat, adig nyaljak, ameddig nyaljak, csak adig, ameddig. Ez az erozio” – és mindez csupa félig képzett, rövid magán- és mássalhangzóval.

⁸ Ezt pl. én nem mertem mondani, hisz mindenki tudta, hogy az apámat háromszor is „elvitték” (kisgyerekként évekig rémálmokkal küszködtem, féltem a sötétől, éjszaka többször fölébredtem, mert mindig éjjel vitte el a nagy fekete autó).

Víz felett

Oktatás Jugoszláviában a szocialista rendszer fénykorában és hanyatlásakor

Jugoszláviában az 1970-es évek már a kiforrott szocialista rendszert jelentették, amelynek az oktatáspolitikája egy rendkívül felemás helyzet elé állította a magyarokat. A második világháború után Vajdaság ugyanis autonóm terület lett 1989-ig, így a magyarok jogilag kedvezőbb helyzetbe kerültek, bár a valóság nem mindig ezt tükrözte.

Az általános iskolák ekkoriban vegyes felépítésűek voltak, ami azt jelentette, hogy egy évfolyamon párhuzamosan magyar és szerb osztályok is működtek. A magyar diákok bár anyanyelvükön, de a szerb tanterv szerint tanultak, ezért az olyan tantárgyakból, mint a földrajz, az irodalom vagy a történelem, teljesen háttérbe szorultak a magyar vonatkozások. Az, hogy egy magyar tanuló mennyit tud saját kultúrájáról vagy történelméről ekkoriban nagyrészt a tanárjain múlott. Gyakran Magyarországról hoztak át könyveket, hogy a diákok közelebb kerülhessenek a magyar irodalomhoz (de ez természetesen nem mindenhol volt jellemző).

Ráadásul a szerb tantervet mélyen áthatotta a szocialista rendszer ideológiája, így a történelem vagy az irodalom tantárgy is ehhez mérten volt felépítve. Azonban az ideológiai nevelés legfőbb színtere az alsó tagozaton az órarendbe épített pionírgyűlés volt, amelyet felsőéves diákok tartottak. A felső tagozaton pedig a honvédelem tantárgy keretében ismerkedhettek meg a tanulók a kommunizmussal, de a többi között igazi fegyvereket is megtanultak kezelni.

A tanév legjelentősebb történései is a szocialista rendszerhez kötődtek. Minden évben május 25-e hatalmas eseménynek számított a tanulók életében, ekkor volt ugyanis a jugoszláv vezetőnek, Titónak a születésnapja. Az ezt megelőző napokban az olimpiai lánghoz hasonlóan egy fáklya, pontosabban egy stafétabot járta körbe az egész országot, és amikor éppen az adott városban haladt át, a helyi pionírok kivonultak, hogy virágokkal és indulók éneklésével köszöntsék.

A másik legfontosabb esemény november 29-én, a köztársaság napján következett be, amikor a kis pionírok fogadalmat tettek. A fogadalom szövege a következőképpen hangzott: *„Ma, amikor pionír leszek, fogadom, hogy szorgalmasan tanulok és dolgozok. Jó pajtás leszek. Szeretem önigazgatású hazánkat, a Jugoszláv Szövetségi Szocialista Köztársaságot. Követem azokat az eszméket, amelyekért Tito harcolt. Megbecsülöm a világ béke- és szabadságszerető embereit.”* Az ünnep komolyságát mutatja az is, hogy ilyenkor mindig legalább kétnapos munkaszüneti napot rendeltek el.

A mai helyzethez viszonyítva azonban sok szempontból kedvezőbbnek tekinthető az akkori oktatás, ugyanis Vajdaságban, autonóm terület lévén, a magyar és a szerb nyelv szinte egyenrangúnak számított. Ezért például nemcsak a magyar diákoknak volt kötelező a szerb nyelv tanulása, hanem fordítva is.

Az 1980-as években újonnan bevezetett szerkezet szerint alakították át a középiskolákat. A „kísérleti rendszer” lényege az volt, hogy a gimnáziumokat és szakiskolákat összevonva a 9–10. osztályt még minden diák egy közös tanterv szerint abszolválta, majd dönthetett, hogy a következő két évben egy szakmát tanul ki, vagy továbbtanul és érettségizik. Ez az új felépítés a gimnáziumok elitizmusa ellen kívánt fellépni, és a szocialista ideológiának megfelelően minden fiatal számára egyenlő oktatás biztosítását ígérte. A kilencvenes évek elején azonban mindezt eltörölték, hiszen a tervezett sikerek elmaradtak, miközben a szocialista rendszer is egyre gyengült.

Aki az érettségi megszerzése mellett döntött, az a 11–12. évfolyamon folytatta, amely azonban inkább egy egyetem működéséhez hasonlított, ugyanis különböző szakok közül választhattak a tanulók: természettudományi, matematika vagy bölcsészettudományi irányban folytathatták a tanulmányukat. Minden szakon voltak kötelező

tantárgyak (például történelem), amelyek szanként különböző hangsúlyt kaptak. Az érettségi rendszere is inkább a mai szakdolgozatíráshoz hasonlított, ugyanis minden diáknak egy választott témában kellett kutatnia, és egy kötelező gyakorlatot teljesítenie. Bár az érettséginek a tervek szerint önmagában is elhelyezkedési lehetőséget kellett volna szolgálnia, a gyakorlatban ez nem valósult meg.

A szocialista rendszer ideológiai nevelése a középiskolában is szerepet kapott, a diákok a marxizmus nevű tantárgy keretein belül tanulhattak a kommunizmus felépítéséről, történetéről, céljairól stb. A gyermekek lelki vagy erkölcsi nevelése ennyiben ki is merült, vallási nevelésről pedig természetesen szó sem lehetett. A szocialista rendszerre jellemző ateizmus miatt az egyházi iskolákat szinte kivétel nélkül államosították, illetve a hit minden egyéb megnyilvánulása komoly szankciókat vont maga után. A rendszer a pedagógusokat kifejezetten büntette, mivel nagy hatással tudnak lenni a gyermekek szellemének és személyiségének formálására. Ha például egy tanárról vagy akár a gyermekéről kiderült, hogy templomba jár, rendkívül súlyos következményekkel kellett számolnia. Így érthető, hogy mindennapos volt az ezzel kapcsolatos félelem.

A korabeli oktatás meghatározó részei voltak még a különféle iskolai utak, amelyeknek köszön-

hetően Jugoszlávia számos pontjára eljuthattak a gyermekek, sokszor azok is, akiknek az anyagi helyzetükből kifolyólag ez különben nem lehetett volna lehetséges. Már az osztálykirándulások is gyakran különleges helyszíneken kerültek megrendezésre. A diákok a többi között eljutottak az Adriai-tengerre vagy a mai Szlovénia területére is, ezenfelül különböző táborok, például sítáborok keretein belül rengeteget utazhattak, a jó tanulókat pedig sokszor iskolai utakon való részvétellel jutalmazták meg. Mindez természetesen annak is volt köszönhető, hogy az akkori Jugoszlávia hatalmas területeket foglalt magában, illetve sokkal kevésbé szigorú utazási korlátozások voltak érvényben, mint a korabeli Magyarországon.

Az 1980-as évek legvégén következett be az a fordulat, hogy a középiskola elvégzése után sok délvidéki magyar fiatal Budapesten kezdte meg egyetemi tanulmányait. Jugoszlávia és Magyarország (két szocialista ország lévén) ugyanis különféle csereprogramokat szervezett, illetve a határon túli magyarok más feltételekkel jelentkezhetek a magyar egyetemekre, mint a magyarországi lakosok, egyfajta ösztöndíjat kaphattak. Természetesen nekik is részt kellett venniük az egyetemi felvételin, de a két oktatási rendszer (például az érettségik) különbözősége miatt más elbírálás vonatkozott rájuk.

Elmozdulás

Szeged, avagy a ragyogó pillanatok emléke

Hogy az ember nagyon szerethet egy várost, az közhely. De hogy egy város szeretheti az embert, az talán szokatlan gondolat. Pedig így van, én tudom, hiszen engem Szeged nagyon szeretett. Négy évig biztosan.

Ismerkedés a várossal

Tizenkilenc éves koromig Szegedet csak a térképen láttam. Iskolásként tudtam, hogy az ország déli részén fekszik, a Tisza és a Maros összefolyásánál. Az akkori, '60-as évekbeli gyöngé minőségű sajtófotókról még a fogadalmi templomot, a Dóm teret és talán az íves, fémszerkezetű hidat ismertem. De ez volt minden.

Tizenkilenc évesen érkeztem meg ide először, amikor – előbb írásbeli, aztán szóbeli – felvételi vizsgát tettem a tanárképző főiskolán, amely nem sokkal ezután vette föl az elátkozott szegedi költő, Juhász Gyula nevét.

1972 nyara volt. Úgy emlékszem, aznap ragyogó idő volt, tűzött a Nap, forróság ülte meg a Hősök kapuja környékét. Nagy nyüzsgés volt az akkor Április 4-e sugárútnak nevezett, ma a Boldogasszony nevet viselő nyílegyenes út elején álló főépületben. Sok százan izgultak a folyosókon, termekben. Köztük én is. Talán az akkori nagy izgalom miatt kevés részlet ragadt meg az emlékezetemben az írásbeli felvételiéről.

Zsúfolt folyosón fehér inges, blúzos fiatalok sokasága nyüzsgött, izgult, cigarettázott, beszélgett, könyvet lapozgatott, vagy magába mélyedt. Volt miért izgulni, hiszen például a magyar-történelem szakra tizenkétszeres volt a túljelentkezés. Az egész felvételire úgy gondolok vissza, mint valami tudatosan előidézett káoszra, amelynek én is részese voltam. Aztán egészen jól kijöttem belőle.

A második, a szóbeli forduló helyszíne a Hámán Kató utcában, a mai Szent Ferenc utca és

Mátyás tér sarkán álló épületben, a Történettudományi Tanszék terme volt. Itteni szereplésem emléke pontosan él bennem ma is. Nyelvtanból valamilyen mondattani elemzést húztam. Irodalomból azt kérdezték, mit olvastam legutóbb. Beszéljek arról a könyvről. Történelemből Magyarország két világháború közötti külpolitikája volt a tételelem. A tanszékvezető, a boldog emlékezetű Nagy István, vastag szemüvege mögül biztatón nézett rám. Elkezdtem az első világháború végével, a trianoni döntéssel, és mondtam, mondtam. Hihetetlenül sokáig beszéltem. Már az olasz–magyar egyezmény megszületésénél tartottam, de Nagy tanár úr, a későbbi drága jó Nagy Pista, nem mondta, hogy köszönöm, elég. Csak figyelmesen nézett a sokdioptriás lencséken át, mosolygott, bólogatott, és hagyta, hadd mondjam. Valamikor a második világháborúba való hadba lépés táján hangzott el a rég áhított mondat: Köszönöm, elég lesz. És egy mosollyal pecsételte meg a szavait. A felvételi bizottságban üldögélő bajuszos KISZ-titkár is kérdezett valamit, de arra már nem emlékszem, mit.

Érthetetlen, de szinte biztos voltam benne, hogy fölvesznek. Ez egyszerre örömteli és borzongató remény volt. Örömteli, hogy továbbtanulhatok; félelmetes, hiszen ha fölvesznek, a tanulmányok megkezdése előtt tizenegy hónapos, előfelvételi katonai szolgálat vár rám. Augusztusban egy stencilezett papíron megkaptam az értesítést, fölvettek. Röviddel utána a katonai behívóparancs is megérkezett. Szeptember 1-jén bevonultam Hódmezővásárhelyre.

Átutazóban

Az a bizonyos 1972/73-as katonaév akkor csaknem elviselhetetlennek tűnt. Ma már tudom, valóban az volt, csak éppen nem haszontalan. De ez másik történet. Ami idetartozik, hogy

Hódmezővásárhelyről egy Dóc és akkor épp a Sövényháza nevet viselő Ópusztaszer közötti, ritkás erdővel benőtt területre jártunk gyakorlatozni. Ahhoz, hogy Hódmezővásárhelyről ide eljussunk, át kellett haladnunk Szeged északkeleti külvárosán.

Az egy év alatt sokszor átutaztam Szegeden egy khakizöld Csepel teherautó platóján üldögélve vagy épp fázósan kucorogva. Ködös, borongós, szeles, párás őszi reggelek képe van előttem, ahogyan az öreg jármű köhögve igyekszik a Csongrádi sugárúton kifelé a városból. Álmosan, rosszkedvűen, cigarettától pállott szájjal néztem a várost, ami ekkor még idegen volt, szürke, sőt csaknem rideg. Rozoga villamosok zötykölődtek a pesti Nagykörúthoz képest szűk utcákban. Szeged nem a vonzó arcát mutatta felém, nem volt magakellettő, nyájas, de tudtam, hogy bármilyen is, vár rám. Csak ez az egy év teljen el végre!

A katonaság tizenegy hónapja alatt talán kétszer hoztak be bennünket a főiskolára, konzultáció címen. Reggel kimenőruhába vágtuk magunkat, fölültünk a köhögős Csepelre, így jutottunk el a főiskolára. Mindenki a maga szakjának megfelelő órára ülhetett be. Én a főépületi magyar irodalomtudományi tanszék egyik termében találtam magam, ahol Lőrinczy Huba tartott órát, akivel azután már nem volt szerencsém találkozni, mert rövidesen átigazolt a szombathelyi főiskolára.

Drámai volt az élmény. Olyan témákról és olyan szinten folyt az eszmecsere, hogy elhűltem. Hogyan fogok én itt helytállni szerény tudásommal? Ültem a padban, feszengtem a katonaruhában, hiszen az egyenruha roppant idegen volt ebben a közegben. De leginkább azért, merthogy elképzelhetetlennek tartottam, valaha én is bekerülök a tudománynak ebbe a belső vagy inkább felső körébe.

Káprázatos délelőtt

Ez az emlék az agyamban olyan, mintha egyetlen pompás fénykép lenne. Túlexponált, vakító fénnel ragyogó állókép. A szegedi nagyállomás restijében vagyok, a peron felé nyitott széles ajtón át betűz az augusztusi napsütés, állok a pultnál egy korsó sörrel a kezemben, és arra

gondolok: Istenem, de szép az élet! A ragyogó napfény aranszínbe vonja a resti kopott berendezését, a polcon sorakozó üvegeket, a söntés bádoggal fedett pultját, a sörcsap sárgaréz csövéjét, a vizesen csillogó korsókat és poharakat. Mint rubin tündököl a konyakok bordója, áttetszőn csillognak a vodkák a pult mögötti polcon. És én ebben a ragyogásban és a kissé pállott kocsmaszagban lassan kortyolom a sört, és repesek a boldogságtól.

Ez a napfényes szegedi délelőtt a leszerelés napja volt, 1973. augusztus 1-je. Letelt a tizenegy hónapos, előfelvételis katonai szolgálat. E nap mámorító reggelén öltöttünk civil ruhát a hódmezővásárhelyi laktanyában, és a ragyogó napsütésben fölültünk a szegedi vonatra a Népkert vasútállomáson. Még csoportban – katonai nyelven szólva: alakzatban – vonultunk ki a kapun, sűrű hurrázások közepette. Aztán néhány tiszt és katonai rendész kíséretében szálltunk föl a vonatra, amely Szegedig vitt bennünket. Itt aztán kísérőink útjára bocsátották a boldog társaságot.

A pesti gyors indulásáig volt még valamennyi idő. Jó néhányan, katonapajtasok betódultunk a restibe, és sört ittunk. Én ugyan akkoriban sem szerettem a sört, délelőtt amúgy sem ittam soha alkoholt, de ez kivételes nap volt. A leszerelés napja, amelynek impresszióit máig elevenen őrzi a memóriám. Pontosan emlékszem, ahogyan előző este mindenki megkapta az otthonról küldetett civil ruhát, ahogyan reggel azt magunkra húztuk. Ahogyan intéztük utolsó dolgainkat a laktanyában, és az épületek közötti sétányon végre egy év után nem csak zöld ruhás embereket láttam. Színes volt a laktanya, hangos, boldog fiatal emberek zsongásától. Aztán századonként ki a kapun! Azt a hangulatot, örömet, túlcsorduló érzést ma is a torkomban, az agyamban, a szívemben, a zsigereimben érzem. Csak az út túloldaláig kellett gyalogolni, hiszen ott állt a hódmezővásárhelyi kisállomás, ahol fölszálltunk a szegedi vonatra.

De most itt a ragyogó napfénybe öltözött restiben fölszabadultan markolom a korsó fülét, lassan kortyolom a keserű levet, és leírhatatlanul boldog vagyok. Boldog, mert vége a katonaevésnek, és előttem az élet, a jövő, mindaz, ami az Élet.

Ma már tudom azt, amit akkor csak éreztem: előttem van minden lehetőség, szinte csak rajtam múlik, hogyan alakul a sorsom. Azaz mi lesz belőlem. Alakult, ahogy alakult, az lettem, ami lettem: de azt a ragyogó délelőtti félórát a szegedi restiben, sosem feledem. Azt mondják: a boldogság érzete mindig csak egy pillanatig tart. Ha így van, számomra ez volt a boldogság egyik legragyogóbb pillanata.

A négy év első napja

Az ismerkedés néhány napja és az átutazó korszak egy éve után 1973 szeptemberében megkezdődött négyéves szegedi életem. Egy külvárosi – később tudtam meg, felsővárosi – kertes ház egyik szobája volt az albérletem. Ez az első itt töltött nap is napos volt, fényes volt, mintegy megelőlegezve az előttem álló négy esztendő érzéskörét.

Eléggé szűk szoba volt, de mindenből kettő volt benne: két ágy, két szék, két szekrény; csak asztalból egy. Ez masszív kerek asztal volt, olyan módon megnagyobbítva, hogy egy méretes rajztábla volt a tetején. A berendezésből is sejthető, ketten béreltük a szobát, egy mérnökhallgatóval, aki azonban megérkezésem napján még otthon, a békési kisvárosban töltötte a vakáció utolsó napjait.

Tehát megérkeztem Szegedre, az akkor még hepehupás, földes utca kertes házába. A kis kert kész csuda volt, mert csaknem egész területét lécekből ácsolt lugas boltozta be, amelyen óriási szemű, mézédés szőlő termett öszönként. Hatalmas fürtöktől roskadozott a lugas. Ilyen bő termésű szőlőt azóta sem láttam. A kertet zseb-kendőnyi helyen sütötte csak a nap, itt néhány zöldségágyás kapott helyet – mind a szőlőnek, mind a zöldségeknek később még szerepük lesz szegedi napjaim során.

Kevés holmimmal hamar berendezkedtem, és azonnal fölfedezőútra keltem. Mivel a várost nem ismertem, találomra indultam el, végül a Mars (akkor Marx) téren kötöttem ki, ahol a várossal való ismerkedésemet a buszállomás büféjében egy korsó sörrel pecsételtem meg.

Élveztem a késő nyári napfényt, a hideg sört, bámészkodtam a buszpályaudvaron. Elsétáltam

a Bartók térre, ahol fölfedeztem egy fényképészt, mindjárt csináltattam pár igazolványképet, indexbe, villamosbérletre. Villamosra szálltam, elmentem a vasútállomásra, megvettem az akkor érkezett friss Esti Hírlapot. Végigsétáltam a sugárúton, a Hősök kapuja felé, ismét megnéztem magamnak a tanárképző főiskola főépületét, hogy hova kell jönnöm majd beiratkozni.

Visszatérve hűvös, kertre néző, lugas árnyékolt szűkös albérleti szobámba, ledőltem az egyik ágyra, elővettem Kőrösi Csoma Sándor Buddha élete és tanításai című, épp akkoriban megjelent könyvecskéjét, és késő éjszakáig olvastam.

A négy év többi napja

Az ezután következő négy évről még a benyomások, az emlékképek, a boldog pillanatok pusztá földidézésével is nehéz lenne számot adni. Valószínűleg olyanféle regényfolyam születne, mint Proust műve, Az eltűnt idő nyomában.

Éltem, mint a hetvenes évek elejének többi szegedi diákja, megismertem a tudományokat és a szerelmet. És a diploma mellé megszereztem a boldogság visszahozhatatlan, megismételhetetlen pillanatait. Azokat a pillanatok, amelyeknek elsőjét egy évvel korábban a nagyállomás restijében éltem át. Szeged a következő négy esztendő alatt még sok-sok ilyen ragyogó pillanattal ajándékozott meg.

A katonaság lélekölő esztendeje után Szeged a szabadság megittasultságát jelentette, a szabad diák életformáját keretezte. Szabad voltam, és kötelességtudó; keményen tanultam, de a magam időbeosztása szerint. És azt tanultam, ami egész életemben érdekelt: irodalmat és történelmet.

A tanulás sok-sok próbatétellel is járt. Voltak rémisztő, első pillanatra megtanulhatatlannak hitt tárgyak. Az első félévben nyelvészetből a hangtannal kezdtük, amely ijesztő volt a rengeteg latin szakkifejezésével. Ugyancsak elbizonytalanodtam egy-egy logikaóra után. Álltam a Hősök kapuja alatt, néztem az eldöcögő villamos után, és arra gondoltam, hogy lehet mindez megtanulni. De mondjuk, a verstan sem volt egyszerű az első hetekben. Ugyanazt éreztem a klasszikus

sor- és strófatípusok elemzésekor, mint amikor egy esztendeje még katonaként beültünk az irodalmi szemináriumba. Itt a magas tudományoknak olyan tornya áll előttem, amelynek a legfőbb szintjére – gondoltam akkor – sosem tudok fölkapaszkodni. A ránk váró pszichológiaszigorlat pedig olyan mumus volt, amellyel a kisgyerekeket ijesztgetik.

Szívós tanulás és önfeledt szórakozás, akart és nem akart tapasztalatszerzés és szerelem, az elmélyült gondolatok és a könnyed mámor pillanatai váltakoztak a négy év alatt, sűrűn és kiszámíthatatlanul. Vizsgadrukk és mozi, hosszú könyvtári délutánok és éjszakai házibulik, rengeteg önfeledt olvasás és csak ifjúként átélethető élmények... Ezeket mind-mind Szeged adta. Ha a boldogság megőrzött pillanatait fölidézem, ezeknek a helyszíne csaknem kivétel nélkül Szeged.

Szeged, ahol első hallásra számomra furán, ő-ző dialektusban beszéltek, és ahol mindig süttött a nap. Szeged, ahol a hétvégére hazautazó évfolyamtársak menzajegyével meleg ételt ettem vasárnap. Ahol a megkapott ösztöndíjat a főiskola főépületével szemben található diákbisztróban, a „Béke tanszéken” azonmód elkezdtük elkölteni. Ahol éjjel 11-kor pompás pacalpörköltet tunkoltunk kenyérrel a Felsővárosi Kocsmában. Ahol éjszakai műszakban dolgoztunk a konzervgyárban a zsebpénz kiegészítése végett. Ahol a Somogyi-könyvtárnak ama kézikönyvtári polcain böngésztem, amelynek még Móra Ferenc igazgató úr támaszkodott világos öltönyében egy ismert fotográfián. A Tisza-parti sétány a Sellő ház előtt; az Aradi vértanúk tere, ahol délutánonként sokszor egyetemisták fociztak; a gyakorló általános iskola udvara, ahol mi kosárlabdáztunk, hogy a meccs végén a vesztes csapat fizesse a győztes fröccseit a „Békében”. Félelmetes szigorlatok és hatalmas mázlival abszolvált vizsgák; remek tanárok és kevésbé remek; rengeteg olvasás, hajnalba nyúló beszélgetések politikáról és világmegváltásról. Andalgó séták a múzeum előtti parkban, ücsörgés ugyanott egy padon, és kettesben bámulni a szökőkút váltakozó színes fényeit. Reggeli loholás a villamosmegállóba és éjszakai kószálások. Hónap végén az utolsó fillérek újraszámolása. Amikor már csak egy fél kiló kenyérre futotta, és az albérleti kert ágyásából kihúzgált zöldhagymát ettem hozzá. A ritka pénz-

bőség, amelynek a kocsma és a könyvesboltok hamar véget vetettek. Barátságok és szerelmek, komoly férfibeszélgetések és felszínes csacsoágások. És nagy tervek, ábrándok tudós életpályáról, íróságról, talán karrierről is.

Sosem feledem a téli hajnalt, amikor egy lánnyal kézen fogva botorkáltunk a nagy hóban, a külvárosi utcában, vagy épp a sejtelmes, ígéretes hangulatú meleg estét a parkban. A nagy olvasások, a nagy fölismerések intellektuális pillanatait, a Dugonics téri borozóban végigvitázott órák inspiráltságát, izgalmát, a másik érveivel szembeni okos argumentálást vagy felszínes felelést. Az ágyon végigfekve a vaskos könyv fölötti melázást, és hallom, ahogy a konyhában szobátársam odakészíti a kotyogóba a kávé. Istenem, Szeged! Langyos tavaszi naplemente a Tiszaparton, mámoros éjszakai botorkálás a Dóm téren, friss reggeli sietség a Csongrádi sugárúton, sörözéssel összekötött strandolás Újszegeden, átvitázott este valamelyik diákkocsmában, egy búcsúpohár a záróra előtt a Béke tanszéken... Barátságok és szerelmek emléke, elmélyült olvasások, nagy nevetések és izgalmak emléke. Ezek azok a pillanatok, amelyek feledhetetlenek, és amelyek összeadják a boldogságról alkotott tudásom.

Ugyan az életem akkori folyását alapvetően a főiskola – a maga követelményeivel, tanrendjével, tanáraival – határozta meg, de ezt az 1973–1977 közötti négyévnyi életet Szeged keretezte. És nem egyszerűen a helyszíne volt ennek a négy évnek, de ittlétem atmoszféráját, hangulatát és sok tekintetben szellemi tartalmát is meghatározta például az akkor olvasott Juhász Gyula-, Móra Ferenc-, Tömörkény-, József Attila- vagy Radnóti-olvasmányok révén. Ahogyan a város neve egyből fölidézi Szent-Györgyi Albert vagy a szegedi fiatalok körének arcait. Az, hogy olyan emberré formálódtam, olyan szellemmé eszmélkedtem, amilyen lettem – abban Szegednek nagyon nagy szerepe volt.

Summázat

A hódmezővásárhelyi kaszárnya volt a durva férfivá avatás kemény éve, Szeged az okos fölnevelés négy esztendejét adta. Szeretettel,

szelíden nevelt a város, és megtanított mindenre, ami egy férfi életében nélkülözhetetlen. Szépen nevelt, miközben nehézségeket állított elé, olykor egészen magasra téve a mércét, máskor dédelgetett, dajkált, segített és súgott nekem. Az én Szegedem megtanított arra, hogyan lehet(ne) szépen élni. Mégis egyik legnagyobb adománya

az a tanítás volt, hogy ne csak utólag, nosztalgiával emlékezve értékeljem az egykor rám tört örömet, a boldog pillanatot, de az átélés egyidejűségében, a pillanat mámorában is. Így, a jelen pillanatait akkor és ott élvezve éltünk egymással négy esztendőn át Szegeddel. Adhat-e ennél többet egy hely, egy város?

Redők

Radnai István

Késő

szűkülnek a lépteim már nem is kereslek
mohos kő vagy a határzár túloldalán
ha csontjaid megmaradtak
kék foltok halott testén a kárpátok

lenéznek rád én nem látok odáig
szűkülnek lépteim egyre
tágnak a generációk s a kontinensek

valahová tart és tartozik
a harmadik generáció

csontjaidat a föld eszi lelet csupán
mindegy már mit mutat a radiokarbon
a talaj amiből kinőttél
itt vagy ott ahogy fák korhadnak itt is

megvan-e még a mohos kő
a határ túloldalán
a kifordított határkövek helyét
s a régi temetőt felszántották-e

szűkülnek a lépteim a felirat lekopott
lehányták héjukat az ezredévet
kiszáradtak a fák állnak hold-fehéren
már nem is kereslek
csonttá érett ősök a határ túlsó oldalán

Trimarkáció

vaksi szemüveg-életlenségű betűkkel
barátkozol térképen húzod az ujjad
de csak torz és értelmetlen
helységnevek szűrődnek át

minden idegenség bennük rejlik
miközben a nemesi predikátumért
megtenni mindent nem esett nehezére
hiszen a nyelvünket nem dadogta

szomszéd volt iskolatárs barát
a barátnak akár a rongylabdát rúgta
rózsát lopott egyikünk s másikunk
egyaránt lánynévvel az ajkán

nem keresgélt a szótárban ahogy most se
a nagy háborút sem akarta csak a
nagyhatalmak

Példabeszéd

a hadirokkant ország mankóit eldobva
a **kelj fel és járj** parancsát követve
elveszett karjait gyíkként növesztve
a termékeny anyaöl inkubátorában

mint sziklevélből táplálkozó kezdemény
a bibliai mustármagot meghazudtolja
egyazon úton járva a megfeszítettetés
harmadnapján élni kezd

míg a nép nem látva be a kiválasztottak
tévedését magáévá teszi hogy a térkép-
és holdrajzolók jobb és bal kezét felcserélve
tegye az egész világot uraival együtt

hadirokkanttá a békeidőt háborúvá
a háborodottakat segítve uralomra

A hálátlanság anatómiája

1942 csikorgó telén a 2. Magyar Hadsereg kilenc könnyű hadosztályból, egy-egy páncélos hadtestből és repülőcsoportból szervezett alakulatait a Magyar Királyi Honvéd Főparancsnokság a német Déli Hadseregcsoport irányítása alá rendelte. Így került a voronyezsi körzetbe vitéz pálfalvai Lakatos Zoltán alezredes kerékpáros zászlóalja. Egy évre rá a doni áttöréskor nagyrészt megsemmisült. A felvidéki, a kárpátaljai és az észak-erdélyi bevonulás fénylő napjai ködbe veszttek. Ott és akkor a kerékpáros dandár a sikerből jócskán kivette a részét. Lakatos fölterjesztése nyomán ezért kapott a 14. zászlóalj katonája, Tóth Lajos őrvezető arany vitézségi érmet – a legmagasabb legénységi medált –, majd a csoportot Jugoszláviába vezényelték. Ők jutottak legtovább. Felderítőkként mélyen a szerbek háta mögé kerültek, ám a jeges-havas ukrán tájon kiderült, a bicikli jócskán elmarad a gépko-csizó lövészek teljesítményétől. Az átszervezés során két zászlóalj kivételével az alakulatokat Turán harckocsikkal szerelték föl, de a nyeregből a maradékot is leparancsolták. A mödlingi, majd a Bolyai János Honvéd Műszaki Akadémián hadmérnökként végzett Lakatos egy vegyes hadosztály törzsparancsnoka lett.

Az alakulat iszonyú emberveszteségét nem csak a szovjet túlerő okozta. A cseh tervezésű Turán tankok Csepelen módosított változatai sűrűn meghibásodtak, tűzerejük, páncélvédetségük, motorteljesítményük messze elmaradt a szovjet T-34-esekétől. Mire a hadvezetőség az újabb átalakításról döntött, és a 41M típus rákerült a gyártósorra, a front összeomlott, az állomány háromnegyede a harcok és a visszavonulás során odaveszett.

Az ezredessé előléptetett Lakatos a túlélőkkel a föl-föltámadó hóviharban vánszorogva két szerelvényt is lekéselt. A németek a vasútállomásokat kiürítették, a többi partizánok fölrobbantot-

ták. A katonák nagy része éhen halt, megfagyott, vagy a lemaradozókat a sítalpas szovjet lövészek utolérték és legéppuskázták. Épphogy sikerült az utolsó vonatot elérniük. A kimerült emberek a legyengülésben vagy vérhasban elpusztult bajtársaikat közönyösen ledobálták a kocsikról, hisz ki tudja, mikor kerül sor rájuk is. Mire elvergődtek Budapestig, a létszám töredékére apadt.

Lakatos tudta, megpróbáltatásai nem értek véget. A visszavonulásról és a veszteségről részletes jelentést kell írnia, melyben tisztázza személyes felelősségét, alantasai helytállását vagy érdemtelen viselkedését, végül közli, kik méltók posztumusz kitüntetésre és magasabb rendfokozatra. Utóbbi a legnehezebb. Több tanú kell hozzá, márpedig akik a hősiességet testközelből igazolhatnák, elesetek, eltűntek, vagy hadifogságba kerültek.

Budai lakásán, a Fadrusz utcai Szent Erzsébet udvarban napokon át tépelődve dolgozott, mire a jelentés elkészült. Mérnöki alapossággal igyekezett fogalmazni. A számokkal bajban volt, mert a halottakról összesítés nem készült. Becslés alapján próbálkozott. Ahogy egy-egy tiszt, altiszt és kötelességtudó sorkatona az emlékeiben fölmerült, öreg Continental írógépét otthagya, és zaklatottan föl-alá járt. Felesége megszólítani se merte. A szovjet fronton töltött két évről éppúgy nem beszélt, mint elesett vagy súlyos sebesült bajtársairól és a háború kimeneteléről. Magányosan gyötrődött, reggelenként lement vásárolni, hogy az asszonyt a cipekedéstől megkímélje, telefonált a Honvédelmi Minisztériumba, fogadta erdőmérnök öccse hívását, közben a jelentéssel bajlódott reggeltől estig. Lakatos Jenő főhadnagy a Keleti-Kárpátokban kiépülő Árpád-vonal erősítésén dolgozott. Pár napra szabadságolták, így tudtak találkozni.

A nappaliban teáztak, s némi aprósüteményt ropogtattak – jól nevelt úrinőként az asszony a

felszolgálatot nem bízta férje tisztiszolgájára, s negyedórásckára odaült –, végül az ezredes javasolta, a beszélgetést a dolgozószobájában folytassák. Átballagtak, asztalhoz telepedtek, öccse a fogalmazványt átfutotta, még egyszer elolvasta, végül gondterhelten közölte:

– Túlságosan szókimondó. Jobb lenne, ha a szöveget módosítanád.

– Szépítgetni sem a minisztérium, sem a Honvéd Főparancsnokság kedvéért nem szándékozom. Az a dolgom, hogy segítsen a hadvezetőség tisztánlátását.

Jenő kényszeredetten mosolygott:

– Kedves bátyám. Lévéen mindketten mérnökök, a pontosság a vérünkbe ivódott. Csakhogy jelen helyzetben az urak nem ezt akarják. Egy részük már '39-ben tudta, a kétfrontos háború reménytelen. A náci nyomása és a revízió elkerülhetlensége miatt belesodrótunk, de fölkészületlenségünkkel a kormányzó és a vezérkar is tisztában volt. Ezért próbálta Horthy Miklós a háborús részvételt halogatni.

– Hiányosságainkat egy följegyzésben magam is szóvá tettem.

– Nem is léptettek elő, csak a fronton.

– A szakmaiságot a politikai helyzet felülírta.

– Azóta egyfolytában romlik.

– Mit kifogásolsz a szövegben?

Jenő mondandóját egy darabig mérlegelte, végül belefogott:

– Hosszan fejtegeted a cseh Turán harckocsik alkalmatlanságát. Keményen bírálod a módosított magyar változatot is. A 40 milliméteres löveg tűzereje nem elegendő, gyakori a meghibásodás, a motor megnövelt teljesítménye kevés. Jól látod: a Turán gyöngécske. Kivált szélsőséges időjárási viszonyok közt. De megállapításaidkal fél tucat miniszter, államtitkár, főtiszt tyúkszemére taposol.

– Folytasd!

– Követeled, hogy tankjainkat Panzer IV-esekre cseréljük. Azok képesek a szovjet T–34-eseket leküzdeni. Csakhogy az átfegyverzés nem a hadsereg, hanem a politika dolga.

– Mondd tovább!

– Kevesled a létszámot, sokallod a frontszakasz kiterjedését, csapataink téli ruházatát bírálod, és így tovább. Az ellátás olyan, amilyen, de ez is politikai kérdés. Nem egy ezredes dolga,

hogy a kormánynak meg a hadvezetőségnek tanácsokat adjon.

– Én az összeomlás okait elemeztem. És azt, hogyan lehetne adottságainkon javítani.

Jenő a dossziét az asztalra dobta. Bátyja eltökéltségével nem tudott mit kezdeni. Azt is tudta, véleményéhez minden körülmények közt ragaszkodik, úgyhogy mással próbálkozott:

– Attól tartok, a vezérkar ezek után személyi javaslataidat sem veszi figyelembe. Pedig a hősi halottak posztumusz előléptetése családjaik helyzetén sokat javítana.

Az ezredes mélyen elgondolkodott. Fölpattant, egy darabig ácsorgott, visszazökkent, s a jelentést gondterhelten lapozgatta. Jenő rámutatott, mi az, amit valóban nem hagyhat figyelmen kívül. Öccse nem hivatásos katona – bár a szolgálatra önként jelentkezett –, így hát erősen polgári gondolkodású. Főerdésként alaposan mérlegeli az erőviszonyokat, beleértve az érdekkapcsolatokat Esterházy Pál herceg birtokán, saját és beosztottjai előmenetelét s más megfontolásokat. Mindezek jelen vannak a hadseregben is, csakhogy az alá- és fölérendeltség keretei közt a szakmai becsület mindenekfölött való. Netán túl idealista?

Pályafutása során sokféle parancsnoka volt, de a műszaki alakulatok a többitől abban különböznek, hogy a jártasság s a technikai-biztonsági megfelelés a pozíciót messze felülírja. Az ezredben igaza lehet egy mérnök zászlósnak is, ha előterjesztését adatokkal támasztja alá. Szakmai kérdésekben a rangkülönbség s a személyi viszonyok nem vagy alig játszanak szerepet. Mindezekkel öccse is tisztában van, de megszokta, hogy a herceg és kegyencei szeszélye, a jószágigazgató meg az ispánok magánérdeke, a rivalizálás, a barát-ellenség viszony, akár egy szerető az észszerűséget esetenként háttérbe szorítja. Jut is, marad is, mondogatják – a legutolsó cselédőtől a dúsgazdag bérlőig, Esterházyt is beleértve.

Jenő feszülten hallgatott. Remélte, hogy javaslatát bátyja legalább fontolóra veszi. Zoltánnak gyermeke nem lévén csupán feleségéről kell gondoskodnia, bár a hozzá közel álló tiszteket, tisztéseket s nem kevés bakát családtagjaként kezeli. Harminc éve a hadsereg a familiája. Ettől kéne elszakadnia, s a realitásokat figyelembe vennie, különösen egy vesztes háború vége

felé. Ha megmaradnak, élet lesz azután is, de az elesettek asszonyai, gyerekei nyomorúsága nagyon is jelenvaló.

Az ezredes öccsére pillantott.

– Elárulom, éveken át miért nem léptettek elő. Frissen kinevezett parancsnokomnak, egy vezérőrnagynak – a neve mellékes – az arcába mondtam, mennyire ostobának tartom.

– Mit mondtál?

– A hadműveleti értekezleten nekem kellett beszámolnom a kerékpár alkalmatlanságáról. Különös tekintettel a téli útviszonyokra. A Turán páncélos hiányosságait is én részleteztem.

– Na és?

– A vezérőrnagy üvöltve legorombított. Ezek után közöltem: azért vállalom felelősséget, amit én mondok, nem azért, amit ön megért belőle.

Jenő elnevette magát:

– Nem túl bölcs megjegyzés!

Összemosolyogtak, közben az asszony beövakodott, s a biedermeier Altwien porcelánkancsóból újabb adag teát töltött. Megköszönték, a hölgy távozott, az ezredes elmélázva közölte:

– Mint tudod, szépapánktól örököltük. Csoda, hogy száz évig bírta. A háború óta nem használjuk. Kedves nejem a kedvedért vette elő. Neked szánom.

– Ne ferd az ördögöt a falra!

– '44. március másodikát írunk. A vereségig legfőljebb egy év van hátra.

A Horthy Miklós út felől behallatszott a villamos csörömpölése, a tenispályákról a labdák pattogása, elnyújtott kiáltás, a Fadrusz utcán kocsizörgés, éppúgy, mint békeidőben. Aki nem járt a fronton, annak nehéz elképzelnie, hogy Buda éppúgy megsemmisülhet, mint az Európa-szerte rommá lőtt, lebombázott városok. Az ezredes Ukrajnában annyi földig rombolt települést látott, amennyi a borúlátáshoz több mint elég, de öccse Észak-Erdélyben mindeddig hasonlót sem tapasztalt. Bár a filmhíradók alapján a pusztulás mértéke neki sem újság, saját hazájáról ugyanazt nehéz föltételeznie.

Jenő, hogy bátyja keserűségét oldja, gúnyos fintorral közölte:

– Visszatérve a tábornok úrra: ő sem az eszének köszönhetette a rangját. Valahol olvastam: jobb csöndben maradni és ostobának tűnni, mint megszólalni és azzal a kételyt eloszlatni.

Az ezredes szomorkásan mosolygott:

– A jóember sokat beszélt, többnyire marhaságokat. Ezért nyugdíjazták. De rajtam nem segített. Lekötelezettjei most is szolgálnak. A hierarchiában a rang legalább olyan fontos, mint a beosztás. Nemsoká visszavezényelnek egy harcoló csapattesthez. A porcelánt a nejemmel mindjárt behozatom.

– Szó se lehet róla!

– Nálad az erdészházban jobb helyen lesz. Rejtsd el, nehogy az oroszok megtalálják! Holnap reggel jelentkezem a főparancsnokságon. Úgy vélem, egyenest az alakulatomhoz irányítanak.

Végszóra megcsörrent a telefon. Jenő a patogó válaszok alapján fölfogta, megjött a behívóparancs.

– Értettem. Ahogy óhajtja. Teljes menetfelszereléssel. A jelentés elkészült. Alászolgája.

Öccséhez fordult:

– A vezérőrnagy segédtsíjtje.

Jenő bólintva föltápászkodott, az asszony a porcelánt kisböröndbe csomagolva behozta – ezek szerint előre megbeszélték –, elkészönt, és könnyes szemmel távozott. A főhadnagyot a gesztus csöppet sem lepte meg. Tudta, amit bátyja elhatároz, ahhoz ragaszkodik. Kévs szóval közli, de véglegesen. A hadseregben ehhez szokott, s nem is fog változtatni rajta. Átölelték egymást, kezet ráztak, Jenő a lépcsőházból intett, azzal eldobogott. Egyikük sem gyanította, hogy utoljára látják egymást.

A GYORSHADTEST PARANCSNOKA, vitéz Dálnoki Miklós Béla segédtsíjtje az érkező Lakatost hellyel kínálta, és arra kérte, pár percre várjon. Biccentett, de nem kívánt leülni. Gondolatait rendezgette, ha a vezérőrnagy szóban is kérdezgetné. Nem kizárt, mert elég, ha a pontokba foglalt tartalomjegyzéket átfutja, máris szemet szúr a bíráló hangnem és az átfegyverzésre vonatkozó ajánlás. Csöppet sem nyugtalankodott. Amire képes volt, azt megtette a lehető legalaposabban, a többi fölöttese döntse el. Saját előmenetele nem fontos. Annyi szenvedést és halált látott, amennyi katonai pályafutása során több mint elég. Tapasztalt csapattisztként hátorzági szolgálat föl se merül, kivéve, ha a vereség tudatában leszerelik.

Pár perccel később csörrent a telefon, Dálnoki a jelentést bekérte, fél óra várakozás után Lakatost is. Az ezredes tisztelgett, s az íróasztal előtt megállt. A vezérőrnagy ráfordult:

– Húzzon ide egy széket!

Miután leült, folytatta:

– A jelentés briliáns.

Fölapozta, közben látszott, a papírokat pár helyen aláhúzta, s rövid megjegyzéseket fűzött hozzá. Gondterhelten hallgatott, végül szárazon közölte:

– Csupa helytálló megállapítás. Egy bajuk van. Az, hogy a háború jelen szakaszában javaslatai megvalósíthatatlanok. Ezredes úr még nem tudja, de a hírszerzés szerint a német bevonulásra, következésképp a nyilas hatalomátvételre hamarosan sor kerül.

Lakatos merev arccal hallgatott. A hadi helyzetre való tekintettel számított rá, de arra nem, hogy ilyen hamar bekövetkezik.

– A főparancsnokság a maga előléptetését fontolgatja, de ha a jelentést továbbítom, szóba se jön. Megértette?

– Igenis.

– Küldjem el, vagy maradjon a fiókomban?

– Vezérőrnagy úr, ne hozza nehéz helyzetbe magát. Ami engem illet, szolgálak akármilyen rangban. Föltéve, hogy igényt tartanak rám. Csupán arra kérem, a hősi halottak posztumusz előléptetését vegyék figyelembe. Sokat segítene a családjukon.

– Azt a minisztérium dönti el. Bár a maga kokságáról ott is tudnak. Akkor hát közlöm: az I. Magyar Hadsereg kötelékében a Keleti-Kárpátokba vezényeljük. Úgy tudom, Jenő öccse is arrafelé szolgál. A Hunyadi-vonal védelme létfontosságú. Rangja megtartásával kinevezem az első páncéloshadosztály parancsnokává. Ezredes urat és tisztiszolgáját a sofőr kiviszi a pályaudvarra. A szerelvény egy órán belül indul. Távozzon.

LAKATOS TÜZÉRSÉGGEL ÉS GYALOGSÁGGAL megtámogatott páncélosai sikeresen védekeztek. Olyannyira, hogy az I. Ukrán Hadsereg kénytelen volt megkerülni állásaikat és az észak-erdélyi hágókat támadni, ám a kilőtt harcokcsik száma és a vérveszteség rettenetes volt. A pótlás reménytelennek tűnt, de a hadosztály

kitartott, a szovjet nehéztüzérség offenzívája ellenére is. A pokoli ágyúzás a zöldellő hegyoldalakat s a virágba borult réteket olyannyira elcsúfította, hogy a katonák úgy vélték, a táj sose tér magához. A robbanások letarolták a fenyvest, fölszakították a sziklás magaslatokat meg a gerendából, deszkából épült, földdel megerősített kiserődöket. A védvonalat holtak és szétszórt testrészek ezrei borították. A tetemeket sötétedéskor a frissen támadt gödrökbe hányták, és földdel úgy-ahogy betemették, de nappal a pergőtűzben a bunkerekből ki se lehetett mozdulni. A kavargó füst a napsütést elhomályosította, a bűz elnyomta a fenyő- és virágillatot. Iszonyú ellentét, mely az emberek józan eszét megzavarja.

Lakatos segédtisztjével komoran közölte:

– A Kárpátok gyönyörű, de a lapos ukrán vidék sivár. Télen-nyáron. Havas mezők, a hőségben kiégett puszta, csenevész fák, deszkakunyhók, kidőlt-bedőlt kerítés... Ezeket bámultuk két éven át.

– Csoda, hogy ezredes úr kibírta.

– Inkább az, hogy élek. Továbbítsa a parancsot! Ha a szovjetek a lövöldözést abbahagyják, embereink a holtakat temessék el!

Annak nevezte a zsidó munkaszolgálatosokat is. Egy értetlen tisztetcskének elmagyarázta: a fronton, bár fegyvertelenül, örökös életveszélyben szolgálnak, úgyhogy őket is katonáinak tekintik.

Szögletes arca, kialvatlan halványkék szemei a hadnagyra meredtek, távcsövét lecsapta, és elfordult, hogy a társalgást ne kelljen folytatnia. A szállongó füstben amúgy se látott sokat. Csupán becsléssel tudta megállapítani, milyen irányzék-kal honnan lönek, s páncélosaival mikor indíthat ellentámadást.

A legkülső Szent László-állást és a Hunyadi-vonalat a szovjetek állandó nyomás alatt tartották. A magyar veszteség egyre fokozódott, de a katonák nem adták föl. Lakatos tudta: a koncepció – az ezeréves határok védelme – kilátástalan, csakhogy az egyértelmű utasítás késett. Bakay Szilárd altábornagy hiába küldött szarkasztikus hangvételű táviratot a vezérkarnak: „Előttünk az orosz, hátunk mögött a német, fejünk fölött az angol, parancsot kérek!”, a kormány habozott. Náday István vezérezredes az eredeti terv szerint a védelmet szorgalmazta, csakhogy eluta-

sították. Magyarország német megszállásának híre már másnap, március 20-án eljutott a front-ra, erre Náday lemondott. A hadtestet Erich von Mannstein tábornagy alá rendelték, ő pedig frontális támadást indított. Az ezredes tudta, kivért katonái egy sikeres offenzívát nem képesek végrehajtani, de Náday utóda, Lakatos Géza a német óhajnak lelkesen eleget tett. A harcok célját: a szovjet Észak és Dél Hadseregcsoporthoz keletkezett rés lezárását érték, de óriási áron. Tizenötezer katona esett el. A hadosztály páncélosainak nyolcvan százaléka megsemmisült, majd a szovjet ellentámadás az arcvonalat átszakította. A magyar csapatoknak vissza kellett vonulniuk.

Az ezredes tisztjei mögött a hadállást utolsóként hagyta el. Nem mozdult, míg a fölmozsgolt ezredek maradványai az arcvonalától messze eltávolodtak, végül egy Botond csapatszállítóba pattant, hogy katonáit utolérje. Arra sem volt idejük, hogy a sebesülteket ellássák s a holtakat elföldeljék.

A menekülés erősen megfogyatkozott létszámmal is keserves volt. Nagy nehezen elvergődtek Kassára, onnan – meg-megújuló légítámadások közepette – Miskolcra, majd Budapestre. A pályaudvart el sem hagyhatták. Az alakulatokat a sűrűn induló szerelvények egyenest a Dunántúlra vitték. Lakatosék a IV. SS-páncélos hadtest oldalán részt vettek Székesfehérvár visszafoglalásában, majd a „Tavaszi ébredés” fedőnevű hadműveletben, végül a totális kudarcba fullt „Jégtörő” és az „Erdei ördög” csatározásokban. A Tigrisek a nyomasztó üzemanyagihiány miatt elakadtak, végül tankjaikat a harckocsizók a zuhogó esőben feneketlen mocsárrá vált talajon kénytelenek voltak felrobbantani.

A Hadügyminisztérium legutolsó táviratában Lakatost tábornokká léptette elő. A papírt átfutotta, majd gondosan összehajtva zsebre tette. Legszívesebben széttépte volna, de a gesztus tisztjei szeme láttára a fegyelem semmibevételének minősül. Kinevezését röviden tudatva indulást vezényelt. Szakadó záporban, a németektől elszakadva, pár száz főre fogyatkozott alakulattal folyamatosan hátráltak, már-már végkimerülésig. Egyetlen páncéltörő ágyújuk, tankjuk se maradt. Néhány könnyű géppuskával, golyószórával, kézfegyverrel, kevéske lőszerrel a harcot

fölvenni kilátástalan. Lakatos csupán arra törekedett, hogy embereit életben tartsa, s valahogy eljuttassa Ausztriába, az angolszász megszállási övezetbe. A szovjetektől tisztességes elbánást nem remélt. Voronyezsnél megtapasztalta, a hadifoglyokat agyonlövik, vagy Szibériába hurcolják. Erőltetett menetben igyekeztek a határ felé, közben megtudták: április első napjaiban elesett Körmend és Rábfüzes, végül 11-én Pinkamindszent és Magyarbükös.

Lakatos a térképet hosszan vizsgálgatva úgy határozott, a gyors ütemben közeledő szovjeteket észak felé kerülik meg. Széltől falkák, tanyák, majorságok közt az út tekervényes, kivált a mappán nem jelzett sáros mezsgyék, de ez az egyetlen esélyük.

Alantasaival hosszú pályafutása során először keveredett vitába. Egy fiatal hadnagy meg egy kölyökképű zászlós – a szovjet fronton egyikük se járt – a döntéssel nyíltan szembeszegült. Lakatos tudta, a fölbomló fegyelem ragályos, ennek ellenére érvelni próbált.

– Uraim – kezdte –, fogalmuk sincs, mit kockáztatnak. A biztos halált vagy a deportálást. A megadás eszükbe se jusson! Arra kérem önöket, hallgassanak rám! Fiatalok ahhoz, hogy az életüket ilyen ostobán veszélyeztessék.

– A háborúnak vége! – üvöltötte a hadnagy. – A maga utasítását nem vagyunk kötelesek végrehajtani!

A zászlós valamivel halkabban morogta:

– Ha az alakulatot utoléri, felszólítás nélkül ledurrantják.

A hadnagy türelmetlenül legyintve fölordított:

– Akiknek a szakadó esőből, a sárból, az egész rohadt vánszorgásból elégük van, lépjenek ki! Letesszük a fegyvert, és bevárjuk a rusz-
kikat!

A katonák lehajtott fejjel haboztak, végül tucatsnyian a hadnagy mögé léptek.

A nyomasztó csöndben csak a zápor suhogása hallatszott. Az ólomszürke ég, a bokáig érő latyak s a mélyedésekben gyűrűző pocso-
lyák olyasféle reménytelenséget sugalltak, mint a front pergőtűzben, visszavonuláskor. A hadnagyhoz tétova léptekkel még egy szakasz csatlakozott, de az alakulat zöme fegyelmezetten várta a tábornok parancsát. Lakatos a zendülőkre pillantva halkan közölte:

– Sok szerencsét. Indulás!

A menetoszlop élére sietett, a katonák hosszasan elnyúló libasorban követték, végül beleolvadtak a zuhogó esőbe. Sikerült a szovjeteket megkerülni, hátuk mögött az ágyúzás elhalkult, majd megszűnt. Pár órával később elállt a zápor. Bejutottak egy fenyvesbe, ott egy száraz vágáson talpaltak, közben kisütött a nap, s a ronggyá ázott egyenruhákat kezdte megszárogatni. Lakatos az embereit egy tisztáson megállította, hadd gőzölögjenek, élvezzék a melengető napfényt, a madarak elszórt csivitelését meg a csendet. Az alakulat szakaszonként a fűre telepedve már-már derűsen nézelődött. A hadnagyot és követőit némelyek sajnálták, mások káromkodva szidták, míg a tábornok rájuk dörrent:

– Hagyják abba! Inkább kérjék a Jóistent, hogy élve megússzák.

Feltápaszkodtak, és baktattak tovább. Az Alpokalja magaslatain szépen karbantartott tanyákat, legelésző teheneket láttak; mintha a háború Ausztriát meg sem érintette volna. Az enyhe idő, a derült ég, a zöldellő táj a katonákat jócskán földerítette. A háborút maguk mögött hagyták, a tábornok térképpel a kezében az oszlopot céltudatosan irányította, míg egy réten letáboroztak, és várták, hogy beesteledjen. Szakaszonként tüzet raktak, konzervet melegítettek, egymás közt reménykedve társalogtak, végül Lakatos segéd-tisztje kijelölte az őrségváltást, a századok a fűvön elnyúltak, és jó ideje először mély álomba merültek. Csak itt-ott hallatszott horkolás, az őrség lépteinek dobbanása, elkésett pittyegés. Az égen feltűnedeztek a csillagok, a völgyből odáig jutott egy vonat zakatolása, távolodó mozdonyfütyty; amúgy a csend a tájat puha paplanként terítette be.

MÁSNAP HAJNALBAN FÖLKEREDTEK, s egy napos erőltetett menetben elérték az amerikai zónát. Kerülték a falvakat, mivel nem tudni, meddig jutottak a szovjetek. A parasztok elfutottak, a majorságokat kiürítették. Az amerikai csapatok Teufelsgraben környékén táboroztak. A tábornok halomba rakatta a fegyvereket, majd segéd-tisztjével megindultak a barakkok felé. A sebtében húzott szögesdrót kerítésnél a katonai rendőrség a jövevényekre bámult, egy törzsőrmester megálljt intett, és futtatott a parancsnokáért.

A főhadnagy akcentussal, de jól beszélt magyarul. Szülei kivándoroltak Amerikába, fiuk ott született, de anyanyelvét a clevelandi magyar cserkészcsapatban sikerült megőriznie. Pár udvarias szót váltottak, majd Lakatosékat elkísérte a táborparancsnokhoz. Amaz hanyagul tisztelgett, a két embert helytel kínálta, s maga is leült. A tábornoknak feltűnt, hogy oldalfegyvereiket nem rakatta le. Kávét hozatott, és várakozóan rájuk meredt.

Lakatos németül kifogástalanul beszél, úgyahogy franciául is, de szót sem tud angolul, így hát magyarul kezdte:

– Lakatos Zoltán vagyok, az első páncélos-hadtest tábornoka. Megtudhatom az ön nevét, rangját?

A főhadnagy sebesen fordított:

– Bill Casey ezredes. Kérdi, mit óhajtanak.

– Megadjuk magunkat. Embereim lerakták a fegyvert.

Az ezredes a kávéra mutatott, Lakatos keserű mosollyal nemet intett, ezek után segéd-tisztje se mert inni. Kis ideig hallgattak, végül a táborparancsnok közölte:

– Katonáit ellenőrizni fogjuk. Vannak köztük németek?

– Nincsenek.

– Nem lenne jó, ha átöltözött SS-eket talál-nánk.

– Ezredes úr, ahogy tájékoztattam, nincs köztünk német.

– Rendben van.

Casey pattogva berendelt egy katonai rendőrt, és utasította, hogy Lakatos segéd-tisztjét egy századdal kísérelje el a magyarokhoz. Az alakulatot alaposan vizsgálják át, azután helyezték el a hadifoglyoknak kijelölt sátrakban, a németektől elkülönítve.

Egy sort hallgattak, az ezredes Lakatost kíváncsian fürkészte, végül megszólalt:

– Miért nem az oroszoknak adta meg magát?

– Két évig szolgáltam a keleti fronton. Tisztjeimmel együtt nyomban kivégeznének, vagy elhurcolnának Szibériába.

– Náluk a hadifoglyoknak nincsenek jogai?

– Saját katonáiknak sincsenek. Ön nem haltott a sztálini tisztogatásról. A háború előtt koholt vádakkal a szovjet tábornoki kart gyakorlatilag lefejezték.

– Tőlünk mit vár?
– Tisztességes elbánást az embereimnek. Semmi mást.

– Önt a tiszti barakkban fogom elszállásolni. Kérem a fegyverét.

Lakatos lecsatolta a pisztolytáskáját, s az asztalra tette.

– Ne értsen félre! Szolgálati előírás... Ugye megérti?

Lakatos végre elmosolyodott, és biccentett:

– Megértem, ezredes úr. Magam is így tenéek.

– Ha gondja van, forduljon a főhadnaghoz. Jelenti, s majd intézkedek.

A tábornok felállt, tisztelgett, és kihúzott derékkel távozott.

A körletben pár magyar főtiszt közt meglátta vitéz sztanogorai Solymossy Ulászló vezérőrnagyot. Sose szolgáltak együtt, de vaskeresztjüket ugyanazon alkalommal vették át. Solymossy a kismartoni csász. kir. katonai főreáliskolán, a Theresianumban, a Ludovikán, majd a Hadiakadémián diplomázott, de érdekelte az oktatás színvonala Mödlingben és Bolyai János műszaki akadémián is. Kíváncsi volt, hogyan támogatják a páncélosok a „bokorugrókat”. Lakatos egy ideig tanított a Ludovikán, úgyhogy a vezérőrnagy figyelmét sikerült fölkeltenie.

Kezet ráztak, s a többiektől félrehúzódva beszélgetni kezdtek. Solymossy sokszorosán kitüntetett gyalogos főtisztként, minisztériumi csoportfőnökként, katonai attaséként, majd hadosztályparancsnokként szolgált, '44-ben nyugdíjazták, sebesen reaktiválták, végül Levente-főparancsnok, majd az erősítés országos vezetője lett. Ő is rendelkezett fronttapasztalattal. Volt miről társalogniuk, főképp a kilátásokról és a majdani hazatérésről. A vezérőrnagy borúlátóbb már nem is lehetett volna. Úgy vélte, a megszálló szovjetek sosem fognak távozni. Egykori diplomataként erősen gyanította, az angolszászok Kelet-Közép-Európát átengedik az oroszoknak, azok meg bevezetik a bolsevizmust. A katonai vezetőkre kivégzés, legjobb esetben életfogytiglani börtön vár. Családjaikon nem segíthetnek. Hozzá tartozóikat pusztá jelenlétükkel is veszélyeztetnék. Végül hozzátette:

– Tudja, tábornok, a múltat folyvást újraéljük. Ráadásul minden forradalom, minden háború után visszamenőlegesen megváltozik.

Lakatos ugyanígy látta, de nem szándékozott Nyugaton maradni. Remélte, hogy beosztott csapattisztként pár év börtönnel megússza. Ha Szibériába hurcolják, előbb-utóbb hazaengedik. A fegyháznál vagy a kényszermunkánál a száműzetés sem jobb. Nem óhajtott Solymossyval vitába bocsátkozni, ezért hallgatott, s csak pár kérdést vetett közbe. Végül az alacsonyabb rangúak körük csoportosultak, és várták, hogy a két főtiszt mondjon valami biztatót. Főleg Solymossyt faggatták, ám a vezérőrnagy kitérően válaszolt. Inkább arról beszélt, a körlet megfelelő, az amerikaiak a katonákkal emberekként, nem náci fenevadakként bánnak. Ez is túl szép ahhoz képest, ami otthon várható.

Lakatost egy százados komor képpel félrevonta. A tábornok rossz érzésekkel követte. Amaz zavartan belefogott:

– Tábornok úr, mélyen sajnálom... Kedves öccse elhunyt. Együtt szolgáltunk Észak-Erdélyben.

– Hogy történt?

– Épp hazaért budai legénylakására. Alighogy megszólaltak a légvédelmi szirénák, a házat bombatalálat érte. Aki otthon volt, mind meghalt.

– Honnan tudja?

– Meg akartam látogatni. A századunkat pár nap szabadságra hazaengedték. Mire odaértem, az épületet a robbanás földig rombolta. Senki sem élte túl.

Lakatos hosszan hallgatott, végül kibökte:

– Köszönöm.

– Még valamit közölnék, tábornok úr.

– Rajta!

– Jenő mesélt egy Altwien porcelánkészletről. Családi örökség... Azt mondta, nagy ritkaság, tábornok úrtól kapta. Első dolga lesz abból teázni.

– Szegénynek nem hozott szerencsét. A készlet vele pusztult. Száz év után pár bútoron, olajportrén kívül semmink se maradt. Hálás vagyok, hogy megemlítette.

Elfordult, és kiballagott az udvarra. Nem akarta, hogy a százados lássa a könnyeit.

Napokon át hallgatott. Fölmerült, hogy értesíti a feleségét, miszerint életben van, s az amerikaiak fogva tartják, csakhogy a tolmács-főhadnagy közölte: senki sem írhat, míg beosztásukat és háborús részvételüket alaposan kivizsgálják. Legyen türelemmel.

Napjait beletörődve morzsolgatta. Ritkán, keveset beszélt, a harcokról soha. Többnyire Solymossyval társalgott: miből áll egy katonai attasé tevékenysége, milyen volt a minisztériumban szolgálni, hogy boldogult a kamaszkorú leventékkel? – vele is röviden, csupán tessék-lássék, hogy a vezérőrnagy ne tekintse udvariatlannak. A többieket kerülte étkezéskor is. Hosszú köröket rótt az udvaron, közben öccse és bajtársai halálán borongott végeérhetetlenül. Mit tehetett volna máshogy, másként? – noha tudta, a tépelődés értelmetlen. A vesztes háború mindent felülír. Ifjúkora óta azért szolgál, hogy börtönben vagy kényszermunkán végezze?

Kezét zsebre dugva lépkedett, hogy remegését a többiek ne lássák. Izzó keserűségét senkivel sem akarta megosztani, hisz a történeteken mit sem változtatna. A bajtársak megértették, társalgást nem kezdeményeztek. Megvolt a maguk gondja, bár a tréfacsinálók az amerikaiak fura szokásain, lazaságukon, közvetlenségükön a följobbvalókkal el-elviccelődtek.

Három héttel később beállított egy szovjet tiszti delegáció. Órákon át tárgyaltak, végül Casey ezredes a tábornokot behívatta, helyet kínálta, és a tolmácsra pillantott:

– Közölje az oroszokkal: az úr Mr. Szoltan Lakatos! Neki is mondják el, mit akarnak!

A szovjet ajánlat a tábornokot felettébb meglepte. Emberei előttük tették le a fegyvert, de kevesen vannak, nem érdemes velük bíbelődni. Ha Lakatos hajlandó katonáit a foglyok közül kiválogatni, viheti a többiekhez az amerikai táborba.

Lakatos rávágta:

– Természetesen. Indulhatunk.

Casey döbbenten meredt rá.

Egy percig habozott, végül a főhadnagyra nézett:

– Fordítsa! A szovjetek szövetségeseink. Az udvariasság megkívánja, hogy velünk ebédeljenek. Délután mennek vissza. Előtte szeretnék tábornok úrral pár szót beszélni.

– Ahogy óhajtja.

Tisztelgett, megfordult, s anélkül, hogy az oroszokra egy pillantást vetett volna, távozott.

Kora estefelé az ezredes magához rendelte. Pár szovjet tiszt részegen az udvaron dülöngélt, teherautójuk járó motorral várakozott. Lakatos rájuk se nézve Casey irodájába dobbant. Az ezredes ezúttal nem kínálta helyet, s máris belevágott:

– Tábornok úr, jól meggondolta?

– Nincs mit meggondolni.

– Hiszen épp ön mondta, hogy bánnak a hadifoglyokkal az oroszok!

– Ha csak egy parányi esély mutatkozik, katonáimat meg kell védenem. Én vagyok a parancsnokuk. Mindaddig, amíg le nem tartóztatnak.

– S ha az ajánlat csapda?

– Legalább megpróbálom.

Casey fölállt:

– Sok szerencsét. Isten önnel.

Kezet nyújtott, Lakatos megrázta, azzal az udvarra lépett. Egy orosz gúnyos udvariassággal a teherautóba tessékelte, majd felüvöltött:

– Davaj!

A szovjet fogolytábor az amerikaiakéval össze sem hasonlítható. A rabokról csizmákat, egyenruhákat leszedték, és ócska göncökbe bújtatták őket, kivéve a tiszteket; őket elkülönítve őrizték. A tábornokot belökdösték egy sátorba, és óráig várakoztatták. Végül belépett egy zsíros képű, tányérsapkás orosz hasig lógó kitüntetésekkel, egy tolmács meg a zendülő hadnagy. Utóbbi bujkáló tekintettel várta, hogy rá is sor kerüljön. Az orosz Lakatost kiszámított nyugalommal fürkészte, végül ordítva belefogott. A tolmács fordította:

– Tudjuk, kicsoda! Népnyzó háborús bűnös!

A maga embere mindent elmondott. Meg ne próbáljon hazudni!

Lakatos rákérdezett:

– Mit akar?

– Hány szovjet halála szárad a lelkén?

A tábornok hallgatott.

– Feleljen!

– Háború volt. A katonák a harcok során estek el.

Az orosz a hadnagyhoz fordult:

– A tábornok a sajátjait is feláldozta, ugye?

– Így van, ezredes elvtárs.

– Mit csinált magukkal? Tudom, de mondja a szemébe!

– Át akart vinni az amerikaiakhoz. A katonákat megfenyegette. Alig bírtunk tőle megszabadulni.

Lakatos a hadnagyra pillantott:

– Magát lázadásért a helyszínen agyonlővethettem volna. Na, hagyjuk a komédiát. Mi a szándékuk?

Az ezredes szélesen elvigyorodott:

– Most már semmi. Le van tartóztatva. A következő transzporttal Szibériába visszük.

– Nem ezt ígérték az amerikaiaknak.
 – Szarok rájuk. Ez itt a szovjet hadsereg. Vigyétek!

Lakatost kilökdösték a sátorból, paroliját le tépték, és a foglyok közé taszigálták. A táborban pusztított a vérhas, az alultáplált katonák százával haltak meg, de a tábornok megúsza. Pár hónappal később a hadnaggyal meg a túlélőkkel marhavagonban egy Gulagra szállították, 1950 karácsonya előtt csontig sorvadva hazaengedték, a határon letartóztatták, bilincsbe verve Budapestre vitték, és folytatólagosan elkövetett háborús bűntett vádjával hadbírószám elé állították.

A TÁRGYALÁSON a hadnagynak is tanúskodnia kellett. Összement és megkopaszodott, de bujkáló tekintete maradt a régi. Lakatosnak a Gulagon szerencséje volt: hadmérnökként a karbantartókhoz osztották be, valamivel jobb ellátással. A tábornok a tisztek rádióinak javítgatásával külön élelmiszerhez jutott. Azok is nyomorúságosan tengődtek, szabadságra nem mehetek, s még a tábor körzetéből sem léphettek ki.

A tárgyalás fél óra alatt lezajlott. Előbb meghallgatták a hadnagyot – a vádak sorra megerősítette, noha Lakatossal alig pár hónapot szolgált –, majd ismertették a hadbírószám álláspont-

ját, végül kihirdették a határozatot. A tábornokot lefokozásra, vagyonelkobzásra és életfogytiglani börtönre ítélték. Csak annak örült, hogy a Fadrusz utcai lakás a felesége hozománya, így hát nem vehetik el. Végül az utolsó szó jogán fölszólitották, ha akar, beszéljen, bár a helyzetén úgyse tud javítani. A vádlott tagoltan közölte:

– Nem áll szándékomban mentegetőzni. Maguk mondták: a védekezés hiábavaló.

A bíró kalapácsa koppant:

– Vezessék el!

Később Lakatos életfogytiglaniját tizenöt évre enyhítették, 1957-ben amnesztiával szabadult, majd segédmunkásként a Gamma Optikai Műveknél helyezkedett el. 1964-ben egy jó ismerőse Waldheim-Nemessányi doktorhoz fordult. Arra kérte, Lakatosnak próbáljon szerezni egy képzettségének megfelelő állást. Bármit, ahol gépekkel lesz dolga. Nemessányi a Sportkórház tudományos igazgatójaként az egykori tábornokot bejuttatta a gőzmosodába. Csak annyit kért, hetente egy alkalommal matematikából korrepetálja gimnazista fiát. Természetesen megfizeti, de Lakatos a pénzt visszautasította. 1967-ben a Sportkórházból ment nyugdíjba mosómesterként.

Úton

Ezernégyszáztizenhárom*

(Manz József, 1941, Szentfűlöp)

Őseinket 1763-ban Mária Terézia telepítette Szentfűlöpre szinte Németország egész területéről. Mi Kelet-Bajorországból származunk. 1945-ig, 180 évig éltünk ott. Ebből a könyvből (1) tudtam meg az adatokat: 1763-ban 11, 1767-ben már 890, 1781-ben 1593, 1822-ben 2676, 1944-ben 5306 lakosa volt. Azt is kikerestem, hogy 1652-ben Fűlöpfa Wesselényi gróf birtoka. 1763-ban gazdátlan, parlagterület, és Filippova a neve. Amikor visszafoglalták a Délvidéket, és kiszorították onnan a törököket, osztrák fennhatóság alá került. 1907-ben lett Szentfűlöp, 1918-ban Filipovo, 1942-ben megint Szentfűlöp.

Népes családok éltek a faluban, általában öt-hat gyerekkel, nagyon vallásosak voltak. Negyvennégy-negyvenöt pap született, például doktor Robert Zollitsch, a német püspökkari konferencia elnöke és Wendelin Gruber is. Körülbelül százharminc-száznegyven szentfűlöpi lányból lett apáca.

A település kimondott parasztfalu volt. 1500 kataszteri holdon kendent termesztettek. A kenderben óriási pénz volt abban az időben. A szomszédos kisvárosban, Hódságon a kendergyárban hétszáz ember dolgozott. A szentfűlöpiek oda szállították a kendent, de volt, aki otthon dolgozta fel. A faluban három kenderáztató működött. (A kendent kévébe kötötték, rátették a vízre, és lenyomták, hogy puhuljon. Utána kirakták és szárították. Majd újra kévébe kötötték, és rádobták a törőre.)

Apai nagyapám, Johan Kirschofer huszonnégy-huszonöt embert foglalkoztatott, kereskedett is a kenderrel, hajógyáraknak szállított a kötélgyártáshoz alapanyagot. Ő volksbundista volt. Emiatt közte és anyám családja között óriási zűr lett. „Az én házamba volksbundista ne jöjjön!” Ez

volt anyai nagyapám, Manz Jakab véleménye. Nem is engedett be egyet se. Szüleim emiatt nem kerültek össze. Nem tartottak se esküvőt, se lakodalmat. Azt mondta, majd ő fölnevel engem. Édesapámat nem ismertem, egyetlenegyszer láttam, messziről. Ő is Borba került, a rézbányába.

A szomszédasszonyomnak kocsmája volt mellettünk a sarkon. Tőle tudtam meg, ha Kirschofer nagyapám engemet látni akart, pénzt adott neki: „Eredj, hozd át a Józsit!”

Ő átvitt, és nagyapám akkor ott játszott velem. Később kivégezték a partizánok, együtt a kétszázttizenkettővel. Ő nem volt vezetőségi tag, csak egyszerű volksbundista. „Összeírás lesz.” Így szólt a hirdetés. Ő is bement a sétabotjával jelentkezni. Mindig sétabotot járt.

Manz nagyapám magyar katona volt az I. világháborúban, a 8-as közös huszároknál szolgált Cegléden. Először a szerb, majd Szerbia összeomlása után az orosz fronton harcolt. Onnan távirászkolába vezényelték Bécs mellé. Amikor azt elvégezte, az olasz harctérre vitték, Asiagóba. Ott volt a háború végéig. 1912-ben vonult be, és '19-ben jöhetett haza!

A háború után disznókat szállított Horvátországba egy Kuhár nevű vágóhídnak. Rózsa Sándor pesti gabonakereskedelmi vállalatának pedig fölvásárolta a gabonát. Hihetetlen termés volt! Nemhiába nevezték Bácskát Európa éléskamrájának.

Négy fiuk, Jakab, János, Fűlöp, Miklós és két lányuk, Annus és Rozália (ő az édesanyám) született.

Manz Jakab volt a Magyar Párt helyi titkára. Nekünk saját magyar zászlónk volt. Ünnepeken mi azt tettük ki, a volksbundisták pedig a németet.

* A Földönfutók, hontalanok. Menekülés Bácskából 1944/45 című kötet (Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, 2016) folytatása

Amikor megszállta Magyarországot a német hadsereg, a szentfülöpi volksbundisták is fölbátorodtak. Manz nagyapám meg két vezetőségbeli társa megpróbálta meggyőzni az embereket, hogy ne adjanak golyófogónak fiúkat, apákat Hitlernek. (A volksbundisták beetették a jónépet, hogy „földet kapsz, ezt meg azt kapsz, csak gyere az SS-bel!”.) A szegény emberek közül ezt sohan elhitték.

A gyűlés után pisztolyokkal megtámadták a házunkat. Nagyapám pedig védekezett: két revolverével fölment a padlásra. Amíg az egyiket kilőtte a padláslyukon át, addig anyám a kémény mögött töltötte neki a másikat. Anyám akkor huszonkét éves volt.

(A pisztolyok még mindig el vannak ásva az első világháborús kitüntetésekkel együtt a szomszéd kertjében. Akkor, '44 novemberében fölkészültek a családok arra is, ha elhajtják az egész népet. A mi nagykapunkon is kis tető volt. Az alá rakták be a drága bársonyokat, összecsomagolt ruhákat, hogy majd ott megtaláljuk, ha hazatérhetünk.)

Nagyapám egy-két napra rá bement a községházára, mert élrelézésvezető volt. Ott újratámadtak, és két társával együtt elvitték a kanzállásra, ahol a község kanjait tartották. Félig agyonverték a három férfit, és becsukták őket, aztán kidobolták a faluban: „Két pengőért meg lehet nézni a magyar disznókat, mert holnap fölakasztjuk őket.”

Anyám a szántásokon át elfutott Hódságra. (Nem lehetett telefonálni, mert a vezetéket elvágták.) Így értesítette a magyar csendőröket. Azok mentették meg nagyapámék életét. Orvost hívtak. Doktor Dickmann, apai nagyanyámnak az unokatestvére Szentfülöpön dolgozott. (Mellette orgona- és zongoraművész volt, Bartók Bélának jó barátja.) Ő kötözte be és látta el a sebesülteket. Nagyapám egyik társának a veséjét verték le, ülni se tudott, a másiknak a gerincét rugdosták össze. Őt Szabadka környékén egy tanyában dugták el, ott gyógyult föl.

Jakab és János ezt megtudta, azonnal hazamentek Pestről az apjukért. (Amikor a magyarok visszafoglalták Bácskát '41 tavaszán, a három Manz fiú fölment Pestre. Ott jó munkahelyet kaptak, jól kerestek, nem volt semmire gondjuk. Jakab ács-állványozó volt, Fülöp üveges és keres-

kedő, János pedig fodrász. Kőbányán, a Dreher sörgyárnál laktak. Miklós akkor még gyerek volt.)

Nagyapám ellenségei kifigyelték, mikor mennek az állomásra. Ott elébük álltak. Jaksi akkor előkapta revolverét: „Ha valaki megakadályozza, hogy elmenjenek, azt ő lelövi!” Erre félreálltak, és nagyapámék fölszállhattak a vonatra.

Doktor Kalstein Oszkár professzor úr meggyógyította nagyapámat. Közben folyt az ostrom, egy gránát becsapódásától Fülöp kisebb, Jakab viszont súlyos sérüléseket szenvedett. Ez '45. január 5-én történt. Nagyapám házat ígért az orvosnak, ha megmenti a fia életét! Jakab kilenc napra rá vérmérgezésben meghalt, mert nem volt tetanusz-oltóanyag.

Jakabot a kórház udvarán, a kijelölt helyen ideiglenesen elföldelték. Két, két és fél hét múlva tudták pappal eltemetni. Nagyapám tölgyfa koporsót csináltatott, szánkóval húzták ki a Farkasréti temetőbe, mert hó volt akkor.

Amikor vége lett az ostromnak, nagyapám és Fülöp gyalog hazamentek Szentfülöpre. Jánost elvitték a nyilasok, Kőszegen megszökött tőlük, és visszament Pestre. Az apját és a testvérét nem találta ott, akkor ő is hazaindult. Szabadkán leszedték a vonatról a partizánok, és elvitték a bori rézbányába. (János nagybátyámat '48-ban engedték el a bori rabságból, egy magyar faluba, Doroszlóra ment. Az egyik rokon ott volt iskolaigazgató. Ő adott neki egy szobát, ahol meg tudott húzódni. Fodrászüzletet nyitott, ami utóbb olyan jól ment, hogy segéddel dolgozott. Megnősült, magyar lányt vett el. Ő mondogatta állandóan: „Gyerünk Németországba!” '65-ben aztán János fogta a családját, és kimentek.)

A szentfülöpi áldozatok ott vannak eltemetve a hódsági határban, ahol a németek légelhárító ütege volt. Ők onnan visszavonultak, és átkeltek a Dunán. (A Duna mentén súlyos harcok voltak, ott hatvanháromezer orosz esett el. Így mondták.) A volksbundisták nem várták meg az oroszokat. Ötven lovas kocsival, úgy hatszázan családosul, ők is átmentek a Dunán, aztán irány Ausztria és Németország! Ők megúszták. Azt a hibát elkövette a Volksbund-vezér, hogy a nagy sietségben ottfeljtette a tagnévsort. De a partizánok nem válogattak! Ottmaradt nagyjából háromezer nyolcszáz lakos, akik nem bántottak senkit.

Amiről én tudok: Szentfűlöpön a partizánok az egyik legnagyobb gazdának a házában rendezték be központjukat, a parancsnokságot. Ott egy harminchét éves hölgy lakott, akinek a férje odavolt valahol a fronton. A hölgy nem akart *barátkozni* a parancsnokkal. Erre eldugtak nála egy fegyvert, utána házkutatást tartottak, és persze megtalálták. Kidobolták: „Így jár, aki fegyvert rejtetet!” A népet a templomudvarba terelték. Az asszony, amikor a kereszt előtt kísérték, fölpillantott rá, és elkezdett zokogni: „Jézus Krisztus! Én is olyan ártatlanul halok meg, mint te a keresztfán!” Odaállították a falhoz, és agyonlőtték.

Ezután, '44. november 25-én összeszedték a 16–60 év közötti férfiakat. Kiválasztottak közülük kétszázötvenkettőt. A többiek bezárták a templomba. Amikor a delet harangozták, mindenki levette a sapkáját, letérdelt a földre, és imádkozott. Utána négysoros oszlopba állították és keresztülhajtották őket a falun, közben lövöldöztek a levegőbe, hogy megfélemlítsék a népet. (Voltak, akik kinéztek az ablakon.) Kocsival ásót és lapátot vittek utánuk.

Közben megérkezett lóháton a partizánparancsnok. Be volt rúgva. Ő is elővette fegyverét, hogy majd lő. A lóva megijedt, megugrott, ő pedig meglőtte saját magát. Másnap belehalt.

Zomborból meg lejjebből szedtek össze szlovákokat (2) és szerbeket, ők kerítették körbe kötéllal az áldozatokat, hogy ne tudjon senki elmene-külni. Hódságon is kivégeztek száznyolcvan embert, de egy megszökött. A szentfűlöpiekkel azért „alkalmazták” a köteleket, nehogy az megismétlődjön. Mindenkit levetkőztettek meztelenre. Egy illetőnek, akit odarendeltek lovas kocsival, kellett összeszedni a véres ruhákat. Doktor Dickmannt, aki ellátta a verés után a nagypapáékat, egy partizán agyonverte. (Amikor a magyarok bejöttek, akkor ezt a szerb komát az orvos alkalmassá nyilvánította, és így besorozták a magyar hadseregbe. Ő is bent volt a kivégzőosztagban, és bosszút állt.) Akik várták a halált, egész idő alatt imádkoztak. Egy fiú odaugrott az apjához, mielőtt belelőtték a gödörbe, és keresztet vetett. Volt, aki még mozgott, amikor ráesett a társa...

A kötéltartók végignézték mindent. El kellett azt mondani valakinek, hogy megnyugodjanak! De kinek? Nem beszélhettek arról, amit láttak. De a gónási titoktartásban ők hittek. Hogy a

pap nem árulja el őket. A kolduló apácáknak is elmondták. Valahogy kiszivároghatott, mert Németországban beszéltek a kivégzésekről.

Borzalmas lelkiállapotba kerültek az otthonmaradók. Hova lettek az emberek? Akkor még nem tudták, mi történt. Gyanítottak rá, hogy valami nagyon durva dolog történhetett. (Tizenöt éve tudtam meg: egy Amerikában élő nő szüleinek vendéglője volt Szentfűlöpön, ahova Kirschofer nagyapám is járt a mindenki által ismert nagyon szép sétabotjával. Egyszer egy ember megjelent vele ebben a vendéglőben! A vendégek leittatták, közben egyre azt kérdezték tőle: „Mondjad már, honnan szerezted ezt a sétabotot?!” Végül elkotytyantotta: Ott kapta, akkor, kint a Róth-tanyán.)

'45. március 31-én minden utcát harminc partizán szállt meg, és az embereket, ahogy voltak, kiterelték a házukból. A nagyon súlyos betegeket otthon hagyták. Aki nem tudott menni, azt a férje vagy a felesége fölcimbálta a dragacsra, és tolt. Kihajtottak bennünket a legelőre. Ott voltunk másfél napig. Kiválogatták a munkaerőt. Az anyától elvették a gyereket, és od'adták a nagyszülőnek. Nagyapámat meg Miklóst Vajszkára vitték kényszermunkára, nagyanyám Lalicra került.

Fűlöp nagybátyám, amikor látta a veszélyt, mindjárt lelépett, és egy barátjával – akinek Kalocsán pap rokona élt – átjött a határon. Nagynénémet, Annust, anyámat és engem beraktak a marhavagonba, és Gádorra (Gakovóra), a haláltáborba vittek.

A vasútállomáson edényeket tettek ki, azokba raktuk a gyűrűt, nyakláncot, órát... ezt-azt, kinek mije volt még. Egy asszonyt (tizenhárom-tizen-négy éves lány volt vele) bevitték egy szobába. Amikor kijött, a szájából folyt a vér. Kitérték az aranyfogait.

Gádor is német falu volt, kétezer-kétszáz, kétezer-négyszáz lakossal. Velünk tizenhét ezre duzzadt a létszám. Egy szobában húszan is fekvünk. A tetvek ették az embereket. A patkányok éjjel szaladgáltak rajtunk.

Üres rántott levest, csalanlevest kaptunk, kukoricadarát. Meg ki amit tudott „szerezni”. Nem volt se kutya, se macska a faluban, mind megették a foglyok.

A parancsnok egy írástudatlan szabadkai szerb volt. Egy nő volt mellette, az tudott írni, olvasni.

Egy asszony elment koldulni Bezdánba. (Gakovo attól nincs messze.) Visszafelé megállították a partizánok, levetköztették meztelenre, és agyonlőtték elrettentő példának.

Ennek ellenére mások is kijártak koldulni. Akiket elkaptak, elvették tőlük az ennivalót, és bezárták őket a pincébe, ahol térdig érő vízben álltak napokig. Az örök két vashordót tettek a sarokba, ott végezhatték el a dolgukat a koldulók. Búzlótt a pince, mint a hajderménkű.

Az apácák Zombor környékén koldultak. Őket nem bántották a táborban. Segítettek, gyógyítottak. Anyám lábán egyszer csúnya seb keletkezett. Az apácák megnézték, és azt mondták: „Ezt nem tudjuk meggyógyítani. Lehet, hogy...” Gyógyszer ugye nem volt. Körösztyanyám – ő akkor még nem volt beteg – el akart vinni engem a táborból, hogy majd ő fölnevel. Annus, a nagynéném azt mondta: Nem! Ha anyámmal történik *valami*, majd ő fölnevel.

Anyám unokahúgának az anyja és négy lánytestvére halt éhen vagy tífuszban a táborban. Az ötödik lány odajött hozzánk, és azt mondta, ő se akar élni tovább. Egy-két napig ott volt velünk. Aztán egy szlovák ember elkérte anyámtól, mert nekik nem született gyerekük. (Ők bejöhetek a táborba, mert szlávok voltak.) Nekünk se volt mit enni, anyám neki adta, de azért megkérdezte tőle: „Hová viszi?” „Szelencsára.” (3) A férfi megígérte, hogy becsülettel fölnevelik. Ígéretét megtartotta. A lánynak öt fiútestvére is volt. Úgy tudom, egyiket kivégezték az apjával együtt, a másik eltűnt, a harmadik Amerikába, a negyedik Ausztráliába, az ötödik Németországba került. Azt mondták a lánynak a nevelőszülei, amikor már nagyobbacska volt: ha bármelyik testvérehez el akar menni, ők eladnak mindent, és mennek utána. Annyira ragaszkodtak hozzá. A lány velük maradt, férjhez is adták.

A pénztárcámban őrzöm azt a fölszentelt Szent Antal-szobrocskát, amelyik velem volt a haláltáborban is. A feleségemnek, a fiunknak, a menyünknek, az unokáknak... mindenkinek van.

Egyszer megzörgették a gakovói szobánk ajtaját: „Vigyázzatok! Jönnek!” A sarokban volt a batyunk. Anyám csak annyit tudott tenni, hogy kivette Szent Antalt, rátette, és letakarta. A partizán kutatni kezdett, belerúgott a batyunkba: „Ez kié?” „Hármunké”, válaszolta gyorsan anyám. A

partizán levette a batyuról a takarót, meglátta Szent Antalt, szó nélkül letakarta. Elment, nem vitt el semmit.

Később, amikor Gruber pap már ott volt a táborban, ő tartotta az apácákkal a kapcsolatot. Egyik éjszaka bekopogtattak hozzá. Kinyitotta az ablakot. Egy partizán állt ott, és kérte, engedje be őtet, beszélni szeretne vele. Gruber pap beengedte.

„Ne haragudjon, hogy ilyenkor zavarom – mondta a partizán. – Nappal nem merek jönni. Szlovén vagyok. Én nem akartam partizán lenni, engem kényszerítettek.”

Aztán elmondta, hogy az édesanyja a halálos ágyán adott neki egy rózsafüzért: „Édes fiam, ezt fölszenteltettem neked. Legyen mindig nálad, mert minden bajtól megóv téged.”

„Elvesztettem ezt a rózsafüzért. Szenteljen meg nekem egy másikat” – kérte Grubert.

A pap azt mondta neki: „Fiam! Énnekem is lenne egy kérésem: Ne vedd már észre, amikor őrségben állsz, amikor kimennének az emberek koldulni egy kis kenyeret! Fordulj el, ne lásd őket, ne halld őket! Engedd, hadd menjenek! Megkapod a rózsafüzért.” Úgy lett. (4)

Gruber harminckét papot írt föl, akiket agyonütöttek, agyonkínóztak. Ő is nagyon sokat szenvedett, tizennégy évre ítélték. (5) Sok helyen volt börtönben. A lengyel pápa kérte meg, hogy menjen el Dél-Amerikába, oda, ahol német telepesek élnek. Ezért jelent meg először portugálul a könyve, nem németül és nem magyarul. Utána spanyolul, olaszul, németül, magyarul is kinyomtatták. (6)

Fülöp Kalocsáról indult a keresésünkre. Gakovóban ránk talált, és ki akart hozni minket, de mi már annyira legyöngültünk a hastífusztól meg a maláriától, hogy menni se bírtunk. Nem tudtuk volna legyalogolni Garáig a tizennyolc kilométert. Legközelebb hozott be gyógyszert. Hozott ki a táborból ismerősöket. Kihozta a Kufferschmidt Kati nénit is a lányával együtt. Ők Sükösdre kerültek.

Lovas kocsit is bérelt (a kalocsai egyház támogatta ebben is). Egy alkalommal gyerekeket fektetett a szekérderekba, szénát dobott rájuk, és elindult velük. A partizánok utánakiabáltak: „Állj!” De ő nem állt meg, azok meg csak a levegőbe lőttek. Egyszer fordult elő, hogy elkap-

ták. Akkor csúnyán megverték. (Már itt laktunk Bácsalmáson, amikor hirtelen fulladni kezdett, rosszul lett. Leszívták a tüdejéről a vizet, mert akkor Gakovóban össze is rugdosták.)

Hátizsákot hozott, amikor újra jött. „Gyorsan, gyorsan! Most szabad az út!” Perfekt beszélt szerbül, senki se mondta volna meg, hogy nem szerb. Borostás volt az arca, a haja kilógott a sapkából. Mindig volt nála persze pálinka is. Már felkészültünk az indulásra. Én éjszaka nem akartam menni. „Mi lesz velem, ha szomjas leszek?” „Jé! – mondta Fülöp. – De jó, hogy eszedbe jutott! Vizet is kell vinnünk.”

A hátizsákba tömködtük a rongyainkat. Fülöp engem rátett, és a hátára emelt. Nagyon vékony voltam, csak csont meg bőr. Annust az egyik, anyámat a másik oldalról karolta, és nekivágtunk az útnak.

Az első magyarországi település Bácsszentgyörgy volt, aztán Gara. Fülöp fölmutatott az éjszakai égboltra: „Az a csillag van Gara fölött.” A csillag volt az irányjelzőnk. Vaskút, Baja következett, végül Kalocsa.

Fülöp a nagymamát is áthozta Kalocsára, legutoljára az öccsét meg az apját Vajszkóról, a Dunakanyarból.

Anyám Kalocsán az érsekség konyháján dolgozott, a többiek a kertészetben. Amikor lefejezték az egyházat, azt mondták, álljunk odébb. Ők már tudták, hogy Rákosi és a kommunizmus mit fog hozni.

A statisztikai adatokat is kiírtam: 165 szentfülöpi katona esett el a háborúban. '44. november 25-én a partizánok 212 férfit végeztek ki Hódságon a Róth-tanyánál. Ott is ásták el őket. A haláltáborban 833-an, az Oroszországba hurcoltak közül ötvenhárman haltak meg. A különböző falvakban agyonlőtt, agyonütött személyek száma: 24. Menekülés közben elpusztult 57, civilként, katonaként eltűnt 69. Ez összesen 1413. (7)

Azt hittük, hogy az az állapot nem tarthat sokáig. Ide kell költözni, hogy minél közelebb legyünk az otthonunkhoz. Ott van a házunk, mindenünk. Ezért kerültünk Bácsalmásra. „Nem igaz, hogy nem mehetünk majd haza.” Emlékszem, a dél-bácskaiak mindig erről beszélgettek, ha együtt voltak. Mikor dalra fakadtak, az első

volt, amit énekeltek: Nach meiner Heimat zieht's mich wieder... (Hazámba vágyom vissza...)

A vöröserdei (8) iskola igazgatójának Bácsalmáson volt tanyája 3-4 hold szőlővel. '44-ben leszüretelte, lepréselte, és amikor elforrt a bor, lefejtette, aztán fogta magát, elment Szentfülöpre, meglátogatta a szüleit. A partizánok elkapták és kivégezték. A felesége ebbe belezavarodott.

(Emlékszem, amikor nagyapámmal látogatóba mentünk hozzá, mindig azt mondta: „Ugye, Jakab bácsi, ez nem igaz? Csak beszél a nép. Ő Oroszországban van! Mi hazavárjuk!”)

Egy pesti családnak is volt itt szép tanyája szőlővel. Azt kellett dolgoznunk. A mellette levőt is lehetett. Annak a gazdája – a napokban tudtam meg – Temesváron halt meg a lágerban. Nem jutott el Szibériára.

Ez az élet az állami gazdaság beindulásáig tartott. Miklós, anyám és Annus belépett, Fülöp kereskedő lett. Anyám először brigádmunkásként dolgozott, Annust elküldték Sárospatakra könyvelői tanfolyamra.

A mi családunk vallásos volt. Minden vasárnap mentünk templomba. Egyszer Annus megkapta munkahelyén a fölmondólevelet: „A szocialista eszmével összeegyeztethetetlen a templomba járás.” Megtudták azt is, hogy az apja *odaát* mivel foglalkozott, így kulákcsemetének is minősült, és kirúgták az állásából. Ő is brigádmunkás lett.

'51-ben Fülöp elment Sükösdre Kati néni lányáért, és elvette feleségül. Miklós is egy délvidéki sváb lányt vett el. A szülei úgy menekültek Bácsalmásra. Utána Vecsésen épített. Mindenki épített házat, de dolgozott is mindenki! Mátételkén, ide 15-20 kilométerre béreltünk földet. Vasárnap, ha megebédeltünk, összecsomagolt a család, és gyalog mentünk kukoricát kapálni.

Én boltos akartam lenni, de valakik közbeszóltak. Azt mondták: „Egyes gyerek, nincs rászorulva.” Én csináltam meg a számtanpéldáját azoknak, akik velem jöttek a fölvételeire. Őket fölvezték, engem nem. Mi tudtuk, honnan fúj a szél! Akik annak idején itt az istenek voltak, azok döntötték el. Nekünk kuss volt. Ha meg akartak közülünk valakit alázni, azt mondták neki: „Te bűdös sváb!” Ide sok olyan német került, akik nem tudtak magyarul. A brigádban együtt dolgoztak, egymással ott is németül beszéltek. „Ha magyar kenyeret

eszel, minek cvancigolsz? Miért nem magyarul beszélsz?” „Azt a kenyeret eszem, amit én keresek. Nem azt, amit te keresel nekem!” Ez a párbeszéd sokszor elhangzott.

Nem kaptunk kenyérjegyet, mert svábok voltunk. Szerencsénkre a Molnár pékmester felesége is az volt. „Éjfél után két órakor menjünk a hátsó ablakhoz” – így szólt az üzenet. Nagymamám elment, kinyitották az ablakot, és a pék kidobta a kenyeret.

Olyan szegények voltunk, hogy még elég esz-cájgunk se volt. Mindenért a szomszédba kellett menni.

Ide, Bácsalmásra délvidéki magyar és sváb fiatalok is kerültek. Kint a tanyavilágban nagyobb bálók voltak, mint bent a városban. Körülbelül öt-ezren laktak a bácsalmási tanyákon. Ez rengeteg ember!

Előfordult, hogy a délvidéki fiú le akart kérni egy idevalósi lányt. „Szabad?” A táncoló legény a könyökével félrelökte, és táncolt tovább. Emiatt is nagy verekedések törtek ki. Az egyikbe Fülöp is belekeveredett, szőlőkaróval vágta fejbe. Szétrepedt a fején a bőr, valami tíz-tizenkét kapoccsal fogták össze. Éjszaka jöttek a lányok szólni. Nagypapám fogta a réznyelű kést meg a kocsilőcsöt, és ment, hogy megkeresse a tettest, és megvédje a fiait. Itthon az egész család azért imádkozott, nehogy megtalálja. Szerencsére nem találta meg, addigra szétszéledtek a bálózók.

Máskor a lányok annak a fiúnak a szüleihez mentek szólni, akit úgy helyben hagytak, hogy nem tudott lábra állni. Az apja meg az anyja talicskát toltak érte.

A második kitelepítéskor ki akartak bennünket dobni abból a tanyából, amiben akkor laktunk. A nagypapám elmondta a kitelepítőknak, hogy ő mit élt át, hogy hány évig volt magyar katona, hány évig harcolt a frontokon a magyar hazáért. Ezt az országot ő élve el nem hagyja, ezt vegyék tudomásul! „Nem érdekel, mars ki az országból!” Nagypapám bement a boroskamrába, és a két fiának adott egy-egy szőlőcsákányt, ő meg egy szárvágót fogott: „Ha nem mennek el rögtön, itt ölök meg valakit!” Erre visszaadták a kulcsot a szomszédéknak is, akik bánáti svábok voltak, és előzőleg kidobták őket két lánygyerekekkel együtt a tanyából, aztán bezárták a házat.

A feleségem nagyszüleit viszont '46-ban kitelepítették, mindkét ágról. A feleségem kétévesen éppen náluk volt, mert a szülei a földön dolgoztak. „Szedjék össze, amit visznek, egy kis spinglit (így mondják svábul), azonnal menni kell!” A kétéves gyereket átadták a szomszédba. '68-ban látta újra nagyszüleit, amikor kimentünk hozzájuk.

A feleségem nem emlékszik, ugye kicsi volt még, mit csináltak, mit mondtak a szülei, amikor este hazatértek a munkából. Nagy bánata az, hogy később se beszéltek róla. Vajon miért nem?

Másik nagyszüleit is elvitték; nagyapja elvezítette az egyik lábát az első világháborúban, mégis kirakták a házból. Házaikat szabolcsi be-telepítettek kapták meg. (9)

Sztálin halála után Adenauer Moszkvában járt, és elérte, hogy hazaengedjék a hadifoglyokat és a gulagosokat. Azok a svájci vöröskeresztet kérték meg, hogy kutassák fel Jugoszláviában élő gyermekeiket. Több mint kétezer gyermeket találtak, akiket aztán Nyugatra vittek! Anyanyelvük használata Jugoszláviában tilos volt!

'68-ban írták a nagyszülők, hogy látogassuk meg őket. Háromszor adtuk be a kérvényt, de nem kaptuk meg az engedélyt. Akkor megkértem az igazgatót a munkahelyemen, hogy segítsen. Ő a minisztériumban felelősséget vállalt értünk, hogy visszajövünk. Az egész család mehetett, a fiunk kétéves volt akkor. A határon megkérdezte ugyan a hadnagy: „Maguk együtt vannak?” „Igen.” „Ha rajtam múlna, maguk nem mennének!”

A nagyszülők új házban laktak. Lent teljes be- rendezés, fönt padlásszoba, két fürdőszobával. Marasztaltak bennünket: „Gyerekek! Beszéltek mindannyian németül.” (A fiunkat is németül tanítottuk meg először, csak németül beszéltünk vele hároméves koráig.) Megkapjátok ezt a házat, helyben is van munka.” (Günzburgtól nem messze laktak. A másik nagyszülők Kelet-Németországba kerültek.)

Azt gondoltam, nem tehetem meg ezt az igazgatóval. Hazajöttünk. Közben a nagyszülők meggondolták magukat, és úgy határoztak, hogy *ittthon* akarnak meghalni. Eladták a házat, kimentünk értük, és hazahoztuk őket. A nagypapa hatvankilenc éves volt akkor, a nagymama négy évvel fiatalabb. A nagypapa két hónapra rá meghalt, *de ittthon!* A nagymama még élt néhány évig.

Anyámat behívták néha főzni az üzemi konyhára, ha vendégek jöttek a gazdaságba. A kezdet kezdetén, '61-ben nyolcvan és százhusz között volt a létszám. Tíz év alatt hat vagy hét raktáros és beszerző dolgozott a konyhán, de mind belebukott: nem tudtak elszámolni. Akkor mondta az igazgató: vezessük anyámmal közösen a konyhát. Anyám volt a főszakács, én raktáros lettem, csináltam a könyvelést... volt, hogy húsz-huszonkét kisegítő is dolgozott. Hozzánk tartozott a vendégház is, ahova külföldi vadászok jártak. Amikor én '78-ban átmentem az áruforgalomra, hatszáz főre főztünk.

Új konyhát építettek, az olyan szép volt, Magyarországon nem volt még egy olyan. Ezerötvenen dolgoztak akkor a kunbajai szőlőgazdaságban. Közép-Európa legnagyobb olyan, 230 000 hektoliteres pincészete volt, amit nem a föld alá, hanem a felszínre építettek. '91-ig, '92-ig működött. Most az egész parlagon van. Privatizálták, de a szőlők tönkrementek.

Tizennégy évig voltam az áruforgalmi osztályon. A Traubisodát nagyon keresték, de a meggylevet, a borokat is. Az enyém volt Békés, Csongrád, Bács-Kiskun megye és Pest megye déli része.

'86 telén mínusz 26 fok volt, elfagytak a szőlők, nem lett volna borunk az orosz exportra. Engem küldtek a Dunántúlra borokat vásárolni. Vettem Pesten egy borászati nagykönyvet, abból tanulgattam, és kiképeztem saját magam. Részt vettem a kóstolásokon is; úgy indultam borokat venni. Pár évig jártam. Baranyában nagyon ismertek, mert svábul beszéltem az emberekkel. Az nagyon tetszett nekik. A téeszelnököket, akikkel kapcsoltba kerültem, meghívtam vendégségbe. De nem a céghez, hanem hozzánk.

'91-ben leszázalékoltak. Otthon is volt szőlőnk, én a szőlőben nevelkedtem, itt is lett. Ahogy tudtam, béreltem is. Összeálltam egy barátommal, kibéreltünk két hold szőlőt, vasárnap délután mentünk permetezni. Barackost is telepítettem, paprikát is termesztettem.

Beindítottam ezt az üzletet, és lassan, fokozatosan kiépítettem a vásárlói kört. Nemrég átadtam a fiamnak mindent. Ugyanis dilemma elé kerültem. Az egyik unokám Békéscsabán járt technikumba, a másik Félegyházán tanult, a fiam pedig a bácsalmási gazdaságban dolgozott.

Először beszerző volt, utána kamionra tettek. Ismerték és szerették, hívták Pestre sofőrnek. Aki hívta, szintén bácsalmási volt. Elment, itt hagyta a családját, talált egy másik nőt... Akkor én azt gondoltam: „A családunk így szét fog esni!” Egy itt, a másik ott, a harmadik amott... Azt mondtam a fiamnak: „Én átadom neked az egész cók mókot. Ha gondolod, csináljad, én ami-ben tudok, segítek.” Így ő visszajött, és sikerült egyben tartani a családot. A két unoka a kecskeméti Mercedesnél dolgozik; a lány logisztikus, a fiú gépészmérnököt végzett, műszakvezető. Mind a kettőnek van saját lakása.

A szökés után 1957 januárjában jártunk először Szentfűlöpön és Doroszlón. Nagyapámmal mentem, aki mindent megmutatott. Először a házat néztük meg, beengedtek bennünket. Elnézést kértek, azt mondták, hogy őket becsapták, hallották, hogy itt milyen borzalmas dolgok történtek, ők arról nem tehetnek.

Azután mentünk a temetőbe. A látvány, ami fogadott bennünket, sokkoló volt! Megtaláltuk a dédapám piros márványkő síremlékét. Ő harminchárom évig a szentfűlöpi község házában főkönyvelő volt, '37-ben halt meg. Dédanyám éhen halt a gakovói haláltáborban. Hajnali háromkor azt mondta a lányának, akivel egymás mellett feküdtek a szalmán: „Kati! Ülj föl, segíts imádkozni, mert én meghalok.” Imádkoztak, és öt-hat óra körül meghalt. Dragacsra tették, és kitolták a tömegsírhoz.

A sírkövek nagy részét elhordták, a keresztekkel flasztároztak, beépítették a házakba. A nagyobb kriptákat fölbontották. A csontok ott feküdtek, a kóporsók szétdúlva, akár csak a kápolna alatti pince, ahol papokat és apácákat temettek a falba... a kápolnán nem volt tető. Azóta a temetőt meg a kápolnát is eldózerolták. Új temetőt nyitottak mellette.

Elmentünk nagyapámmal az ő szülői házához is. Nagyapám kopogott. Nem jött ki senki. Résnyire kinyitotta az ajtót, éppen csak annyira, hogy belássak. Ő is benézett: „Nézd, ebben az udvarban játszottam gyerekkoromban.” Az új tulajdonos észrevett bennünket. Odajött és ordított: „Mit keresnek itt?! Takarodjanak innen! Ezért én harcoltam... ez az enyém!” Ezt is borzasztó volt hallani. Jugoszláviának a déli részén van egy Gračac nevű hegy meg város is. Annak a környékéről telepítettek licsánokat Szentfűlőpre, és Bački Gračacnak nevezték el.

'75-ben a feleségemmel jártunk kint. Zomborban találkoztunk egy bajai apácával, aki szintén Szentfülöpön született. Azt kérdezte, hova megyünk. „Gakovóra.” „Az én édesanyám is ott halt éhen! Nem vinnének el?” „Jöjjön – mondtam – elviszem.”

Megálltunk a temető szélén, és elindultunk befelé a tömegsírokhoz. Összetörve minden, bujdosunk az ágak alatt. Mi jobbra mentünk, ő balra. Egyszer halljuk, hogy nagyon sír és kiabál. Harminc év után találta meg az anyja sírját! Egy rokonuk lakott a közelben, egy gakovói tanyán; ő jelölte meg a sírt, és ráíratta a nevet. Megvártuk, amíg sorstársunk lecsendesedik és megnyugszik.

2008-ban, amikor az emlékművet avatták, nagy ünnepséget rendeztek. Brazíliából, Amerikából, Németországból repülőgépekkel, buszokkal jöttek az egykori szentfülöpiek. „Te ki vagy?” „Hát te?” Ezt kérdeztük egymástól. A szentfülöpi lókereskedő fiával vittük a koszorút. Ezt írták rá: „Szentfülöpiek az egész világról.”

Ő is megszökött a gakovói táborból. Cselédnek szegődött egy kunbajai tanyára. Beleszeretett a gazda lányába, de egy rokona elvitte Ausztriába, így elszakadt a lánytól. Megígérte neki, hogy visszajön érte, sok mindent ígért neki. Stájerországban kitanulta a hentesmesterséget, megnősült, üzletet nyitott, ami kiválóan működött. Lett pénze, kivándorolt Kanadába, ott megvett egy farmot. Állattenyésztéssel foglalkozott, vághóhídjá egyre jobban ment, Kanada legnagyobb

hússzállítója lett. Egyszer visszajött Németországba, kivitt egy író, és elmondta neki az életét. A könyvet német és angol nyelven kiadták, nekem is megvan. Az emlékmű költségeihez is hozzájárult. „Itt a pénz. Amennyi kell, annyi van!” Finnországból hozták hozzá a követ. (Az emlékmű több mint 50 000 euróba került.)

Megírták Bácsalmás történetét az itteniek is. Miért nem írták le azt is, hogy három napig le volt zárva a város, és az alatt a szerbek kirabolták? Járt hozzám egy csupaizom ember. Beszélgetés közben elmondta: tizenöt éves korában elvitték őt is a partizánok rakodónak. „Három napon át hordtuk ki a sváb házakból a bútorokat. A rakpart tele volt velük. A partizánok a tükrök előtt illegették magukat, igazították a sapkájukat, a puskájukat, mi meg kuliztunk, hordtuk a bútorokat a vagonokba.”

Nem kértünk kárpótlást. Azt mondták, még az utcára se érdemes kiállni az autóval érte. Szerbia soha nem tudja kifizetni azt, amit elvettek tőlünk.

Megkért az itteni igazgató hölgy, tartsak előadást a diákoknak, ő megszervezi. „Én egyedül ezt nem szeretném eldönteni, ne vegye rossz néven. Meg akarom beszélni a családommal.” Hazajöttem, mondom a fiamnak: „Mit szólsz ehhez?” „Apu, azt csinálsz, amit akarsz. Ha elmeséled, ami veletek történt, amit ti átéltek és szenvedtek, amit veletek megcsinálhattak, azt máma ember már nem hiszi el.”

Jegyzetek

(1) Andres Rack: Filipova 1763-1945. Die Häuser eines donauschwäbischen Dorfes und ihre Bewhoner. Wien, 1989., 42. p.

(2) „A XVIII. század végén, jórészt a németekkel egy időben telepítették ide őket a vármegye déli részére a magyar felvidékről s a hol nagy tömegben élnek...” Arcanum. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye I. Bács-Bodrog vármegye népe. 3. Tótok.

(3) Szlovákul Szelenca (Bácsújfalú). A népesség 91, 18 %-a szlovák. (Wikipédia).

(4) Wendelin Gruber: A vörös sárkány karmai között. Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, Budapest, 2019, 59. p.

(5) Wendelin Gruber idézett műve, 115. p.

(6) Dr. Georg Wildmann: Wendelin Gruber SJ. atya élete és működése. Uo., 183. p.

(7) A. Rack idézett könyve, 61. p.

(8) Bácsalmás külterülete.

(9) A bácsalmási római katolikus plébánia és a város honlapján ez olvasható: „1944-től a történelmileg kialakult és az adottságokhoz alkalmazkodott gazdasági-társadalmi-népességi rendszer alapjaiban megváltozott. Az általános mozgósítások, a gettóba tömörített zsidók elhurcolása, majd a szovjet katonai megszállás és a délvidéki partizánakciók, a Dél-Bácskából ide menekülők elhelyezése és élelmezése, 1945 januárjától a Szovjetunióba történő internálások, a németek vagyonekobzása, majd nagyrészüik kitelepítése (kb. 4500-4800 fő) végzetes következményekkel járt. A Csallóközből betelepített magyar családok létszámban nem pótolták a kitelepítések által okozott veszteségeket. Az üldöztetések (kulákok), a Tito-korszak miatt létrehozott határsáv, az ötvenes évek anomáliái (a besoroztatási kötelezettség) miatt csoportosan kényszerült elhagyni a lakosság (ipari vidékeken vagy Nyugaton, 1956) remélve a boldogulást. A lakosság mintegy 50%-a kicserélődött.”

Erdei Ferenc Futóhomok című szociográfiájában Felső-Bácska fővárosaként írta le Bácsalmást. Letölt. 2020. július 10.

Hagyások

I.

Azon a hideg téli hajnalon a szelíd szemű őzek rendre elhagyták a csontig vetkőztetett erdőket, kiadósabb táplálékért a faluvégi szénáskertekbe menekültek. Szép Laji asszonya a falut hagyta el, ahol megvolt mindene, s ahonnan tíz éve ki sem tette a lábát. Indulás előtt meleg hárászkendőt tekert magára, és kevés útipoggyászával felkászálódott a házuk előtt várakozó, Budapestre tartó kisbuszba. Szép Laji az elmúlt napokban minden adandó alkalmat megragadott, hogy maradásra bírja. Cirógatta, kérlelte édes szavakkal, Amálon nem fogott semmi. Folyvást azzal érvelt, hogy a falu valamirevaló asszonyai már mind elmentek, úri családoknál takarítanak, időseket ápolnak Pesten vagy Budán, amiért drága pénz üti markukat, ő sem gyámoltalanabb azoknál, cselédeskedett is lány korában, s ami ráragadt a híres kolozsvári orvoscsaládnál, odaát is kama-toztatni tudná, nem marad otthon, a kapa mellett. Úgy ment el, hogy vissza sem nézett Szép Lajira, aki legalább annyit még mondott volna makacs asszonyának, ha az autózástól rosszul lett fogná el, ne legyen szemérmes, vegye elő kötényzsebéből az ecetes vízzel áztatott zsebkendőjét, és tartsa az orra alá, és időről időre nézzen ki az ablakon. Utoljára mennyasszony korában ült buszon, amikor Lajival a kincses városba utaztak jeggyűrűt vásárolni. Anyósa egy csokor petrezselyemzöldet nyomott Laji markába, hogy azt szagoltassa Amállal, ha látja, hogy fehéredni kezd az arca, és gyöngyözik a homloka.

Ha most törnének rá a falura a kutyafejű tatár hordák, ropogós menyecskeből egyet sem zsákmányolhatnának, hajlott hátú, fogatlan öregasszonyra, akik maradtak, ők sem tartanának igényt! E humoros gondolattal igyekezett keservén enyhíteni, s elindult a szomszédos Pántya-

boltba, ahol a reggeli sötétség ellenére is nagy volt a nyüzsgés. Szép Laji sorstársai ott kezdték a napot, zsebükben egy-egy olcsóbb bádogos sörrel, pakli cigarettával, kisüveg monopollal sürültek ki a szűk ajtón, egyből hazafelé tartva a menetirányt, nem készültek behúzódni a bolt mögé, inni. Otthon kényelmesebb, ki lehet tenni a sört az asztalra, nem kell hallgatniuk többé asszonyaik pörös száját, akik koszvájó tevékenységük szüneteiben hiába bámulnak ki a budai villák és pesti bérházak ablakaiból, uruk mindennapos védelését nem láthatják, csak sejthetik. Szép Laji gyorsan tanult, teljes mértékben egyetértett egykori tenyeres pajtásaival, szíve szerint már aznap átvette volna azok szokásait, azonban egy akadály még útját állta, pár száz magyar forint az asszony keresményéből, amivel a szomszéd férfiak már rendelkeztek. Sötétedés után, tíz véka morzsolt kukorica pénzzé tételével, ha csak belátható ideig is, de számára is megnyílt az út, akár cifrázhatná is lépteit a Pántya-bolt s egyben új élete felé.

Néhány nap múlva üzenet érkezett Szép Amáltól, nem Lajinak, hanem Amál anyjának. „Amálnak jó kilátásai vannak, egyelőre a koma-asszonyához kvártélyozta be magát, igaz, öten hálnak egy szobában, de összehúzzák magukat, hiszen lány korukban is jól kijöttek egymással. Ne a kényelmét vegye elsőnek az ember, a pénzt rakja élére! Hála istennek, uraknál dolgozik, bár az utcán elég gyakran oláhozzák, s olyan gazdája is van, aki csodálkozik, hogy Amálnak Amália a neve, és beszél magyarul is. Hát istenem, honnan tudhatná az a sok távoli idegen, hogy a mi falunkban mindenki magyarul beszél, még az pár román sem tud rendesen megszólalni saját nyelvén.” Laji egyre türelmetlenebbül hallgatta anyósa rögtönzött színesét, arra volt kíváncsi, vajon neki mit üzent Amál, üzent-e egy-

általán, megkérdezni azonban nem merte. Amire kérdését végiggondolta, a válasz is megjött rá. „Amál egyelőre nem tud veled foglalkozni, húzd össze magad te is, nemsokára hírül adja, hogy melyik hétvégén jön haza. Telefonon ne keresd, nincs neked arra pénzed, a nemzetközi vonal drága, ne herdáld arra az ő keresetét!” Mintha izzani kezdett volna Laji alatt a hokedli, hirtelen felugrott, anyósát eltolta az útból, és dühében úgy bevágta maga mögött az ajtót, hogy a nagy csattanástól a csikósparhelt érckarikái mind leugrottak a helyükről.

Szép Laji eszes gyermeknek bizonyult az iskolában. Kitűnő sakkozó volt, sporttanára területi versenyekre is benevezte, három perc alatt mattot adott kihívóinak, aztán szó nélkül felállt, fejébe nyomta kopott szalmakalapját, és otthagyták őket. Mindenki csodálta, és szeretett volna szóba elegyedni vele, a sportrendezvény elnökét is beleértve, akit szintén megvert, és faképnél hagyott néhányszor. Bravúros játékának titkaiba nem avathatott be senkit, nem tehetette, egy szót sem tudott románul. Kötelező iskolaéveinek befejezése után továbbtanulása fel sem merülhetett. Korán megözvegyült anyja a téesztől kapott alalmazsnát éjszakai munkával egészítette ki, gyapjút, kendert font és szőtt másoknak. Szép Laji két évig ökörfogatot hajtott a téeszben, ez idő alatt megizmosodott, és hozzászokott a rendszeres munkához. Tizenhat évesen keresztapja magával vitte a városba, és saját felelősségére elszegődött kubikosnak egy építőipari vállalatnál, ahol ő is dolgozott. Laji reggeltől estig vizes, köves sáncokban csákányolt, lapátolt kitaróan. Kéthetente jártak haza, rögtönzött barakkban laktak, táplálékuk, „kelj fel szalonna, feküdj le szalonna” volt, csak kenyérre költöttek keresetükből. Esténként Laji nem járt kocsmába a többiekkel, ereje sem volt rá, de leginkább takarékoskodása tartotta kötőféken. Gondolnia kellett a jövőre, kicsi töpörödött házukba nem vihet asszonyt, szűk telkükre nem férne el még egy ház. Amire besorozták, összekuporgatott pénzén megvehetette a szomorúfűzekkel szegélyezett patak melletti telket, és apránként egy takaros házra való építőanyagot is hordott rá, gondosan letakarta, hogy másfél évig, amíg katonaidejét tölti, ne tegyen kárt benne a megjósolhatatlan időjárás. A seregben is végig dolgozott, szolgálati blokkokat építettek a tisztek

számára. Leszereléskor katonakönyve mellett néhány ezret kitevő megkopott kék hasú százas is lapult a zsebében. Ebből futotta élelemre, szerszámokra, az építés nem került pénzébe, vasárnaponként kalákába verődtek munkatársai, akadt közöttük kőműves és ács is, Laji csak adogatott a kezük alá. A nehézkesen járó idős Szép-né délben kiadós ebédet hozott nekik, aztán szürkületig meg sem álltak. Alkonyatkor megint egyenként a mosdóteknő elé hajoltak, lemosták arcukról a port, kezükről a maltert, majd körülültek a diófa alatti kőasztalt, csendben ittak a pálinkából, sörből, s rendre a rájuk kacagó boglya köttes palacsintát és a csülkös fuszulykalevest is elfogyasztották. Két hónap múlva már pirosban állt az alapincézett, kétszobás verandás ház, a kontyolt tetőre egy csokor száraz sóvirágot cementeztek. Más virág nem volt, késő ősze járt már.

Szép Laji karácsonykor megkérte Amál kezét, aztán egy este hazavitte, „ellopta”, ahogyan a faluban beszéltek, hozzátoldva azt is, hogy a lányszöktetést két ok válthatta ki: „Vagy Amál hasa kerekedik, vagy Lajinak nincs pénze lakodalomra!” Az újdonsült házasembert nem az utóbbi igazság aggasztotta, inkább az, hogy abban az évben már nem kerülhet vakolat a házra, amelybe belevéshetné: ISTEN SEGEDELMÉVEL ÉPÍTETTE...

A lakótársak úgy segítettek Amálon, hogy az ellenszenvesebb megrendelőik lakásait átengedték neki, legalább megszabadulhatnak az örökké akadékoskodó, kispénzü, de úrhatnám egyénektől. Megtehették, volt munkájuk bőven, őket egyik helyükből a másikba ajánlották. A késő délutáni zsúfolt autóbuszokon, szállása felé zötyögve, azon morfondírozott, hogy gazdái mennyire felelőtlenek értékeik megbecsülését illetően. Ott-hon még egy elgurult gombért is felforgatták a házat, bezzeg itt minden lakásban elszórt ékszerek lapulnak a porcicák között. Sehogy sem talált magyarázatot a művelt urak és nagyságák nemtörődömiségére. A legsötétebb zugokból is söpört már ki aranyfülbevalót, medált, karperecet, nyakláncot. Az is szemet szűrt Amálnak, hogy a szennyes ruhák alatt talált, megkezdett táblás csokoládékból, valamilyen oknál fogva, sohasem hiányzott egy-két kockánál több... Aggodalmát nem sokáig tartotta magában, asszonytársaival

is megosztotta. „Ezek miatt ne edd magad!” – nyugtatták Amált, majd feltárták előtte a titkot: „Tisztakezűséged felől akartak meggyőződni, na meg arról, hogy takarítás-e mindenütt, vagy csak ott, ahol a papok táncolnak? Velünk is ezt tették!” Abban lakótársai is egyetértettek, hogy legalább a finom csokoládékat nem kellett volna a szennyes ruhák közé rejteni. „Munkámat mindig azzal fejeztem be, hogy a talált holmikat szép sorjában a fényesre pucolt dohányzóasztalra pakoltam!” – mondta befejezésül Amál, és tekintéből nyugalom sugárzott. Lánykori cselédeskedése idején a jóságos Guttman doktornőtől kapott intelmek Budapesten is beváltak. „Amál, mindig maradjon csendben, ne lássa, ne hallja, mi zajlik maga körül, csak akkor kérdezzen, ha valamit nem tud, végezzen alapos munkát, saszeme legyen, találjon meg mindent, maradéktalanul tegye azokat a helyükre, és lehetőleg ne tegyen megjegyzéseket!” Néhány alapos takarítást követően gazdái, kivétel nélkül, megbíztak benne, és lakáskulcsot nyomtak kezébe, nem gondolva arra, hogy cselekedetükkel Szép Amál lelki egyensúlyát is helyrebillentették. Lassan kibontakozott a tavasz, a füstös házfalakon megkapaszkodó borostyán levelei napról napra élénkebbé váltak, a fákkal borított budai hegyvidék kanyargós utcáin kezdte úgy érezni magát, mint otthon, a Kisutca ligetes lejtőin. A házak előkertjeiből messzire illatozott a jácint és a nárcisz. Március 15. előestéjén a Moszkva téri metróhoz igyekezve egy óvodásforma kislány állt meg Amál előtt. „Néni, miért nincs kokárdája?” Amál először a

mosolygó édesanyára vetett egy röpke pillantást, aztán a gyermekhez fordulva mentgetni kezdte magát, hogy még nem volt ideje kokárdát vásárolni, de ígéri, holnap reggelre neki is lesz! „Néni, fogadjon el egyet tőlem!” Amire a váratlan meglepetéssorozattól magához tért, az aranyos teremtés már lábujjhegyen ágaskodott, Amál lehajolt hozzá, hogy könnyebben feltűzhesse piros réklíjére az ajándék kokárdát. A mozgólépcső jobb oldalára húzódva hímzett zsebkendőjével néhányszor végigsimított a szép kokárdán, majd a szeméből kibuggyanó forró könnycseppeket is felitatta vele. A metrókocsiban arra lett figyelmes, hogy egy tagbaszakadt férfi tekintete méregeti, máskor is előfordult, hogy megbámulták sajátos fekete-piros viseletét, de egyikük arcvonásából sem szikrázott a rosszindulat. Amál sejtése néhány másodperc múlva beigazolódott. A mogorva férfi hirtelen felugrott a helyéről, és torcaszakadtából beleordította Amál arcába, hogy egy vörös ruhás kommunista ne hordjon kokárdát! „Öltözékem miatt otthon bozgornak, hazatlannak, Budapesten kommunistának tartanak?” – szegezte magának az érthetetlen kérdést. Néhány nappal azelőtt a Baross téren valutával feketéző románokkal gyűlt meg a baja, kérdeztek tőle valamit, s ő közölte velük, hogy nem tud románul. Akkor nem zaklatta fel magát ennyire, pedig fenyegetően kérték tőle számon, hogy miért pusztította eddig a román kenyeret? „Istenem, mi jöhet még?” – torpant meg Nefelejcs utcai szálláshelye előtt, s imára kulcsolt kezeit a sötét ég felé emelte.

Fekete Hold I.

Az 1571-ben megteremtett Erdélyi Fejedelemség egyetemes jelentősége

Nemzeti történeti értéktárunk kimagasló értékét jelentette a Mohács utáni évtizedeinkből vezető kiút során az Erdélyi Fejedelemség megteremtése 1571-ben. Ez a 450 esztendővel ezelőtti magyar államalapítás a különlegesen sikeres közjogi és művelődéstörténeti értéktáraink közé tartozik. Indokolt arra is utalni, hogy az Erdélyi Fejedelemség nagyobb területtel bírt, mint a Trianon utáni Magyarországunk. Rendkívül fontos hangsúlyozni, hogy az 1571-ben megteremtett magyar fejedelemségünk egyetemes jelentőséget képviselt a magyar államiság és a nemzeti öntudat megőrzésében; és ez különösen igaz az emlékeztetműveltség azon világában, melyben a székely tudósok által képviselt történelemszemlélet és világkép mindig is kimagasló értéktárként volt jelen!

I. Az 1571-ben megteremtett Erdélyi Fejedelemség „a legmagasabb civilizáció” országa volt Európában: „Akié az iskola, azé a jövő”

Az Erdélyi Fejedelemség megszületése előtti évtizedek legmeghatározóbb magyar államférfiúja Fráter György (1482–1551) volt. E pálos szerzetes, csatatéri vitézséget felmutató katoná, esztergomi érsek és bíboros különleges államszervezői és diplomáciai képességekkel rendelkezett, és legfőbb célja a magyar nemzeti függetlenség megőrzése volt. Kiemelkedő és eredményes diplomáciai tevékenységet fejtett ki (Szapolyai) János és Izabella királyné 1539-es házasságkötése érdekében. 1542-ben a magyar rendek által főkapitánnyá választott, és Erdély helytartója is lett. Fráter György magyar ősei kapcsán az alábbi összegzés igen fontos: „Fráter család. (Ippi, érkeserűi és bél-mezei). A Frá-

ter régi magyar nemes család magát az Árpád-kori száznyolc nemzetségek egyikéből, a Dobra hadból (genus) származtatja.” (1) Fráter György hatalmas jelentőségű tevékenysége alapozta meg azt, hogy a halála után két évtizeddel megszületett az Erdélyi Fejedelemség. I. (Szapolyai) János „politikai végrendeletét” illetően kiemelkedően fontos e magyar király következő összegzése: „Erdélyt megőrizve, ha Magyarország elvész is, könnyen vissza lehet szerezni azt, de nem fordítva. Ha Erdély elvész és Magyarországot őrzik meg, az nem lenne elégséges visszavenni Erdélyt.” (2) I. (Szapolyai) János magyar király fia, II. János (Szapolyai János Zsigmond István, közismert nevén János Zsigmond) Magyarország választott, de meg nem koronázott királya volt („rex electus non coronatus”) 1540 és 1571 között. 1571-ben „Erdély és Magyarország hozzákapcsolt részeinek fejedelme” lett („Princeps Transsilvaniae et Partium Regni Hungariae eidem annexarum”). Erdély első fejedelme kapcsán és az előzmények jegyében számos fontos alapvetést szükséges tenni. Az 1568-as drinápolyi béke nyomán került sor az Erdélyi Fejedelemség létrejöttét megalapozó 1570-es speyeri szerződés (egyezmény) megkötésére. Az egyezmény fontos alapvetése volt, hogy Erdély természetesen a Magyar Szent Korona elidegeníthetetlen része maradt. Az Erdélyi Fejedelemség 1571-től II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedeleme koráig a magyar nemzet független államiságát jelentette, melynek történeti világában a székely haderő meghatározó jelentőséggel bírt. Hatalmas műveltség jellemezte az Erdélyi Fejedelemséget, és ez adta a Mohács utáni magyar államiság teremtő erejét, amely a nemzetünk egyetemes értéktárába tartozik. Európában is közismert volt ezen magyar államszervezési eredményesség, ezért indokolt a fejedele-

lemség itáliai testőrkapitányának, Giovanandrea Gromónak azon művére utalni, melyben megörökítette erdélyi tapasztalatait. A Pallas nagy lexikona Giovanandrea Gromo életútja kapcsán ezt rögzítette: az itáliai „származású testőrkapitány János Zsigmond magyar király és erdélyi fejedelem udvarában” élt; és „egy nem nagy terjedelmű, de értékes munkát írt János Zsigmond birodalmáról”. „Kitűnően jellemzi benne a XVI. század közepén Erdélyben szerepelt államférfiakat s az akkori erdélyi állapotokat.” Érdemes e forrás néhány fontos alapvetését is felidézni. A firenzei Giovanandrea Gromo szerint „János Zsigmond országa nem csupán a magas hegyek, sötét erdők és kegyetlen katonák országa, hanem a legmagasabb civilizációé is” volt a XVI. században. Gromo számára Erdélyben a „kultúra, a művészet jelenléte, a kiművelt emberfők” megtapasztalása „különös jelentőséggel bírhatott”, hiszen e testőrkapitány „a humanista-reneszánsz kultúra hazájából érkezett”. (3) Az 1571-ben megteremtett Erdélyi Fejedelemség műveltségi világáról az unitárius lelkészcsaládból származó és az erdélyi műveltség világát kiválóan ismerő P. Szentmártoni Kálmán (1879–1968) népmesegyűjtő, történész, tanár, a Keresztény Magvető felelős szerkesztője 1940-ben arról értekezett, hogy „János Zsigmond neve művelődési szempontból is új korszakot jelent Erdély történetében”. „Maga is jártas az irodalomban, művészetekben és a művelődést minden lehető módon előmozdította. Pártolta a tudományt, a művészetet, elősegítette a nemzeti oktatás és nevelés ügyét. A hitújítás alatt kialakult: »akié az iskola, azé a jövő« elve s minden felekezeti nagy súlyt helyez az iskolázásra. János Zsigmond is különös gondot fordított az ifjúság szellemi fejlődésére. Iskolákat alapított Kolozsvárt, Marosvásárhelyen, Enyeden és Nagyváradon, 1560-ban megalapította a gyulafehérvári főiskolát, melynek híre túlterjedt az ország határain.” (4) Az Erdélyi Fejedelemség magyar tudósköreinek filhellén műveltségi világa is egyetemes jelentőséget képviselt. E tárgykörben kimagasló fontosságú a székely művelődéstörténeti értéktár is, amely a görög kapcsolatok fényében különösen izgalmas alapvetéseket mutat föl a XXI. századi kutatási irányok további meghatározása terén.

II. Havasalföld magyar világa: „a szorosan vett Erdély határain kívül eső részeiről” tudni kell, hogy e térség „Mátyás király idejében még Magyarország szerves része volt”

Jogelvi és hatalomgyakorlási szempontból rendkívüli jelentőségű, hogy János Zsigmond 1571-ben „Erdély és Magyarország hozzákapcsolt részeinek fejedelme” lett, hiszen az „Archiregnum Hungaricum” részei voltak a korábbi évszázadokban is a Kárpátokon túli térségek (Havasalföld és Moldva), e területekre az Erdélyi Fejedelemség folyamatosan megfogalmazta a jogát vagy jogigényét. Nemzetközi jelentőségű tárgykörrel van szó, melynek akadémiai szintű elemzése az évszázadokon átívelő történelmi emlékek összefüggésrendszerei alapján végezhető el. A Kárpátokon túli térségeket, azaz Havasalföldet és Moldvát illetően köztudomású volt a XVI. században a következő alapvetés. E „két Erdellyel határos ország Mátyás király idejében még Magyarország szerves része volt”. (1) Az 1571-ben megteremtett Erdélyi Fejedelemség megszületéséhez vezető út megértése céljából indokolt a Kárpátokon túli térségekkel kapcsolatos történelmi emlékeket is felidézni, melyek között a székely–görög kapcsolatok adalékai is megtalálhatók. Az Erdélyi Fejedelemség és a székelység történeti értéktárait kiválóan ismerő dr. Szádeczky-Kardoss Lajos (1859–1935) történész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja 1927-ben írt arról, hogy 1562-ben „Moldvában a krétai görög származású” Heraklidész „nyerte el a vajdaságot, főként Zay Ferenc kassai kapitány pártfogása és a Székely Antal vezérlete alatt álló székely zsoldos hadak támogatása mellett”. (2) A XVI. század magyar–görög kapcsolatainak okán érdemes megemlékezni „Jacobus Heraclides, családi nevén Basilicus, a nagy műveltségű, görög származású” személyiségről. A kortárs Forgách Ferenc történétíró „ezt írta Jacobus Basilicus származásáról: »Kréta szigetén született, nem nemes apától, akit szállítóhajók kormányosának szoktak felfogadni. Igazi neve Johannes volt, mellékneve pedig Basilicus. Ezt apja egy Jacobus Heraclides nevű görögre bízta, aki — állítása szerint — Samos, Páros és még néhány Égei-tengeri sziget fejedelmeitől származott, és aki V. Károly császár alatt néhány

görögországi lovas zsoldosnak volt a parancsnoka. Ez a fiatal Johannes Basilicust megtanította írni-olvasni, és bevezettette a szabad művészetekbe, majd halálos ágyán fiaként ajánlotta családjá figyelmébe.» Thallóczy Lajos úgy tudja, hogy Heraclides-Basilicus nevelője Ióannész Laszkarisz volt, Konsztantinosz Laszkarisznak, a híres itáliai görög grammatikusnak az unokája. [...] Jacobus Heraclides néven Mária királynét (II. Lajos özvegyét) is szolgált. Mária királyné titkára az 1530-as években Oláh Miklós volt.” (3)

Oláh Miklós görög nyelvű sírverse fontos műveltségi adalék a XVI. századi magyar műveltség világából. Az évszázadokon átívelő összefüggések jegyében indokolt arra utalni, hogy a XV. századi itáliai görög tudóskör tagja, Konsztantinosz Laszkarisz korától a XVI. századi Oláh Miklós (1493–1568) tudós humanista, történész, esztergomi érsek, királyi helytartó korszakáig a filhellén magyar és hungarofil görög kapcsolatrendszer egyetemes jelentőségű értéktárat képviselt. Oláh Miklós *Hungaria et Athila* című művének első kiadása Zsámboki János (1531–1584) *Antonii Bonfinii Rerum Ungaricarum Decades* című könyvéhez csatolva jelent meg 1568-ban Bázelen. Zsámboki János bölcséleti és orvosdoktor, történetíró Erdélyt ábrázoló térképén a Kárpáton túli Havasalföldön (Vlachia/Oungrovlachia/Magyarpásztorföld) lévő Argyas (Argyes) temploma is feltüntetésre került. Ezen évszázadokon átívelő összefüggések előzményei okán fontos rögzíteni, hogy Szent István király korától kezdve a Hunyadiak koráig a Kárpáton túli határvédelmi térségeink haderejét az ott élő középkori magyar lovasíjász-pásztorvilágunk adta. Ez őrződött meg Havasalföld görög megnevezésében: az Oungrovlachia szó szerinti fordítása Magyarpásztorföld. Oláh Miklós édesapja Oláh István; a nagyszülei pedig Argyesi Manzilla és Hunyadi Mária voltak. Itt indokolt arra is utalni, hogy Hunyadi Mária Hunyadi János leánytestvére volt. Az 1571-ben megteremtett Erdélyi Fejedelemség megszületéséhez vezető úton a Kárpáton túli határvédelmi térségeinkhez fűződő jogigény mindvégig a legfontosabb alapvetések közé tartozott. „A magyar királysággal szemben János Zsigmond 1556-iki visszatérése után lett ismét vitás a határ. A két fél között olyan nagyok voltak e tekintetben az elvi ellentétek, hogy meg-

egyezés egyik fél álláspontja alapján sem jöhetett létre.” „Ferdinánd és utódja Miksa” azt „követelték, hogy János Zsigmond Magyarországnak a szorosan vett Erdély határain kívül eső részeiről mondjon le, vegye fel az erdélyi fejedelmi, hercegi, vagy palatinusi címet, és ismerje el a magyar királyt felettesének”. (4) „A Miksa és János Zsigmond között 1571-ben létrejött speyeri szerződés a status quo alapján próbált a határok kérdésében megegyezést létrehozni. Ez a törekvés egyúttal meghatározza a szerződés jellegét is, amennyiben az eredmények legnagyobb részének inkább elvi, mint gyakorlati a jelentősége.” (5) Somlyai Báthory István (1533–1586) erdélyi fejedelemnek (1571–1586), Lengyelország királyának (1576–1586) és Litvánia nagyfejedelemének (1576–1586) a korában az Erdélyi Fejedelemség nemzetközi kapcsolatrendszere rendkívüli jelentőséget képviselt a nemzeti céljaink terén. „Báthory István öt esztendő fejedelemsége” rövid, „de annál jelentősebb korszaka az erdélyi fejedelemség történetének”, hiszen „pár év alatt alakult át a Szapolyaiak nemzeti királysága, mely időközben a speyeri szerződés értelmében – a császár-királytól függő vajdasággá vált – önálló erdélyi fejedelemséggé” lett. „Báthory István öt esztendő erdélyi fejedelemségének történelmi jelentőségét az adja meg, hogy sikerült neki a fejedelemség helyzetét a két szomszédos nagyhatalommal szemben tisztázni, a fejedelemség önállóságát elismertetnie és határait északon és nyugaton is hosszú időre megszilárdítani.” (6) Erdély ezt követően „nemcsak Magyarország politikájára tudott döntő befolyást gyakorolni, hanem az európai politikában is tényező lett”. (7) Buday Kálmán az Erdélyi Fejedelemségről szóló 240 oldalas könyve kapcsán a következőket rögzítette 1932-ben: „Magam is tudom, hogy a körkép nem teljes. [...] Ennek oka az, hogy nem találtam elég reájuk vonatkozó adatot a feldolgozott forrásokban, a nagyobb monográfiák általábanosságban tett megjegyzéseit pedig, még a teljesség látszata kedvéért sem tartottam illendőnek dolgozatom keretébe beilleszteni.” (8) Ezen megállapítások jegyében az a legfontosabb XXI. századi célkitűzés, hogy mielőbb feltárjuk az 1571-ben megteremtett Erdélyi Fejedelemséghez tartozó Moldva és Havasalföld (Vlachia/Oungrovlachia/Magyarpásztorföld)

magyar történelmi emlékeit. E körbe tartoznak a XI. század elejétől, azaz Szent István király korától kezdve azok a történelmi tények, amelyek meghatározták a Kárpátokon túli gyepűtériségünk lovas íjász magyar határvédelem életmód-beli és jogi kereteit; és amelyek a székely–görög kapcsolatok fényében is értelmezendők.

III. Az Erdélyi Fejedelemség és Havasalföld magyar világának egyetemes jelentősége a székely–görög kapcsolatok fényében

Az Erdélyi Fejedelemség történeti elemzése terén arra is indokolt felhívni a figyelmet, hogy egészen 1821-ig magyar–görög műveltségi határ létezett a Kárpátok mentén. A fejedelemség és Havasalföld történelmi emlékeinek elemzésekor ez az emlékezetműveltségi örökségünk jelenti a legfontosabb alapokat a kutatások során. E tárgykörben a korábbi évszázadokra is indokolt kitékinteni, és különösen igaz ez a Hunyadiak századára, hiszen az akkori történelmi értéktáraink legfőbb örököse volt az Erdélyi Fejedelemség. Nemzeti történelmi értéktáraink körében különleges jelentőségű bejelentésre került sor 2021 januárjában: megkezdődött a készülő Hunyadi-film szereplőválogatása. E film felmutatja majd a XV. századi „*Archiregnum Hungaricum*” hadtörténeti és művelődéstörténeti értéktárait, amelyek a Hunyadiak korában közismertek voltak, ám a XXI. században ismét indokolt az egyetemes jelentőségével összefüggéseiben is az általános műveltség részévé tenni. Hunyadi János és fia, Mátyás király a XV. századi keresztény reneszánsz Európa hősei voltak. E század a székely lovasíjász-hadművészet hőkorszakát jelentette, hiszen e határvédelmi erőterén keresztül lehetett sor a Kárpátokon túli magyar hadjáratokra is. A Hunyadiak kora a székely–görög kapcsolatok fényében is elemzendő kutatási tárgykört képez. A magyar lovas íjász távolsági hadviselés éveiben, jelesül 1443–1444-ben Hunyadi János székely ispán volt, ezzel kapcsolatban a legfontosabb arra utalni, hogy a Budától 1200 km-re lévő Várna melletti csatában a székely haderő kiemelkedő hősiességgel harcolt. E vitézi teljesítmény különleges művelődéstörténeti emléke, hogy a csata görög szemtanúja, a tudós

Paraszpondülosz Zotikosz 465 soros görög eposzt írt Hunyadi János székely ispán és serege hősi küzdelméről. A lovas íjász székely hadművészeti értéktár természetesen ismert volt a kortárs görögök körében, hiszen a görög császárság fővárosában, Konstantinápolyban (ekkoriban már egy évszázada) a törökökkel szembeni mentsvárként tekintettek az „*Archiregnum Hungaricum*” hadseregére. E nemzedékeken átívelő székely–görög kapcsolatok jegyében indokolt a XIV. századi Hunyadi-elődök korát és Havasalföld magyar vonatkozásait összegezni. A XIV. századi Havasalföld történelmi emlékei kutatásának és értelmezésének a tárgykörében a székely–görög kapcsolatok kiemelt jelentőségűek, hiszen ez a térség Szent István király korától kezdve (8 évszázadon át egészen) 1821-ig magyar–görög műveltségi határt is jelentett. A Hunyadi-film történelmi megalapozottsága céljából indokolt rögzíteni, hogy két évszázaddal ezelőtt a magyar Hunyadi nemzetség székely eredete a legmagasabb műveltségi szinten közismert volt. A székely tudós, Zágoni Aranka György (1737–1817), az erdélyi királyi tábla ülnöke és törvényszéki közbíró 1811-ben megjelent írásában a következőket rögzítette: „*Hunyadi János eredetére nézve székely volt!*” (1) E székely történettudományi alapvetés jegyében fontos utalni arra, hogy ez az eredet a korszak görög műveltsége alapján is igazolt állításként volt jelen. Hunyadi János dicsőséges hírneve és magyar értéktáraink egyetemes volta tekintetében a XV. századi itáliai görög források jelentőségére mutat rá a következő adalék. A „*Huniades*” név szerepel „*Laonikos Chalkokondylas, XV. századi bizánci történetíró*” egyik munkájában. (2) „*Huniadesz*”: Hunyadi János ezen görög megnevezése „*Hunfi*” jelentéssel bír, ami a XIV–XV. századi görög műveltség tudományos világában a magyar Hunyadi nemzetség székely eredetét rögzítette. Ezen alapvetés nyilvánvalósága jegyében utalok arra, hogy a IV–XV. századi Konstantinápoly emlékezetműveltségi világában folyamatosan jelen volt a hun történelmi örökség egyetemes jelentősége, hiszen ezt a 11 évszázadon át képviselt tudást a görög tudós nemzedékek természetesen mindig is a székely és a magyar történelmi valósággal együtt értelmezték. Szekeres Lukács Sándor a következőket rögzítette 2007-ben:

„Tény az, hogy már első történelmi krónikáink is úgy emlegetik a székelyeket, mint a hunok le-származottait.” A XIV. századi Nagy Lajos magyar király kora kapcsán pedig „a havasalföldi területeket” azért indokolt kiemelten hangsúlyozni, mert e térségek „a szent koronának voltak alávetve”. (3) A XIV–XV. századi Havasalföld magyar történelmi emlékei a görög műveltségben a legmagasabb szintű tudományos alapvetésként őrződtek meg egészen 1821-ig. A fentebb hivatkozott XV. századi itáliai görög tudós Chalkokondylész azon alapvetésére is indokolt utalni, amely „Ungrovlachia, azaz Havasalföld” történelmi jelentősége tárgykörében külön is értelmezendő. (4) Különlegesen fontos értelmezési keretről van szó, hiszen számtalan szerzőnél fordul elő az az alaptalan, történelmietlen és teljességgel tudománytalan toposz, hogy a Hunyadiak őse Havasalföldről, azaz „idegenből került Magyarországra”. Indokolt immár a XXI. században megfelelően értelmezni a legfontosabb tényeket, hiszen a magyar tudomány világában már a XIX. században, jelesül 1896-ban is közzismert volt, hogy Havaselve, Havasalföld másik neve Ungrovlachia volt. (5) A XIV. századi „Ungrovlachia, azaz Havasalföld” magyar történelmi örökségének a tárgykörében a legkiemelkedőbb magyar bizantinológus, Moravcsik Gyula akadémikus a következőket rögzítette 1934-ben: „a magyar történet bizánci forrásai” körében kiemelkedő jelentőséggel bír az „Ouggroi” megnevezés, hiszen ez „a magyarok neve”, és „a bizánci forrásokban ebben az alakban kizárólag csak a magyarokat jelenti”; ráadásul ez a magyarokra vonatkozó görög megnevezés „a legkülönbözőbb európai népek ajkán ma is él”. (6) Bollók János (1944–2001), a nyelvtudomány doktora, műfordító, egyetemi tanár azt rögzítette, hogy a vlahosz görög szó pásztort jelent. (7) A fenti összefüggések alapján történettudományi alapvetésként indokolt rögzíteni, hogy Havasalföld görög megnevezése Oungrovlachia volt, amely szó szerinti fordításban Magyarpásztorföld jelentéssel bír. Dr. Hajdú-Moharos József (1957–2001) geológus, geográfus, a földrajztudomány kandidátusa a Kárpáton túli magyar jelenlét évszázadokon átívelő történeti jelentőségének a tárgykörében írt arról 1995-ben, hogy „Havasalföld”, azaz „Ungrovlachia” kapcsán kiemelt fontosságú, hogy a

„magyar településterület mind Moldvában, mind Havaselve központi helyzetű (a kárpáti hegylábra szerveződik)” volt. Az itteni „magyar helységeket” a „legrégebbieknek” és „ősidőktől fennállónak” kell tekinteni. „Az első homályba vesző századok után a XIII. századtól már levéltári adatokkal igazolható a Kárpáton kívüli magyar jelenlét.” A „tatárjárás előtt alapított milkói püspökséget (1227, a Szeretbe ömlő Milkó folyócska később Moldva és Havaselve határát képezte) a XIV-XV. században továbbiak követték (Szörény 1246, Szeret 1371, Argyas 1382, Moldvabánya 1410)”. Moldvában „készítették el 1416-35 között a Biblia első magyar fordítását!” „Hunyadi János Galacban magyar helyőrséget tartott fenn. [...] 1531–72-ig a csíksomlyói ferencesek próbálnak a megszűnt püspökségek örökébe lépni.” A „Keleti- és Déli-Kárpátok külső oldalának Magyarországhoz tartozása a XVI. századig evidencia volt”. (8) A XVI–XVII. századi Erdélyi Fejedelemség államhatalmi és egyháztörténeti értékvilága kapcsán fentebb már utaltam arra, hogy Zsámboki János (1531–1584) bölcseleti és orvosdoktor, történetíró korabeli Erdély-térképén a Kárpáton túli Havasalföldön (Vlachia/Oungrovlachia/Magyarpásztorföld) lévő Argyas temploma is feltüntetésre került. E Kárpáton túli középkori magyar lovasíjász-gyepűtértség egyben székely–görög műveltségi határ is volt, melynek történelmi fontossága akkor mutatkozik meg leginkább, amikor a XIV. századi Havasalföld magyar alapítású püspöksége (Argyas) és Székely megyéje határvédelmi jelentőségére világítunk rá! A székely tudós, Zágoni Aranka György (1737–1817) a kutatásai alaptéziseként rögzítette a magyar Hunyadi nemzetség székely eredetét, melynek (a fenti tényeken és összefüggéseken alapuló) történelmi háttere a magyar–görög műveltségi határt jelentő határvédelmi területünk Magyarpásztorföld/Oungrovlachia megnevezésében is teljességgel alátámasztott. Alapvetésként indokolt rögzíteni, hogy a XIV. században Havasalföld nem volt „idegen”; sőt, erős magyar jelenlét volt a Kárpáton túli területeken, azaz a magyar lovasíjász-gyepűvidékünkön, melynek történelmi értéktárai a (XI. századtól 1821-ig fennálló) székely–görög műveltségi határ történelmi emlékeinek a fényében mutatkoznak meg leginkább. Az Erdélyi Fejedelemség műveltségi tere, tudástára

és világképe jegyében fontosak a következő megállapítások. „A görög képzés, a görög retorika elengedhetetlenül szükséges az orvosi hivatáshoz.” Ezen műveltségi megállapítás szerepel a filhellén diák, Spillenberg Sámuel (1573–1654) 1593. január 31. napján Görlitz egyeteméről írt levelében, melynek címzettje Lőcse város főbírája és a városi tanácsa volt. (9) Ezen évszázadokon átívelő világképi üzenetre tekintettel azt is lényeges rögzíteni, hogy a görög képzés, a görög retorika elengedhetetlenül szükséges a történészi hivatáshoz az Erdélyi Fejedelemség egyetemes jelentőségű művelődéstörténeti értéktárainak a felmutatása céljából. A korszellem megismerése céljából érdemes a fentebb hivatkozott Spillenberg Sámuel által tett megállapítást tárgyabban is értelmezni, hiszen a következő fél évszázad során e kiváló lőcsei orvosdoktor Erdély fejedelmi világában közismert személyiség volt. Remek érzés arról is megemlékezni, hogy az egyik egyenes ági leszármazottja, dr. Spilenberg György (1900–1989) orvos egy 1976-ban tartott előadásában a következőket rögzítette: a XVI–XVII. században „az Erdélyi Fejedelemség mellett” a „Felvidék őrizte a magyar szellemiséget”. „Körmöcbánya pénzverdáját és aranybányáit az egész világ ismerte, Besztercebányát pedig az ezüst- és rézbányászat központjaként tartották nyilván. [...] Nagyszombaton alapította Pázmány Péter a pesti egyetem őseit jelentő híres egyetemet, és Podolinban létesült az első magyarországi piarista iskola.” (10) Érdemes azt is hangsúlyozni, hogy az Erdélyi Fejedelemség magyar tudósai okán is fontos kutatási irányt jelent a korabeli Szepességgel való művelődéstörténeti kapcsolatrendszerek feltárása. Az évszázadokon átívelő összefüggések tükrében indokolt a Kárpátokon túli magyar állami és egyházi jelenlétet, valamint a Székely megye XIV. századi hadtörténeti örökségtárát a legnyilvánvalóbb értelmezési keretként meghatározni a tudományos igényű Hunyadi-kutatás tárgykörében. **Nemzeti összetartozásunk terén is kimagasló jelentőséget képvisel az oly nagyon és régen várt Hunyadi-film, melynek a történelmi megalapozottsága a legfontosabb magyar történettudományi célkitűzés a XXI. században.** A XIV–XV. századi „Archiregnum Hungaricum” egyetemes értéktárai körében értelmezendő a

Kárpátokon túli székely–görög műveltségi határ világa, melynek jelentőségét a legmagasabb szintű tudományos értelmezési keretek mentén indokolt felmutatni a Hunyadi-film történelmi megalapozottsága céljából! A székely–görög kapcsolatrendszer évszázadokon átívelő összefüggéseinek jegyében is indokolt 2021-ben méltó módon emlékeznünk arra, hogy a nemzetközi jog világában megszületett az Erdélyi Fejedelemség, amely a magyar államiság fenntartásában és nemzetlétünk biztosításában különleges jelentőséggel bírt, és a hadereje legjavát a lovas íjász székelység adta!

IV. Az „Erdélyi Fejedelemség fennhatósága alá került” 1595-től Havasalföld: a fejedelmi magyar haderő „Adrianapolis (Drinápoly, Edirne) és Konstantinápoly vonalában támadna” a törökök Európából való kiszorítása céljából

A Hunyadiak keresztény reneszánsz századában a magyar–görög együttműködés elsődleges közös szellemi célja az volt, hogy Európa keresztény haderejének egyesítése révén e térségben megállítsák a török hódítást, majd pedig ezt követően visszafoglalják Konstantinápolyt. Az 1571-ben megteremtett Erdélyi Fejedelemség magyar hatalmi világában is tovább élt ez a közös célkitűzés; hiszen természetesen ez hatotta át a Kárpátokon túli térségek hungarofil görög fanarióta fejedelmeinek korát is. Az Erdélyi Fejedelemség jelentőségét indokolt abban az összefüggésben is vizsgálni, hogy a XVI. század végéig a magyarok fontos és elérhető célkitűzésnek tekintették a görögség és Konstantinápoly felszabadítását! E körben a Kárpátokon túli erős magyar jelenlét a legfontosabb előfeltételt jelentette. A gelencei születésű Jancsó Benedek (1854–1930) tanár, író, 1916-tól a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, a következőket rögzítette 1901-ben: Báthory Zsigmond hatalmas érdeme volt, hogy 1595-től Havasalföld „az Erdélyi Fejedelemség fennhatósága alá került”. (1) A Báthory-korszak (1578–1597) tervei szerint a megszervezendő „hadsereg 50 ezer lovasból, és 40 ezer gyalogból állna”. A cél az volt, hogy ez „a sereg Moldvát és Havasalföldet visszafoglalja, e két vajdaság

hadereje segédcsapatként csatlakozik”, majd pedig „Görögország fellázítása következik, miközben Bulgária fő erődjének elfoglalásával elvágják a török magyarországi utánpótlását”. E „hadsereg Adrianapolis (Drinápoly, Edirne) és Konstantinápoly vonalában támadna”. (2) E körben a korabeli magyar–görög kapcsolatok igen nagy jelentőséggel bírtak a célzott közös fellépés okán, melyben az egyházi kapcsolatrendszerek is igen fontosak voltak. „Báthory 1574-ben metropolitát állíttatott az erdélyi görögkeleti egyház élére, aki ettől fogva Gyulafehérvárott székelt. [...] A konstantinápolyi patriarcha nevezte ki, s a fejedelem csak megerősítette. [...] Volt ezen kívül még két görögkeleti püspök Erdélyben. Az egyiknek Somlyó, a másoknak Dézs volt székhelye.” (3) Ezen adalékok jegyében utalok arra, hogy a keresztény egység eszménye és a magyar alkotmányos vallásszabadság keretei között értelmezendők a XVI. századi görög szertartású magyarokra vonatkozó történelmi emlékek, hiszen e nemzeti rétegünk egyházvilágának a gyökerei a X. századi Gyula vezér és a görög Hierótheosz püspök koráig nyúlnak vissza. Ezen tárgykör összefüggései körében egyetemes jelentőséget képvisel, hogy István királyunkat és Hierótheosz görög püspököt 2000-ben Konstantinápoly görög egyházvilága az ortodoxia szentjei körébe emelte! Az egyháztörténeti jelentőségű erdélyi fejedelmi jogkör a magyar királyi főkegyúri jog gyakorlása jegyében bír különleges és elemzendő történelmi értékkel, ami kapcsán leginkább a Kárpátokon túli régi magyar gyepűvidékkel összefüggésben fennmaradt adalékok jelentik a legfontosabb tárgyköröket. E vonatkozásban előzményként a középkori milkói püspökség, valamint a XIV. századi Havasalföld magyar alapítású püspöksége és Székely megyéje jelentik a legfontosabb emlékeztetőműveltségi örökségünket. Báthory Gábor erdélyi fejedelem 1612. januári levelében az alábbi szerepel: „Gábor, Isten kegyelméből Erdély és Havasalföld fejedelem, Magyarország részeinek ura és a székelyek ispánja”. (4) Megítélésem szerint ez utóbbi cím a Kárpátokon túli székelyekre is kiterjedő jogsultságot jelentett, melynek XVII. századi összefüggései körében Csíksomlyó külön is izgalmas kutatási tárgykört jelent. A történelmi emlékek rámutatnak a XVII. századi Erdély, Havasalföld és

Moldva magyar világának a jelentőségére, mely Argyas és Bákó kapcsolatrendszerei jegyében is értelmezendők. Az Erdélyi Fejedelemség kapcsán igen fontos tárgykört jelentenek a „címzetes argesi püspöknek” Csíksomlyó és Tergovista ferences világával összefüggő azon történelmi emlékei, melyek gyökerei a keresztény egység eszményét képviselő középkori Magyarország Kárpátokon átívelő magyar egyházvilágában teremtetek meg. Csíksomlyó a magyar nemzeti értéktárunkban kiemelkedő jelentőségű, tekintettel erre érdemes megemlékezni azon XVII. századi hungarofil görög személyiségekről, akik az itteni monostor érdekében cselekedtek. Erdély titkos missziópüspöke volt Damokos Kázmér, aki a XVII. századi Csíksomlyón maradandó értéket teremtett: e körben a görög kapcsolatrendszereinek a feltérképezése is fontos célkitűzés. A krétai és khioszi görögök európai kapcsolatrendszerét is indokolt feltárni a további kutatások során a magyar összefüggésekkel egyetemben. A XVI–XVII. századi Kárpátokon túli székely jelenlét kapcsán a kereskedelmi emlékek is fontos elemzendő tárgykört jelentenek. Igen „nagy folyója Erdélynek az Olt”: „azon a tájon ered, ahol a Maros, de csakhamar eltávolodik tőle”, és „lekerül a székely földre”. Végül a „Vöröstoronyi szoroson keresztül távozik Erdélyből”. Az e „szoros őrizetére épített tornyot Báthory idejében a szebeni polgárok őrizték”. Az „Oltnak a Havasalföldre irányuló kereskedelemre volt nagy jelentősége. Főként tutajokon szállították rajta a sót és más árukat”. (5) A Kárpátokon átnyúló székely történelmi emlékek jelentőségére mutat rá a következő összegzés. „Igen nagy a kelet és dél felé nyíló szorosok közlekedés-földrajzi s hadászati jelentősége.” Az „egykorú forrásokban” leginkább „mint a székelyek csempészútjai szerepelnek” a „Borgói-, Gyimesi-, Tölgyesi-, Békási-, Ojtozi-, Bodzai-, Tömösi-, Töröcsvári-, Szurdoki-, Vöröstoronyi-szorosok”. „A Vöröstoronyi és Töröcsvári szorosokon királyi utak vezettek keresztül, s ezeken zajlott le Erdély kelet és dél felé irányuló külkereskedelmének legnagyobb része.” (6) Moldva és Havasalföld hadszervezési területként is fontos volt a Rákóczi-szabadságharc korában. Az 1571-ben megteremtett Erdélyi Fejedelemség közjogi magyar államlétének évszázadokon átívelő jelentőségét indokolt lát-

ni abban, hogy ezen jogtörténeti örökség alapján lett II. Rákóczi Ferenc vezérő fejedelemmé. Rákóczi hadszervezésében és nagypolitikai értékvilágában évtizedeken átívelő módon fontos szerepet kapott a Kárpátokon túli Moldva és Havasalföld térsége is. Rákóczi „vezérő fejedelem” („*dux-princeps*”) és a szövetkezett rendek az Erdélyi Fejedelemség közjogi magyar államlétéből, tehát ezen erdélyi magyar központi hatalom valóságának jogi alapvetéséből kiindulva akarták megteremteni Magyarország teljes szabadságát a jogellenes hatalmat jelentő Habsburg-udvarral szemben. Rákóczi „vezérő fejedelem” („*dux-princeps*”) és a szövetkezett rendek jogfelfogásában a Habsburg-udvar nem valamely központi hatalmat, hanem jogellenes és bitorló hatalmat jelentett. A „vezérő fejedelem” („*dux-princeps*”) alkotmányos jogi minőség kapcsán kiemelten hangsúlyozandó, hogy a fentiek okán Rákóczi és kurucai nem rebellisek, nem lázadók, hanem a haza szabadságáért jogszerűen küzdő hazafiak voltak a világ színe előtt!

V. Értéküzenet a XXI. század világának: az Erdélyi Fejedelemség „vallásos türelemmel lett a vallásszabadság hazája” 450 esztendővel ezelőtt

Barta Gábor a következőket fogalmazta meg 1984-ben a történelmi örökség kiemelt voltáról: „*A történelem valamennyi emberi élet szövevénye, melynek felszínén a milliányi fonal közül hol ez, hol az tűnik szemünk elé hosszabb vagy rövidebb időre. Hogy mikor kinek a sorsát emeli a többiek fölé az idő örök mozgása, sokszor csak a véletlenül múlik.*” (1) Ezen megállapítás jegyében kiemelendő, hogy a leginkább rajtunk múlik, hogy milyen minőségben vagyunk képesek megemlékezni az őseinkről, hiszen legkiválóbb magyar történészeink folyamatosan rögzítették a nemzeti értékeink történelmi jelentőségű alapvetéseit. Az 1945 utáni tankönyvek ténybeli és történelemszemléleti hiányosságai viszont a napjainkban is hatnak. A XXI. század magyar történészei számára különleges feladat a nemzeti történelmi értéktárainkhoz méltó tankönyvek megírása, hogy a közműveltségünkben ismét a hazafias történelemszemlélet és a minőségi tu-

dás érvényesüljön. János Zsigmond erdélyi fejedelem egyetemes történelmi jelentősége tárgykörében P. Szentmártoni Kálmán (1879–1968) a következőket rögzítette 1940-ben: „*János Zsigmond nagy történelmi jelentősége*” mutatkozott meg abban, hogy „*a hitújításnak nem irányítója volt, hanem annak egész lelkében megértője, ápolója*”. „*Mikor János Zsigmond Lengyelországból visszajött, még törhetetlen híve a katolikus egyháznak. Erdélyben azonban már ebben az évben a lutheránus egyház után a kálvinista egyház alapját is kezdték rakosgatni. A fejedelem kezdetben teljesen semleges álláspontot foglalt el a hitújítás két ágazata között. Közben nagy lelki átalakuláson ment át s 1563-ban lutheránussá lett, majd a kálvinizmus felé hajlott a fejedelem, míg végre az unitárizmusban látta és érezte meg a hitújítás legmagasabb csúcsát s áttért az unitárius vallásra.*” Erdély „*vallásos türelemmel lett a vallásszabadság hazája s ez a világtörténelmi tény János Zsigmond alatt történt!*” (2) Egyetemes jelentőségű értéküzenet ez a XXI. század keresztény világának! A középkori „*Archiregnum Hungaricum*” jogrendjét és egyházi rendszerét a keresztény egység eszménye jegyében teremtette meg Szent István király egy évezreddel ezelőtt, mely alkotmányossági alapvetésként hatotta át nemzeti történelmi értéktárainkat. Minden szabadságharcunk és államszervezésünk ezen jogrendi alapeszmény jegyében valósult meg, melynek legfőbb célkitűzése a nemzeti függetlenségünk megőrzése volt; és ez a XXI. századi magyarság számára is világképi utat mutat a jelen és jövő kérdéseire adandó válaszok megfogalmazásakor! Nemzeti műveltségünk kimagasló értéke, hogy az Erdélyi Fejedelemség korától kezdve a XIX. századi magyar tudósvilágunkig a legmagasabb tudományosság szintjén került rögzítésre a szkíta-hun-magyar azonosság és a magyar Hunyadi nemzetség székely eredete. A XXI. században is ezt kell a nemzeti nevelés és oktatás világában a középpontba állítani; valamint a legmagasabb emlékezetműveltségi tudományosság szintjén a Hunyadi-filmben is megjeleníteni! A Hunyadi-film a nemzeti összetartozásunk terén is kiemelkedő jelentőségű, ami igen felemelő érzés, és ekként a magyar lélek erősítésére szolgál. E tárgykörben nagyon fontos hangsúlyozni, hogy nem vagyunk egyedül a mű-

veltségi küzdelmeinkben. A Hunyadi-film a nemzeti alkotóerő műveltségi egyesítése terén is lényeges, hiszen a nagy történelmi példaképeink is mindig ezt tették évszázadokon át. Nagybátyám kamaszkoromban sokszor mondogatta, hogy a nemes célokért a műveltség világképi erejével egyedül is lehet küzdeni az igazságérzetünkben bízva! A Hunyadi-film iránt nagy a várakozás, hiszen a nemzetért folytatott egyéni emlékezetműveltségi küzdelmek következményét jelentő értelmiségi magány akkor oldódik föl legmúltóbban a nemzeti érzések szintjén, amikor a korszakos művek révén megszületik a nemzedékeken át ható közös szellemi alkotóerő. Ez a Hunyadi-film igazi értelme! Valójában minden nagy magyar nemzeti mozgalmunk így indult meg az elmúlt két és fél évszázad során, és ez napjainkban is értéküzenetet hordoz, hiszen a XXI. században is meg kell küzdeni a nemzeti jövőnkért. A Hunyadi-film történelmi megalapozottsága érdekében fontos hangsúlyozni, hogy a XVIII. századi nagy nemzeti ébredés és helytállás terén hatalmas életművet teremtő székely tudós, Zágoni Aranka György (1737–1817) tudományos alapvetései jelentik a legkiemelkedőbb szellemi teljesítményt Hunyadi János ősei kapcsán. A Hunyadi-film a történelmi megalapozottság keretrendszerének megteremtése által a XXI. századi magyar nemzeti műveltségi teljesítményünk értékmérője

is lesz. Délvidéki magyarságunk a legnagyobb történelmi értéktárai mentén is értelmezendő, és ebben a Hunyadi-film különleges jelentőséget képvisel. Egyetemes jelentőségű nemzeti ügyről van szó! Hunyadi-kutatóként mindig fontos hangsúlyoznom, hogy a keresztény Európa vitézségi értékvilágában (mind a mai napig) a legdicsőségesebb történelmi helyszín Nándorfehérvár. Ez adja a Hunyadi-film kimagasló nemzeti jelentőségét. Délvidéki magyarságunk a legtermészetesebb emlékezetműveltségi örököse a nándorfehérvári diadalnak, ami egyetemes jelentőséget képvisel a nemzeti értéktárunkban. A legnagyobb keresztény hadvezér, Hunyadi János dicsőségét felmutatni minden korban és minden nemzedékünknek erőt adó lehetőség. Az 1571-ben megteremtett Erdélyi Fejedelemség művelt magyar tudósai mind ezt képviselték; és ennek szellemében indokolt érezni és látni a nemzeti értéktáraink jegyében megalkotásra kerülő Hunyadi-film művelődéstörténeti jelentőségét a XXI. században is!

2021-ben nagyon fontos célkitűzés, hogy az idei emlékévkben az Országházban egy olyan nemzetközi konferencia valósuljon meg, melynek keretében az Erdélyi Fejedelemség által a legmagasabb szinten képviselt törvényes jogrend és vallási türelem értéktárainak közismertsége általánossá válna a XXI. század Európájában!

Források: I. Az 1571-ben megteremtett Erdélyi Fejedelemség „a legmagasabb civilizáció” országa volt Európában: „Akié az iskola, azé a jövő” (1) Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. Negyedik kötet. Pest, 1858. 251. o.; (2) F. Molnár Mónika: Erdély Giovanandrea Gromo Compendio-jának tükrében. In: FONS. Forráskutatás és segédtudományok. VII. évfolyam. 2001. 1. szám. 99. o.; (3) F. Molnár Mónika: Erdély Giovanandrea Gromo Compendio-jának tükrében. In: FONS. Forráskutatás és segédtudományok. VII. évfolyam. 2001. 1. szám. 97. o.; (4) P. Szentmártoni Kálmán: János Zsigmond erdélyi fejedelem. In: Keresztény Magvető. 1940. 4–5. szám. 153. o.; **II. Havasalföld magyar világa: „a szorosan vett Erdély határain kívül eső részeiről” tudni kell, hogy e térség „Mátyás király idejében még Magyarország szerves része volt”** (1) F. Molnár Mónika: Erdély Giovanandrea Gromo Compendio-jának tükrében. In: FONS. Forráskutatás és segédtudományok. VII. évfolyam. 2001. 1. szám. 103. o.; (2) Dr. Szádeczky-Kardoss Lajos akadémikus: A Székely Nemzet története és alkotmánya. Bp., 1927. 55. o.; (3) Misley Pál: Oláh

Miklós Attila-monográfiájának XVI. századi keleti szláv fordítása. In: Filológiai Közöny. XXVII. évfolyam. 1981. 3. szám. 292. o.; (4) Buday Kálmán: Báthory István erdélyi fejedelemsége (1571–76). Szeged, 1932. 1. o.; (5) Buday Kálmán: Báthory István erdélyi fejedelemsége (1571–76). Szeged, 1932. 4. o.; (6) Buday Kálmán: Báthory István erdélyi fejedelemsége (1571–76). Szeged, 1932. V., 1. o.; (7) P. Szentmártoni Kálmán: János Zsigmond erdélyi fejedelem. In: Keresztény Magvető. 1940. 4–5. szám. 152. o.; (8) Buday Kálmán: Báthory István erdélyi fejedelemsége (1571–76). Szeged, 1932. VI. o.; **III. Az Erdélyi Fejedelemség és Havasalföld magyar világának egyetemes jelentősége a székely–görög kapcsolatok fényében** (1) Zágoni Aranka György: Két értekezés: I. Az 1809-ik esztendőnek eltemetése. II. Gubernátor HUNYADI JÁNOSról, melyben megbizonyítatik: hogy nem volt szerelem gyermeke, hogy ugyanazon egy Apától Hunyadi Oláh Vojtktól és még egy Testvére volt legalább, és az is Hunyadi János nevű, és hogy ős neve Székely volt. Kolozsvár, 1811. 25. o.; (2) Ullmann István: Hunyadi mint köznév egy XVI. századi angol szatírában. In: Egyetemes

Filológiai Közlöny. LXI. évfolyam. 1937. 248–249. o.; Dr. Ullmann István (1914–1976) nyelvész és egyetemi tanár 1939-ben Angliában telepedett le: Glasgow és a Leeds egyetemein tanított, és 1967–68-ban az USA-ban, a Harvard Egyetemen is tartott előadásokat.; (3) Szekeres Lukács Sándor: Székely Mózes, Erdély székely fejedelme. Székelyudvarhely, 2007. 8., 12. o.; (4) Baán István: A XIV–XVI. századi magyar történelem bizánci és kora újkori görög nyelvű forrásai. Összegyűjtötte, fordította és bevezetéssel ellátta Baán István. Bp., 2013. 212. o.; (5) A Pallas nagy lexikona. XIII. kötet. Bp., 1896. 361. o.; (6) Moravcsik Gyula: A magyar történet bizánci forrásai. Bp. 1934. 21. o.; (7) Képes Krónika. Fordította Bollók János. Jegyzetek: Szovák Kornél, Veszprémy László. Millenniumi Magyar Történelem. Források. 67. Bp., 2004. 170. o.; (8) Hajdú-Moharos József: Csángók, csángóság, csángósodás (Táj- és társadalomföldrajzi vizsgálódások). In: Földrajzi Értesítő. 1995. 1–2. szám. 129. o.; (9) Lőcsei stipendiánsok és literátusok. Külföldi tanulmányutak dokumentumai. 1550–1699. Sajtó alá rendezte Katona Tünde és Laczkovits Miklós. Fontes rerum scholasticarum. II/1. kötet. Szerkeszti Keserű Bálint. Szeged, 1990. 160. o.; (10) Dr. Spilenberg György: Emlékezzünk a magyar Felvidékre! In: New Yorki Magyar Élet. 29. évf. 48. szám. 1976. november 27. 3. o.; Dr. Spilenberg György: Emlékezzünk

a magyar Felvidékre! In: Katolikus Magyarok Vasárnapja. 83. évfolyam. 49–50. szám. 1976. december 26. 3. o.; **IV. Az „Erdélyi Fejedelemség fennhatósága alá került” 1595-től Havasalföld: a fejedelmi magyar haderő „Adrianapolis (Drinápoly, Edirne) és Konstantinápoly vonalában támadna” a törökök Európából való kiszorítása céljából** (1) Jancsó Benedek: A hazai görög keleti román metropólia története. In: Századok. XXXV. évfolyam. 1901. 614. o.; (2) Kruppa Tamás: A kereszt, a sas és a sárkányfog (Kelet-közép-európai törökellenes ligatervek és küzdelmek a Báthory-korszakban [1578–1597]). Budapest–Róma, 2014. 166. o.; (3) Buday Kálmán: Báthory István erdélyi fejedelemsége (1571–76). Szeged, 1932. 134. o.; (4) A honfoglalástól a polgári forradalom és szabadságharc végéig. Csongrád Megye Évszázadai. Történelmi Olvasókönyv. 1. 1985. 157. o.; (5) Buday Kálmán: Báthory István erdélyi fejedelemsége (1571–76). Szeged, 1932. 11. o.; (6) Buday Kálmán: Báthory István erdélyi fejedelemsége (1571–76). Szeged, 1932. 12. o.; **V. Érték-üzenet a XXI. század világának: az Erdélyi Fejedelemség „vallásos türelemmel lett a vallásszabadság hazája” 450 esztendővel ezelőtt!** (1) Barta Gábor: Az Erdélyi Fejedelemség születése. Bp., 1984. 8. o.; (2) P. Szentmártoni Kálmán: János Zsigmond erdélyi fejedelem. In: Keresztény Magvető. 1940. 4–5. szám. 153. o.;

II. Rákóczi Ferenc szobra a Hősök terén

A történelmi Torontál vármegye Bánlaki járásának nemzetiségi és felekezeti viszonyai

I. rész

Előszó

Torontál vármegye a történelmi Magyarország 63 vármegyéje¹ közül 1910-ben a negyedik legnagyobb kiterjedésű vármegyének számított.² Területe 9903 km² volt. A vármegyéhez „kötődött” a tőle független – azzal közjogi értelemben azonos jogállással rendelkező – Pancsova (Панчево/Pančevo) törvényhatósági jogú város, amelynek területe 113 km²-t tett ki.³

Megjegyezzük, hogy a dualizmus korában (1867–1918) a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium Statisztikai Szakosztálya (1867–1871), majd az intézményesült Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal (1871–1897), végül a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal (1897–1918) is elkülönítette a népszámlálási adatok közlésénél a vármegyék és a törvényhatósági jogú városok értékeit.

Torontál vármegye egykori székhelye Nagybecskerek (Зрењанин/Zrenjanin) rendezett tanácsú vá-

ros volt. A vármegye székhelye mellett ugyancsak rendezett tanácsú városi ranggal rendelkezett még Nagyikinda (Кикинда/Kikinda) is. Torontál vármegye az 1910. évi – utolsó – magyar népszámlálás idején két rendezett tanácsú városra (Nagybecskerek és Nagyikinda), továbbá 14 járásra – ezeken belül 210 településre – tagolódott. A járasok közül az egyik volt a 17 településnek otthont adó Bánlaki járás. Tizenkét helység volt nagyközség: Bánlak (Banloc), Dócz (Dolač), Kanak (Конак/Konak), Karátsonyifalva (Ofsenița), Karátsonyiliget (Soca), Nagygáj (Велики Гай/Veliki Gaj), Nagymargita (Маргита/Margita), Partos (Partoș), Szentjános (Барице/Barice), Tolvád (Livezile), Ürményháza (Јерменовци/Jermenovci), valamint Zichyfalva (Пландиште/Plandište). További öt településnek – Györgyháza (Велика Грета/Velika Greda), Istvánölgy (Хајдучица/Hajdučica), Ólécz (Стари Лец/Stari Lec), Szécsenfalva (Дужине/Dužine) és Torontálújfalú (Марковићево/Markovićevo) – kis-község titulusa volt.⁴

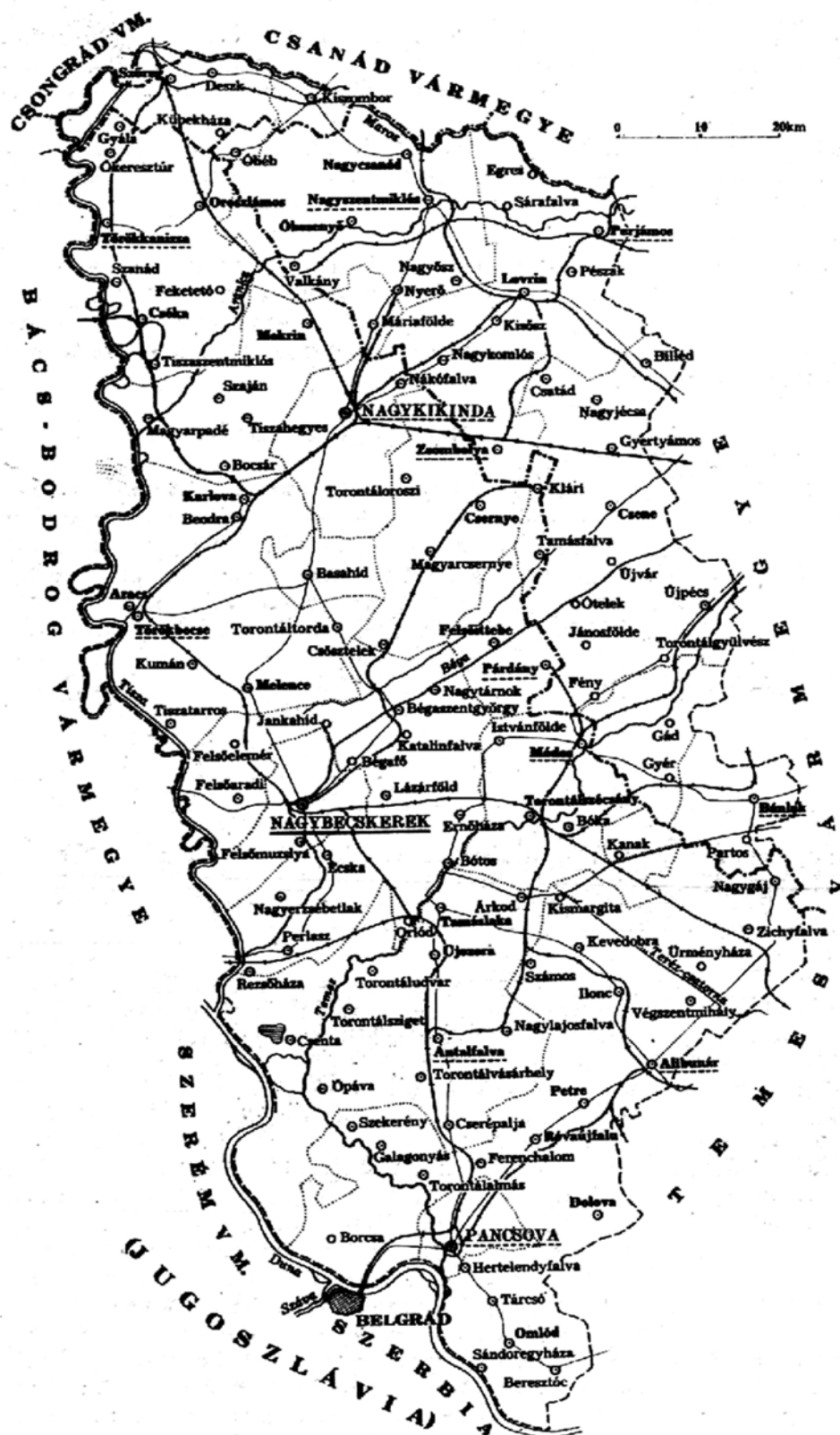
¹ Az 1910. évi magyar népszámlálás idején a Magyar Szent Korona Országainak területe 325 411 km²-t tett ki. A legnagyobb „alkotóelem”, a Magyar Királyság területe 282 849 km² kiterjedésű volt. A Magyar Királyság 63 vármegyéjét és 26 törvényhatósági jogú várost ölelt fel. A második alkotórész a Magyar Szent Korona Országainak sorában Horvát–Szlavónország volt. Területe 42 541 km²-t tett ki. Területén nyolc vármegye és négy törvényhatósági jogú város helyezkedett el. A harmadik „közjogi alkotóelem” a „corpus separatum”, vagyis „Fiume város és kerülete” volt. Ezt a 21 km² kiterjedésű, speciális jogállású közigazgatási egységet szokták a „laikusok” tévesen a 64. magyar vármegyének tekinteni. EDELÉNYI-SZABÓ DÉNES: *Magyarország közjogi alkotrészeinek és törvényhatóságainak területváltozásai. Különlenyomat a „Magyar Statisztikai Szemle” 1928. (VI.) évfolyamából.* Hornyánszky Viktor Részvénytársaság, Magyar Királyi Udvari Könyvnyomda, Budapest, 1928. 659. p.

² Ha a vármegyék és a hozzájuk kötődő törvényhatósági jogú városok területét összesítenénk – habár nem szokás –, akkor Torontál vármegye az ötödik helyre szorulna vissza a képzeletbeli rangsorban. Ennek oka, hogy a szomszédos Bács-Bodrog vármegye (8834 km²) és a hozzá egykoron kötődött négy törvényhatósági jogú város – Baja: 87 km², Szabadka (Суботица/Subotica): 974 km², Ujvidék (Нови Сад/Novi Sad): 159 km², illetve Zombor (Сомбор/Sombor): 308 km², összesen 1528 km² – együttes területe (10 362 km²) meghaladta Torontál vármegye és Pancsova „összevont” területét (10 016 km²). Vö. EDELÉNYI-SZABÓ 1928, 658. p.

³ Pancsova törvényhatósági jogú város statisztikai adatait – Torontál vármegye mellett – külön közzétették. Nagybecskerek (Зрењанин/Zrenjanin) és Nagyikinda (Кикинда/Kikinda) rendezett tanácsú városok értékeit Torontál vármegye tizenhárom járásának adataival összesítették. Vö. *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1912. 372–373. pp. (A továbbiakban: *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1912*)

⁴ Vö. REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei.* In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság Budapest, 1912. 32–35., 48–50., 56–57., 59., 62., 72–73., 80., 89., 110., 112–114., 124–126. pp.*

A történelmi Torontál vármegye egykori területe (1910) a délszláv–román határkorrekció után (1924)*

Forrás: Magyarország régi térképeken: http://hungary-maps.myhunet.com/images_content/vm54.jpg (Letöltés ideje: 2021. március 21.)

* A térképen szereplő „Jugoszlávia” kifejezés csak 1929. október 3-án lett hivatalosan az ország neve. Addig a délszláv államot Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak hívták. JUHÁSZ JÓZSEF: *Volt egyszer egy Jugoszlávia. A délszláv állam története*. Aula Kiadó, Budapest, 1999, 59., 335., 337. pp.

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés a Bánlaki járás teljes területét elvette Magyarországtól, és a térséget felosztotta a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság és a Román Királyság között. Az 1910. évi magyar népszámlálás idején tizenhét települést számláló Bánlaki járásból hat település, így a járás székhelye, az akkoriban jórészt román anyanyelvűek által lakott Bánlak, továbbá az ugyancsak jobbra román ajkú Tolvád, a többségében németek által lakott Dócz és Karátsonyifalva, az inkább szerb ajkú Karátsonyiliget, valamint a magyarok és ro-

mánok által „elegyesen” lakott Partos került Romániához. A többi település az újonnan létrehozott délszláv állam része lett.

I. A Bánlaki járás és települései a magyar népszámlálások tükrében

A Bánlaki járás a történelmi Torontál vármegye tizennégy egykori járása⁵ közül – az 1910. évi magyar népszámlálás „eszmei” időpontjában – a nyolcadik legnagyobb kiterjedésű közigazga-

A Bánlaki járás helységeinek névváltozásai (1880–1910)

	Népszámlálás				
	1869	1880	1890	1900	1910
1.	Bánlak	Bánlak	Bánlak	Bánlak	Bánlak
2.	Dolác	Dolác	Dolacz	Dolacz	Dócz
3.	Györgyháza	Györgyháza	Györgyház	Györgyház	Györgyháza
4.	Hajdusica	Hajdusitza	Istvánvölgy	Istvánvölgy	Istvánvölgy
5.	Kanak	Kanak	Kanak	Kanak	Kanak
6.	Offszénica	Offszénicza	Offszénica	Offszénicza	Karátsonyifalva
7.	Szoka	Szóka	Szóka	Karátsonyiliget	Karátsonyiliget
8.	Nagy-Gaj Malenicfalva	Nagy-Gáj Maleniczfalva	Nagy-Gáj	Nagygáj	Nagygáj
9.	Nagy-Margitta	Nagy-Margitta	Nagy-Margita	Nagymargita	Nagymargita
10.	Baracháza	Baráchrháza	Ó-Léc	Óléc	Óléc
11.	Partos	Partos	Partos	Partos	Partos
12.	Szécsenfalva	Szécsénfalva	Szécsenfalva	Szécsenfalva	Szécsenfalva
13.	Szent-János	Szent-János	Szent-János	Szentjános	Szentjános
14.	Tolvadia	Tolvadia	Tolvádia	Tolvádia	Tolvád
15.	Krivabara	Krivabara	Újfalu	Újfalu	Torontálújfalu
16.	Ürményháza	Ürményháza	Ürményháza	Ürményháza	Ürményháza
17.	Zichyfalva	Zichyfalva	Zichyfalva	Zichyfalva	Zichyfalva

Megjegyzés: Az 1869. évi magyar népszámlálás szerint további hét település tartozott az akkoriban Zichyfalvai járásának nevezett közigazgatási egységhez: Alibunár, Dobrica (Kevedobra), Ilanca (Iloncz), Margitica (Kismargita), Szandorf (Újsándorfalva), Szeleus (Keviszöllös) és Szent-Mihály (Végszentmihály). Az Alibunári járás felállításával (1878) az említett települések az új közigazgatási egység részei lettek. Forrás: Az 1869–1910 közötti magyar népszámlálások.

⁵ A történelmi Torontál vármegye a trianoni békeszerződésig (1920. június 4.) jogilag fennálló 14 járását 1878-ban állították fel, miután előbb a katonai határőrvidék bizonyos részeit, utóbb pedig az ún. Nagyikindai kiváltságos kerület területét olvasztotta magába Torontál vármegye. A két, utolsóként – 1878-ban – létrehozott járás az Alibunári és a Párdányi járasok voltak. HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912. 488. p.

tási egység volt. Területe: 103 296 katasztrális hold (594,47 km²) volt. A Bánlaki járás területe a történelmi Torontál vármegye – 9903 km² nagyságú – területének közel 6%-át tette ki.

Az 1869. évi magyar népszámlálás még nem vizsgálta az anyanyelvi kérdést, ezért itt – röviden – csak a vallási adatokra térnénk ki. A népszámlálás szerint a még Zichyfalvai járásnak nevezett közigazgatási egység huszonöt települést ölelt fel. A Bánlak központú Zichyfalvai járás lakosainak száma 41 181 fő volt: ebből 12 683 fő római katolikus, további 26 237 fő ortodox, valamint 1960 fő ágostai hitvallású evangélikus vallású személy. Az egyéb vallásúak száma elenyésző, mindössze 301 fő – zömükben izraelita (219 fő) és református vallású (71 fő) – volt.⁶ A három nagyobb vallási csoport vonatkozásában elmondható, hogy a római katolikusok jobbára a magyarok, a németek és a bolgárok, az ortodoxok a szerbek és a románok, az evangélikusok pedig minden bizonnyal a szlovákság soraiból kerülhettek ki.

Az 1880. évi magyar népszámlálás eszmei időpontjában már csak tizenhét település alkotta

a Bánlaki járás területét. Később a többségében német anyanyelvűek által lakott Maleniczfalvát 1889-ben egyesítették Nagygáj nagyközséggel. Ezért 1890-ben már nem volt önálló helység. A beolvasztott település a Maleniza családról kapta a nevét, amely a 19. század első felében földbirtokkal rendelkezett a térségben.⁷

A Bánlaki járás településeinek száma a dualista állam utolsó három magyar – az 1890., az 1900. és az 1910. évi – népszámlálása alatt nem változott. Az előbbieken említett három népszámlálás idején ugyanaz a tizenhét település alkotta az egykori járást.

Az egykori Bánlaki járás korbéli népessége anyanyelvi szempontból meglehetősen „elegyesnek” volt tekinthető. Az 1910. évi magyar népszámlálás eszmei időpontjában a legjelentősebb népcsoport a relatív többséget alkotó német volt (30,4%). A második legjelentősebb népelemet a román anyanyelvűek képezték (24%). Sorban a harmadik legnagyobb népcsoport a magyar (23,1%), végül – a jelentősebbek közül – az utolsó népcsoport a szerb volt (16,2%).

Maleniczfalva anyanyelvi adatai (1880)

Népszámlálás	Anyanyelv							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb
1880	566	21	470	–	1	–	22*	13+39**

Forrás: Az 1880. évi magyar népszámlálás.

Maleniczfalva vallási adatai (1869, 1880)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1869	880	871	–	4	–	1	4
1880	566	538	25	3	–	–	–

Forrás: Az 1869. és 1880. évi magyar népszámlálások.

* Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

** Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte. Maleniczfalva esetében az első érték (13 fő) az egyéb hazai (11 fő) és az egyéb külföldi (2 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

⁶ SEBŐK LÁSZLÓ (szerk.): *Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai*. Teleki László Intézet – KSH Levéltár, Budapest, 2005. 215–216. pp.

⁷ NAGY IVÁN: *Magyarország családai. Címerekkel és nemzékrendi táblákkal. Hetedik kötet*. Kiadja Ráth Mór, Pest, 1860. 279. p., REISZIG 1912, 85. p.

A Bánlaki járás anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	21 750	2864	7625	477	5697	1	3470*		725+891**
1890	25 512	4466	9467	539	6222	–	60	3872	886
1900	26 384	5019	9712	611	6167	1	54	4082	738
1910	27 667	6385	8403	823	6637	–	78	4503	838

Forrás: Az 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

* Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

** Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte. A Bánlaki járás esetében az első érték (725 fő) az egyéb hazai (702 fő) és az egyéb külföldi (23 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

A Bánlaki járás településeinek anyanyelvi adatai (1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
Bánlak	2 836	427	205	1	2160	–	1	42	–
Dócz	1 183	134	998	–	36	–	–	15	–
Györgyháza	1 134	298	657	53	95	–	–	31	–
Istvánvölgy	1 719	183	758	630	46	–	–	100	2
Kanak	1 828	550	67	11	10	–	25	639	526
Karátsonyifalva	1 026	181	728	–	29	–	–	59	29
Karátsonyiliget	1 065	24	32	–	102	–	1	906	–
Nagygáj	2 930	743	620	4	58	–	2	1456	47
Nagymargita	1 847	58	40	1	1039	–	–	687	22
Óléc	1 146	447	360	46	20	–	43	138	92
Partos	1 639	746	59	28	716	–	1	68	21
Szécsenfalva	661	45	607	1	–	–	1	7	–
Szentjános	1 568	68	60	21	1323	–	–	48	48
Tolvád	1 965	164	536	–	971	–	–	276	18
Torontálújfalva	663	450	196	–	3	–	–	14	–
Ürményháza	1 606	1581	16	2	2	–	–	2	3
Zichyfalva	2 851	286	2464	25	27	–	4	15	30
Összesen	27 667	6385	8403	823	6637	–	78	4503	838

Forrás: A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1912. 364–367. pp.

Az egyéb anyanyelvűek száma (1739 fő) és aránya (6,3%) nem tekinthető számottevőnek.⁸ Főképp a szlovákok és a bolgárok alkották az előbbi kategóriát.

A tizenhét település közül hat helységben regisztrált német többséget az 1910. évi ma-

gyar népszámlálás, azonban ezek közül csak egyben – Szécsenfalván – alkotott szinte egyhangú többséget a német népcsoport. Német többségű falvak voltak még: Dócz, Györgyháza, Istvánvölgy, Karátsonyifalva és Zichyfalva. Négy faluban képezett többséget a románság: Bán-

⁸ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Bánlaki járásában*. Második kiadás. Historiaantik Könyvkiadó, Budapest, 2018. 32. p.

lak, Nagymargita, Szentjános, valamint Tolvád. A magyarok a románsághoz hasonlóan szintén négy községben – Óléczen, Partoson, Torontálújfaluban és Ürményházán – alkották a legdominánsabb népcsoportot. Azonban a magyarság csak Ürményházán képezett szinte kizárólagos közösséget. A szerbek mindössze három településen – Kanakon, Karátsonyiligten és Nagygájon – voltak többségben.

Az előbbieken már említettük, hogy a járás települései anyanyelvi szempontból meglehetősen kevertnek számítottak. A magyarok viszonylag jelentősebb kisebbséget képeztek a német ajkú Dócson, Györgyházán, Istvánvölgyön, Karátsonyifalván, valamint Zichyfalván, továbbá a románok lakta Bánlakon és Tolvádon, végül a szerb ajkú Kanakon és Nagygájon.⁹

Jelentősebb német kisebbség élt a román többségű Bánlakon és Tolvádon, továbbá a magyar ajkú Óléczen és Torontálújfaluban, valamint a szerb többségű Nagygájon is. A románok is szép számmal képviseltették magukat a magyar többségű Partoson. A szerbek jelentősebb számban éltek a német többségű Istvánvölgyön, a magyar többségű Óléczen, valamint a román ajkú Nagymargitán és Tolvádon. A domináns népelemeken kívül még két kisebb számú népcsoport is otthonának vallotta a járást. Kanakon a bolgárok, Istvánvölgyön a szlovákok képeztek nagyobb közösségeket.¹⁰

A vallásstatisztikai adatok tekintetében az 1910. évi magyar népszámlálás szerint – jórészt

a német és magyar anyanyelvűeknek köszönhetően – római katolikus többség érvényesült. A járás népességének 51,2%-a vallotta magát – 1910-ben – római katolikus vallásúnak. A második jelentősebb vallás az ortodox volt (41,3%): e közösség tagjai jobbára a szerbek és a románok soraiból kerültek ki. Jelentősebb vallás volt még az ágostai hitvallású evangélikus is (6,1%). A többi felekezethez tartozók száma (402 fő) és aránya (1,4%) elenyésző volt.¹¹

A Bánlaki járás területén – 1910-ben – legalább tizenkét római katolikus egyházi építmény állt, ebből nyolc templom (Dóc, Kanak, Karátsonyifalva, Nagygáj, Szécsenfalva, Tolvád, Ürményháza és Zichyfalva) és négy imaház (Györgyháza, Istvánvölgy, Óléc és Torontálújfalva) várta a híveket.

A szerb pravoszláv egyház is képviseltette magát, legalább öt szerb ortodox templom volt a járásban: Kanakon, Karátsonyiligten, Nagygájon, Nagymargitán és Tolvádon. A román ortodox egyház sem maradt el a szerbség mögött, öt településen emelt templomot. Ezek a helységek: Bánlak, Nagymargita, Partos, Szentjános és Tolvád voltak. Partoson ráadásul egy régi, román ortodox monostor is létesült.¹² Még az ágostai evangélikus vallást követő szlovákságnak is volt egy temploma Istvánvölgyön. Megjegyzésként közöljük, hogy az előbbi „statisztikába” nem tartoznak bele például a temetőkhöz felépített kápolnák.

Társadalomstatisztikai szempontból érdekes lehet a magyar nyelv ismeretének, valamint az

A Bánlaki járás vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	21 750	11 246	9 110	1016	94	189	95
1890	25 512	13 717	10 151	1069	253	189	133
1900	26 384	14 331	10 299	1151	309	157	137
1910	27 667	14 155	11 416	1694	229	92	81

Forrás: Az 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

⁹ A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1912. 364–367. pp.; GYÉMÁNT 2018, 4. p.

¹⁰ A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1912. 364–367. pp.; GYÉMÁNT 2018, 4. p.

¹¹ A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1912. 364–367. pp.; GYÉMÁNT 2018, 5. p.

¹² Vö. GYÉMÁNT 2018, 9., 12., 15., 17–18., 22., 25., 29., 33., 38., 41., 47., 51., 54., 56., 59., 61., 64. pp.

A Bánlaki járás településeinek vallási adatai (1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
Bánlak	2 836	550	2 237	9	13	11	16
Dócz	1 183	1 119	60	–	2	2	–
Györgyháza	1 134	912	117	58	13	18	16
Istvánvölgy	1 719	279	160	1268	9	2	1
Kanak	1 828	1 085	679	32	13	16	3
Karátsonyifalva	1 026	921	98	–	7	–	–
Karátsonyiliget	1 065	49	1 012	–	–	4	–
Nagygáj	2 930	1 302	1 559	14	41	7	7
Nagymargita	1 847	90	1 747	2	1	1	6
Óléc	1 146	873	168	82	16	7	–
Partos	1 639	759	817	25	28	7	3
Szécsenfalva	661	638	9	13	1	–	–
Szentjános	1 568	72	1 431	61	4	–	–
Tolvád	1 965	654	1 269	28	11	–	3
Torontálújfalú	663	639	14	1	1	7	1
Ürményháza	1 606	1 566	4	8	16	2	10
Zichyfalva	2 851	2 647	35	93	53	8	15
Összesen	27 667	14 155	11 416	1 694	229	92	81

Forrás: A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1912. 364–367. pp.

írni és olvasni tudásnak a vizsgálata. Az egykori Bánlaki járás területén – 1910-ben – 10 597 fő, azaz a teljes népesség 38,3%-a beszélt magyarul. Érthető okból messze a járási adat feletti értéket mutatott az akkoriban szinte kizárólagosan magyarok által lakott Ürményháza. Viszonylag kedvező adatokat tapasztalhatunk – az ugyancsak magyar többségű – Óléczen, Partoson és Torontálújfaluban is. Az előbbieken említett településeken a magyarság ugyancsak többséget képezett más népcsoportokkal szemben. Viszonylag jó – ötven százalék feletti – értéket mutattak a népszámlálási adatok a német többségű Györgyházán, valamint a jobbára szerb ajkú Kanakon is.

A magyar nyelv ismerete tekintetében elmondható, hogy a történelmi Torontál vármegye tizennégy egykori járása közül az ötödik legkedvezőbb értéket mutatta a Bánlaki járás. Az 1910. évi népszámlálási adatok szerint Torontál vármegye

népességének 34,9%-a beszélt magyarul. Ha a két rendezett tanácsú város – Nagybecskerek és Nagyikinda – adatait is beleszámítjuk, akkor a népesség 36,5%-a tudott magyarul. (A városi adatok érthető okok miatt pozitív irányba mozdították el az értéket.) Bármelyiket is nézzük, a Bánlaki járás értéke mindkét adatot tekintve meghaladta a vármegyei értékeket. Országos összehasonlításban viszont már sokkal rosszabb volt a helyzet. Az 1910. évi népszámlálás szerint Magyarország népességének 64,7%-a beszélt magyarul. Ha a „Magyar Birodalom” adatait nézzük – tehát beleszámítjuk Horvát–Szlavónország adatait is –, akkor is a népesség 57,4%-a tudott magyarul. Tehát a Bánlaki járás értékei jóval elmaradtak az országos, illetve a „birodalmi” értékektől. Érdekes sajátosság, hogy az egykori járás területén élt, egykori német anyanyelvű lakosság sem mutatott – a magyar nyelvtudás terén – kedvező képet. Kivétel volt ezalól a jelen-

A magyarul beszélni, illetve az írni és olvasni tudó népesség száma és aránya településenként (1910)

Település	„Magyarul beszélni tud”		„Ír és olvas”	
	Fő	%	Fő	%
Bánlak	619	21,8	1 219	43
Dócz	284	24	762	64,4
Györgyháza	613	54,1	632	55,7
Istvánvölgy	549	31,9	960	55,8
Kanak	943	51,6	905	49,5
Karátsonyifalva	280	27,3	566	55,2
Karátsonyiliget	158	14,8	488	45,8
Nagygáj	1 041	35,5	1 438	49,1
Nagymargita	154	8,3	660	35,7
Óléc	844	73,6	522	45,5
Partos	990	60,4	721	44
Szécsenfalva	135	20,4	423	64
Szentjános	266	17	659	42
Tolvád	418	21,3	882	44,9
Torontálújfal	535	80,7	168	25,3
Ürményháza	1 602	99,8	960	59,8
Zichyfalva	1 166	40,9	1 871	65,6
Összesen	10 597	38,3	13 836	50

Forrás: A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1912. 364–367. pp.

több magyar anyanyelvű kisebbségnek otthont adott Györgyháza. Elmondható továbbá, hogy a németek a római katolikus szentmiséket túlnyomórészt saját anyanyelvükön hallgatták. A liturgikus nyelv a német többségű falvakban kizárólagosan vagy elsősorban a német volt.¹³

Végül érdekes lehet még az írni és olvasni tudás rovat adata is. A Bánlaki járás területén 13 836 fő – azaz a népesség 50%-a – tudott írni és olvasni. Ezzel az értékkel a Bánlaki járás értéke valamivel elmaradt a vármegyei értékektől. A két rendezett tanácsú város adataival a vármegye népességének 55,1%-a, Nagybecskerek és Nagyikinda nélkül a tizenhárom járás népességének 54,8%-a tudott írni és olvasni. A tizenhárom járás „rangsorában” azonban csak a tizenkettedik helyet foglalhatta el. A járáson belüli településeket tekintve látható, hogy jobbra a németek és a magyarok által lakott helységek lakossága

magasabb értékeket mutatott az írni és olvasni tudás tekintetében.

A jobb értékek a németek „hagyományosan” magas műveltségi szintjével hozható összefüggésbe, valamint azzal is, hogy a „svábok” mindig kényszerben ügyeltek a megfelelő iskolázatásra.¹⁴

II. A Bánlaki járás és települései – vázlatos népesedéstörténeti összefoglaló

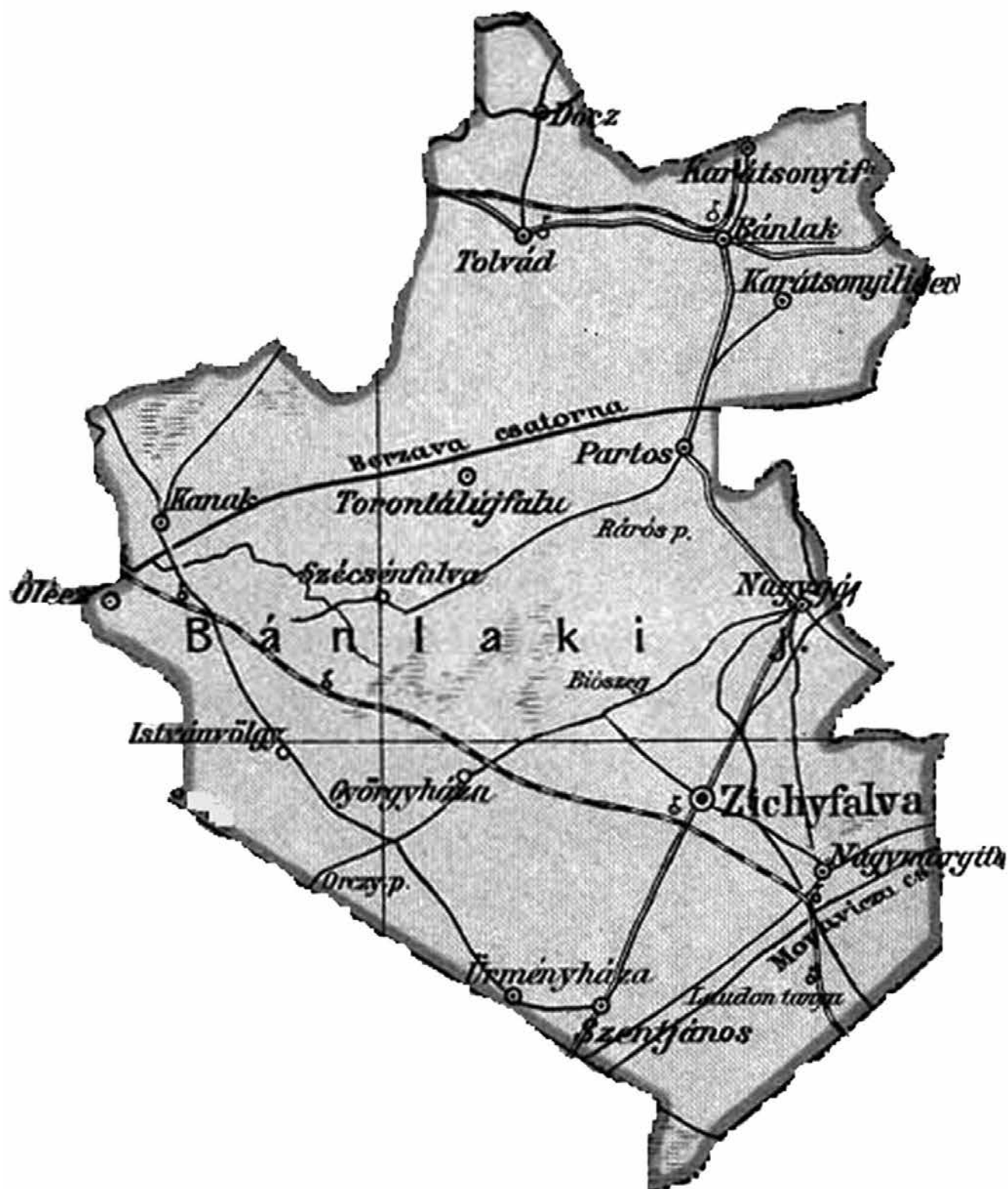
A klasszikus mondással élve „kemény fába vágjuk a fejszénket”, ha az egykori Bánlaki járás településeink népesedéstörténetét kutatjuk. Az írásos források szűkszavúsága, sok esetben a feljegyzések hiánya miatt csak valószínűsíthetjük az egyes helységek alapítását, egykori múltját.

Népesedéstörténeti szempontból érdeklődésre tarthat számot, hogy a járás településeinek egy ré-

¹³ A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1912, 7., 364–367., 372–373. pp.

¹⁴ A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 1912, 9., 364–367., 372–373. pp.

A Bánlaki járás térképe

Forrás: KOGUTOWICZ MANÓ: Torontál vármegye térképe. Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister úr megbízásából. Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet Rt., Budapest, 1905 – alapulvételével saját szerkesztés.

sze már a középkorban is létezett. Öt településről vannak viszonylag biztosabb értesüléseink. Elsőként minden bizonnyal a ma Romániához tartozó Tolvádot kell kiemelnünk, amelyet – mint „egyházashely” – az 1332/1337. évi pápai tizedjegyzék is említett. A helységet – amelynek nevét a középkorban „Tolvajd” formában használták – egymást követően több nemesi család is birtokolta, egészen addig, amíg török kézre nem került a térség. Az ugyancsak napjainkban Romániához tartozó Dócz településről 1343-ban emlékezett meg egy okirat, akkoriban „Dwch” alakban volt a falu neve használatos. Szintén középkori eredetű Kanak helység is. A ma Szerbiához tartozó települést – „Konaki” formában – 1425 és 1452 között több oklevél is említette. Kanak a nevét feltehetően a Konaki családtól nyerte, ez a família az említett időszakban a település ura volt. Szólnunk kell – a Romániához tartozó – Partosról is, amelyet 1481-ben említett meg egy írásos feljegyzés. Akkoriban nem is egy, hanem két településről – „Magyarpartas” és „Tótpartas” – tett említést a forrás.¹⁵

Az ötödik település, a ma Szerbiához tartozó Szentjános múltja vész leginkább a múlt homályába. A faluról csak annyit tudunk, hogy a török hódoltságot megelőzően már létezett, és nem a mai helyén, hanem attól kissé odébb, egy dombtetőn állt a település. Reszneki Reiszig Ede (1873–1946) történész szerint az első négy település a középkori Temes vármegye része volt. Feltehetően Szentjános is osztozott a másik négy helység közigazgatási hovatartozásában. Annyi bizonyos, hogy az első négy település a török hódoltság időszakát lakott helyként vészelte át. Egyedül Szentjánosról tudjuk, hogy valamikor a 16. században – 1529 és 1557 között – a törökök elpusztították. Azonban a török hódoltság második felében már a szerbek telepedtek le a falu mai területén.¹⁶

A lakottként fennmaradt települések életében – etnikai-nemzetiségi szempontból – minden bizonnyal jelentős változások álltak be. A magyarság minden bizonnyal kiveszett, mint Kanak ese-

tében, ahonnan a magyar jobbágyok a törökök elől elmenekültek. Kanakra ekkor vándorolt be a pravoszláv vallású szerbség.¹⁷ Valószínűleg hasonló folyamat zajlott Partoson is, ahol viszont a románság telepedett le. Ezt támasztja alá a településen álló, 16. században alapított román ortodox monostor.¹⁸ Dócz és Tolvád korabeli lakóiról nincsenek biztos értesüléseink. Feltehetően az ortodox vallás tanításait követték. Annyi bizonyos, hogy a török kort követően, a 18. század első felében Tolvád lakossága is kiveszett. Az 1723/1725. évi gróf Mercy-féle térképen – „Tollwacz” alakban – mint lakatlan helység szerepelt. Ezt követően – valamikor a 18. században – románok jelentek meg a területen, és a település régi helyétől egy kicsit odébb újraalapították a falut. Tolvádról a 18. század végén Vályi András (1764–1801) földrajztudós, statisztikus is megemlékezett, aki mint „oláh”, azaz román faluként írt a már lakott „Tolvadia” nevű településről.¹⁹

A török hódoltság időszakánál maradványszórnunk kell, hogy az egykori járás települései közül további öt helységről ekkortól vannak értesüléseink. Ezek a falvak a napjainkban Romániához tartozó Bánlak, Karátsonyifalva (Ofszenicza), valamint Karátsonyiliget (Szoka), továbbá a ma Szerbiához tartozó Nagygáj és Nagymargita. Az öt helység lakott településként élte túl a török kort.²⁰ Korabeli neveik alapján feltehető, hogy szerbek és románok által lakott falvak voltak.

A 18. században további két újabb település létesült. Ezek Istvánvölgy (1750) és Zichyfalva (1783). A „nemzetiségi paletta” is színesebbé vált, az ortodox szerbek és a románok mellé felsorakoztak más népcsoportok is, például a római katolikus vallású németek.²¹

A nemzetiségi adatoknál maradványszórnunk, hogy a térségben nagy változások mentek végbe, a pravoszláv vallású szerbek és az ortodox hitű románok mellé más népcsoportok: a magyarok, a németek, a szlovákok, a bolgárok és a horvátok is letelepedtek.

¹⁵ Vö. REISZIG 1912, 43., 58., 104., 124. pp.

¹⁶ REISZIG 1912, 115. p.

¹⁷ REISZIG 1912, 85. p.

¹⁸ GYÉMÁNT 2018, 47. p.

¹⁹ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása*. Harmadik kötet. A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1799. 507. p.

²⁰ REISZIG 1912, 21., 59., 85., 89. pp.

²¹ REISZIG 1912, 57., 127., 136. pp.

Bánlak népességének jelentős része a 18. században minden bizonnyal már jobbára román ajkú lehetett. A következő évszázad első felében Fényes Elek (1807–1876) statisztikus már „oláh”, azaz román faluként írt Bánlacról.²²

Dócz előbb – Vályi András szavaival élve – „elegyes” helység volt,²³ majd miután a gróf Draskovich család megvásárolta a települést, 1786 és 1790 között római katolikus németeket telepítettek le a faluban, ők idővel – a 19. század első felére – szinte kizárólagos népcsoporttá váltak a helységben.²⁴

A korábban (is) nemzetiségeiről híres Istvánvölgy kapcsán elmondható, hogy kezdetben, a gróf Mercy-féle térképen (1723/1725) még lakatlan hely volt. A térképen „Heuduzische” alakban írták a nevét. Idővel a Damaszkín család birtokába jutott, amelynek egyik tagja *„Damaszkín István 1809-ben közvetlen a Mária Terézia-csatorna mellé telepített egy új helységet, melyet róla Istvánfalvának neveztek el. 1824-ben azonban a Mária Terézia csatorna áradásai következtében a község teljesen elpusztult és akkor telepítette át Damaszkín István a lakosokat a község mostani helyére.”*²⁵ Kevéssel később, 1839-ben, valamint 1851-ben Fényes Elek mint tót (szlovák)–magyar helységet írta le.²⁶ Tehát a falu ágostai hitvallású evangélikus vallású szlovákok, valamint római katolikus hitű magyarok által lakott település volt. Szükséges hozzátennünk, hogy a faluban jelentős számú római katolikus vallású német közösség is élt.

Kanacról a két statisztikus, Vályi András és Fényes Elek mint „rác” faluról emlékezett meg. Azonban a 18. század második felében – 1773-ban – római katolikus vallású németek is letelepedtek a helységben, ők azonban 1820 után elvándoroltak innen. Ebben nagy szerepe lehetett

az 1820. évi árvíznek. Ekkor a németek helyére – Lukácsfalváról (Лукино Село/Lukino Selo) és Szöllősudvarnokról (Банатски Душановац/Banatski Dušanovac), valamint a ma Romániában található Óbesenyőről (Dudeștii Vechi) és Vingáról (Vinga) érkezett – római katolikus vallású bolgárok telepedtek le. Korábban, 1801 körül a római katolikus horvátok is új hazára leltek a faluban. Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején, 1848. augusztus 6-án az ún. „szerviánusok”, azaz a jobbára Szerbiából érkezett szerb, fegyveres önkéntesek felgyújtották a települést, ezért a lakók elmenekültek. A szabadságharc után, 1850 körül a bolgárok lassanként visszatértek, de a horvátok többé már nem. A következő évtizedekben a magyarság és a szerbesség tett szert vezető szerepre.²⁷

Karátsonyifalva Karátsonyi családról nyerte elnevezését. Korábban „Obseniza”, valamint „Ofszenicza” alakban használták a helység nevét. Ebből látható, hogy feltehetően szerbek által lakott helység lehetett. Fényes Elek viszont már német–szerb „elegyes” falunak írta le a 19. század elején a Karátsonyi család birtokába került települést. A római katolikus vallású németek 1807 körül telepedhettek le a faluban, azonban a század második felére szinte a kizárólagos népcsoportot alkották a településen.²⁸

Karátsonyiliget névadója ugyancsak a helyben birtokos Karátsonyi család volt. A település eredeti neve Szoka volt, ez az elnevezés ugyan csak a szerbség korai jelenlétére utal. Vályi András szerb,²⁹ Fényes Elek szerb–román „elegyes” falunak írta le.³⁰

Nagygáj a török hódoltság időszakát lakott helyként vészelte át, akkori lakosai pravoszláv vallású szerbek lehettek, akik mellé idővel, a 19. század első felében felsorakoztak a római kato-

²² FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a hozzá kapcsolat tartományoknak mostani állapotja Statisztikai és Geographiai tekintetben. IV. kötet.* Trattner-Károlyi Tulajdona. Pest, 1839. 393. p.; FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. I. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851. 86. p.

²³ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása.* Első kötet. A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1796. 504. p.

²⁴ GYÉMÁNT 2018, 12. p.

²⁵ REISZIG 1912, 57. p.

²⁶ FÉNYES 1839, 395. p.; Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára. II. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851. 137. p.

²⁷ GYÉMÁNT 2018, 21–22. pp.

²⁸ FÉNYES 1839, 396. p.; Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára. III. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851. 158. p.; GYÉMÁNT 2018, 25. p.

²⁹ FÉNYES 1839, 397. p.; FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. IV. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál, Pest, 1851. 146. p.; VÁLYI (III. kötet) 1799, 430. p.

³⁰ FÉNYES 1839, 397. p.; FÉNYES (IV. kötet) 1851, 146. p.; GYÉMÁNT 2018, 29. p.

likus vallású németek is. A két népcsoport egymástól elkülönülve, két településen Rác-Nagy-Gájon és Német-Nagy-Gájon élt.³¹ (Élhetünk a „gyanúperrel”, hogy a két népcsoport nem tudott együtt élni.)

Nagymargita ugyancsak lakott helyként vészelte át a török kort. A 18. század közepén az ortodox hitű románok lakták, ők később is megőrizték a többségüket a településre érkező pravoszláv vallású szerbek ellenében. A 19. században román–szerb „elegyes” helységeként volt ismert.³²

Partos ugyancsak lakott hely maradt a török hódoltság után. A lakói jobbára ortodox hitű románok voltak, akik mellé a 19. század első felében pravoszláv vallású szerbek is letelepedhettek, mivel Fényes Elek „elegyes”, azaz románok és szerbek által lakott falunak írta le. Idővel a szerbség száma megcsappant, a helyi, római katolikus vallású magyarság száma viszont jelentősen megnőtt.³³

A török hódoltságot lakott helyként átvészelő Szentjánosról elmondható, hogy mindvégig, mind a 18., mind a 19. században az ortodox hitű románság otthona volt.³⁴

Amint azt már említettük, Tolvád bár túlélte a török hódoltság időszakát, az 1723/1725. évi gróf Mercy-féle térképen „Tollwacz” alakban mint lakatlan helység volt feltüntetve. Később, eredeti helyétől egy kicsit odébb újranépesítették a falut. Lakói a 18. században ortodox hitű románok voltak, akik mellé a 19. században felsorakoztak a pravoszláv vallású szerbek és a katolikus magyarok.³⁵

Zichyfalva múltjáról kevés információval rendelkezünk. Savoyai Jenő herceg (1663–1736) 1716-ban feltehetően itt aratott jelentős győzelmet császári hadaival a török sereg felett. Innen jön a település egyik román neve, a „Mormintye” („mormânt”), amely románul „sírt”, „sírhalmot” jelent. Zichyfalvát a kincstár 1783-ban telepítette

123 német családdal, amelyek – a ma Romániában fekvő – Garabosról (Grabaț), Kisjécsáról (Ilecea Mică), Nagyjécsáról (Ilecea Mare), valamint Kiskomlósról (Comloșu Mic) érkeztek. A település nevét gróf Zichy Ferenc udvari kamarai tanácsos és első rendszeres kamarai igazgató tiszteletére nyerte. A település német lakói – akik a római katolikus vallás tanításait követték – dominanciájukat a népességen belül a 19. században is megőrizték.³⁶

Az egykori Bánlaki járás további öt települését a 19. században alapították. Ezek a ma Szerbia részét képező Györgyháza, Óléc, Szécsenfalva, Torontálújfalva és Ürményháza. Ürményháza „újabb” alapítású helység. A falut Ürményházi József temesvári kincstári jószágigazgató alapította még 1817-ben, amikor 62 magyar családot telepített le, majd 1844-ben további 80 magyar család települt a faluba.³⁷

Óléc helységet Barách Lajos telepítette 1830-ban, ezért a falu kezdetben a „Baráchráza” nevet viselte. Mai nevét 1889-ben kapta, amikor Dániel Pál megvette a települést.³⁸ A falu földesurai kezdetben a Barách és a Dániel családok voltak, később a Botka és a Jagodics családok is birtokot vásároltak a faluban. Ezért – a torontáli falvak közül egyedülálló módon – Ólécen több kastélyt is építettek, amelyek a mai napig megvannak. A nemzetiségi viszonyokat tekintve a faluban jobbára római katolikus vallású németek és magyarok, valamint kisebb számban pravoszláv hitű szerbek éltek. Megemlítendő, a római katolikus vallási tanításokat követő bolgárok 1838-ban telepedtek le a faluban.

Óléc településsel azonos évben, 1830-ban létesült Szécsenfalva is. A helységet gróf Szécsen Miklós alapította 1830-ban római katolikus vallású német telepesekkel. A falu neve magára az alapító nemesi családra utal. Napjainkban talán nehezen hihető, de a 19. század-

³¹ FÉNYES 1839, 396. p.; FÉNYES (III. kötet) 1851, 129. p.; GYÉMÁNT 2018, 32. p.

³² FÉNYES 1839, 396. p.; Fényes (III. kötet) 1851, 67. p.; GYÉMÁNT 2018, 38. p.

³³ FÉNYES 1839, 396. p.; GYÉMÁNT 2018, 46–47. pp.; VÁLYI (III. kötet) 1799, 24. p.

³⁴ GYÉMÁNT 2018, 53. p.

³⁵ FÉNYES 1839, 397. p.; GYÉMÁNT 2018, 55. p.; VÁLYI (III. kötet) 1799, 507. p.

³⁶ GYÉMÁNT 2018, 63. p.; REISZIG EDE 1912, 136. p.

³⁷ REISZIG 1912, 135. p.; A Nagybecskereki Egyházmegye elektronikus oldala: <http://www.catholic-zr.org.rs/urmenyhaza/> (2021. április 26.)

³⁸ REISZIG 1912, 99–100. pp.

ban Szécsenfalvát és környékét Európa egyik fő kukorica-termőhelyének tartották.³⁹

Torontálújfalut 1842-ben 78 magyar családdal alapították, amelyek Szajánból (Cajan/Sajan), valamint Bikácsról (Бикач/Bikač) érkeztek.⁴⁰ A római katolikus vallású magyar közösség mellé hamarosan kisebb számú, ugyancsak római katolikus hitet követő németek telepedtek.

Az egykori Bánlaki járás „legfiatalabb” települése Györgyháza volt, a helységet 1850-ben Rákóczi Parchetich György telepítette. A falu az alapítóról kapta a nevét. Első lakói római katolikus vallású németek lehettek, akik mellé idővel ugyancsak római katolikus hitű magyarok is érkeztek.⁴¹

³⁹ Setschanfeld: <http://72.29.73.247/~setschan/anichols/> (Letöltés ideje: 2021. április 26.)

⁴⁰ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. Logos Kiadó, Tóthfalu, 1993. 317. p.

⁴¹ GYÉMÁNT 2018, 15. p.

Két part között I. – Hommage à Benes József

Délvidéki kincs – nem csak numizmatikusoknak

A trianoni „békediktátum” aláírásának 100. évfordulójára jelent meg Király Csaba József munkája: *Egykori most határon túli magyar vármegyék és települések numizmatikai emlékei 1800–1944 között* címmel.

Erre a könyvre Dalmay Árpád hívta fel a figyelmem, megrendeltem, postafordultával meg is jött. Bár nem vagyok numizmatikus, sőt történész sem, de magyar vagyok, méghozzá délvidéki magyar. Bátran le merem írni, hisz erre a legjobb magyarázatot adja Gubás Ágota „Az igazat mondd, ne csak a valódit” c. írása az Aracs folyóirat legutóbbi számában (XXI. évf. 1. sz.). A könyvet tehát nem szigorú szakmai szempontból mutatom be, hanem úgy, ahogyan ezt egy délvidéki magyar éli meg. Jó érzés nekünk, délvidéki magyaroknak és balzsam a 2004. december 5-én rajtunk ejtett sebre, hogy az anyaországban vannak emberek, akik nagy buzgalommal és alapos-sággal foglalkoznak az 1920-ban az egyetemes magyarságot ért tragédiával, és nemhogy nem felejtettek el bennünket, hanem még kutatják is a múltunkat, és munkájuk eredményeivel gazdagítják ismereteinket a saját történelmünkkel kapcsolatban.

Könyve első oldalán a szerző megjegyzi: „A könyvet saját pénzből adtam ki, szerény a kivite-le és szerény a példányszám is, de jó szí-
vel ajánlom mindazoknak az embereknek, akik érdeklődnek a határon túli magyarok és a velük élő nemzetiségek sorsa iránt.”

Nézzük meg tehát ezt a könyvet közelebbről: 30×21 cm-es, kemény borítójú kiadvány, az előlapján a történelmi Magyarország, a hátlapján pedig a zimonyi Millenniumi emlékmű és az úgynevezett irredenta szoborcsoport Dél képe látható. A kiadvány végén képtáblák találhatók, az előző fejezetekben leírt érmék, plakettek, jelvények stb. képei színesben (146–173. o.) – tehát a

szerző megjegyzése munkájáról, hogy „szerény a kivitele”, nem mondható!

Ez a könyv valójában egy sorozat első része, a szerző a továbbiakban Erdély, Felvidék, Kárpátalja és Várvidék bemutatásán dolgozik.

A bevezető rövid történelmi visszatekintést ad: Mátyás király korától elvezeti az olvasót egészen a Tito partizánjai által a délvidéki magyarság ellen 1944–1945-ben elkövetett szervezett népirtásig, de ugyanakkor tárgyilagos megjegyzést tesz az 1942-ben történt újvidéki hírhedtté vált „hideg napok”-ról is.

A szerző legrészletesebben a Délvidékkel foglalkozik:

Délvidék: 4–82. oldal

Horvát–Szlavónország, Dalmácia: 82–113.

Fiume – Modrus-Fiume vármegye: 113–118.

A fejezeteken belül ábécésorrendben mutatja be a helységeket. Először a név szerepel, ha több van belőle, akkor azokat is mind feltünteti. Ada helységgel nincs gond, az magyarul és szerbül is „Ada” (5. o.), de pl. „Bácsszentiván, Sonnhofen, Prigrewitz-Sankt-Iwan, Prigrevica” esetében már összetettebb volt a feladat (10. o.).

Ezt követi az első írásos emlék évszáma, a helység rövid története, majd a híres/hírhedt szülötteinek a felsorolása és tevékenységük rövid bemutatása. Így került például Szarvas Gábor neve mellé Rákosi Mátyásé is. Ezután külön kiemelt sorszámmal következik az adott városban lévő szobrok vagy a várossal kapcsolatban kiadott érmék, plakettek, domborművek, kitüntetések, jelvények pontos leírása: sorszám, cím, az alkotás vagy a gyártás/felavatás éve. Ezt követi az adott érme pontos méretének, anyagának szakszerű leírása. Tekinthejük ezeket a folyamatos sorszámmal ellátott leírásokat szócikkeknek is. Így az egész munkában 492 szócikk szerepel, majd a végén feltüntetve a forrás, ahonnan

a szerző az adatokat származtatja. Szabadkával kapcsolatban például a szerző 39 szócikket közöl, a 130-tól a 169-ig (39–45. o.).

Numizmatikusok számára biztos, hogy „csemege”, avagy valódi kincs ez a kiadvány, de a laikus olvasónak is élmény olvasgatni, lapozgatni ezt a könyvet. A szerző bevezetőjében azt írja, hogy: „Munkám során, egy csodálatos képzeletbeli utazás során, bár jómagam sohasem jártam ezeken a területeken, megismerhettem ezt a vegyes lakosságú, mai szóval élve „multikulturális” világot [...]” (1. o.).

Nos, e sorok írója viszont, aki egyidős a szerzővel (1944-esek), szinte minden megemléített helységben járt, sok mindent látott mindazokból, amikről a szerző írt, így sok régi szép emlék elevenedik fel az emberben. Azt tudtam, hogy az adataik nem nagyon dicsekednek városuk szülöttjével, Rákosi Mátyással, de azt már nem, hogy Bárczi Géza Kossuth-díjas nyelvész, akadémikus Zombor város szülötte volt (63. o.). Egyetemista korában e sorok írója élvezhette Bárczi professzor úr *A magyar nyelv életrajza* c. vendégelőadását az Újvidéki Egyetemen – sőt, tétkék öltönyben jött be a keskeny arcú, közép-

termetű professzor úr, és „Hölgyeim és Uraim!” megszólítással kezdte előadását – ami akkor, az 1960-as években még szokatlan volt. Mindezt e könyv lapozgatása hozta elő a feledés homályából, hisz mindez több mint 50 (!) évvel ezelőtt történt.

A könyv részletes bibliográfiai adatokkal, internetforrásokkal, szójegyzékekkel egészül ki, mint pl. az Egykori délvidéki magyar vármegyék és települések névmutatója, az adott helység összes elnevezéseivel (142–145. o.). Különösen jelentős a Külföldi szobrászok, éremművészek, ötvösök, vésnökök, éremgyártó cégek, öntödék, kőfaragók és építészek jegyzéke (139–142. o.). Olvasva ezt a névjegyzéket, sok-sok ismerős alak jelenik meg előttünk, vagy azért, mert ma is látjuk alkotásaikat, vagy személyesen ismertük/ismerjük őket.

E könyv értékét abban látom, hogy habár a szerző – ahogyan írja – csupán képzeletbeli utazást tett, hisz sohasem járt az említett területeken, mégis alapos kutatómunkája alapján sikerült neki ezt a valójában vegyes lakosságú és viharos történelemmel rendelkező világot hitelesen bemutatnia, és az olvasó előtt megjelenítenie.

Kilégzés III.

Pesti Emma

1990. május 25-én született Szabadkán, Szerbiában. Középiskolai tanulmányait Szabadkán folytatta nyomdaipari terméktervezés szakon, majd a Szegedi Tudományegyetemen szerzett diplomát képi ábrázolás szakon, festő szakirányon.

Festészete erősen absztrahált, viszont részleteiben világokat fedezhetünk fel – a napot, a holdat, vizeket, egeket, felhőkben a port, házakon ablakot. Maga a téma másodlagos számára, alkotás közben fontosabb a kompozíció, az egyensúly megteremtése. Festésmódjának egyik alappillére a megtervezett, irányított véletlenszerűség, az esetlegesnek ható gesztusok tudatos elhelyezése a vásznon kompozíciós szempontok alapján.

Keresi a harmóniát konstruktív és expresszív, geometrikus és kaotikus között. Egy-egy mértani forma elhelyezése a vásznon éles ellentétet képez a környezetét felépítő lendületes ecsetvonásokkal, csurgatásokkal, mégis, közben megszületik egyfajta harmónia, nyugalom a nyughatatlanságban.

Pesti Emma aktív kiállító. Önálló tárlata volt már Budapesten, Szegeden, Szabadkán, Újvidéken, Zentán, Szivácon, Kishegyesen, Topolyán, Tiszaszigeten. Folyamatosan vesz részt csoportos kiállításokon, munkái szerepeltek Szlovákiában, Horvátországban, Magyarországon, Szerbiában.

Évente több művésztelep látogatója, valamint különféle projektek résztvevője. Előszeretettel köti művészetét más műfajokhoz, mint a színház vagy irodalom.

2017-ben elnyerte a szabadkai Dr. Bodrogvári Ferenc-díjat, 2016-ban a vajdasági Kiváló Tehetség Díjat.

Lifka madarai – részletek

Lifka madarai – részletek

E számunk szerzői

Bogner István	nyugalmazott tanár, Szabadka–Szeged
Diószegi György Antal	művelődéskutató, Budapest
Dobos Marianne	író, Budapest
Gubás Ágota	újságíró, lapszerkesztő, Szabadka
Gutai István	író, nyugalmazott könyvtáros, Paks
Gyémánt Richárd	demográfus, jogász, Szeged
Huszár Zoltán	író, Horgos
Iancu Laura	költő, néprajzkutató, Velence
Juhász Lili	egyetemi hallgató, Szentendre
Kondor Katalin	közíró, újságíró, Budapest
Mérey Katalin	író, Szeged
Mezey Katalin	költő, író, Budapest
Mezey László Miklós	irodalomtörténész, kritikus, Budapest
Molnár Pál	újságíró, szerkesztő, Budapest
Pesti Emma	festőművész, Szabadka
Radnai István	költő, Budapest–Szeged
Sági Zoltán	pszichiáter, Szabadka
Stanyó Tóth Gizella	újságíró, Újvidék
Sutarski, Konrad	költő, író, műfordító, Budapest
Szmadám György	festőművész, művészeti író, Budapest
Széki Soós János	író, Budapest
Tráser László	író, újságíró, Szeged
W.-Nemessuri Zoltán	író, Budapest

Hallgass meg! II.

Hallgass meg! VIII.

Hallgass meg! I.

Hitetlen I.

Nyughatatlan nyugalom II.

Jobb lesz holnap I.

Felhőkben a por I.

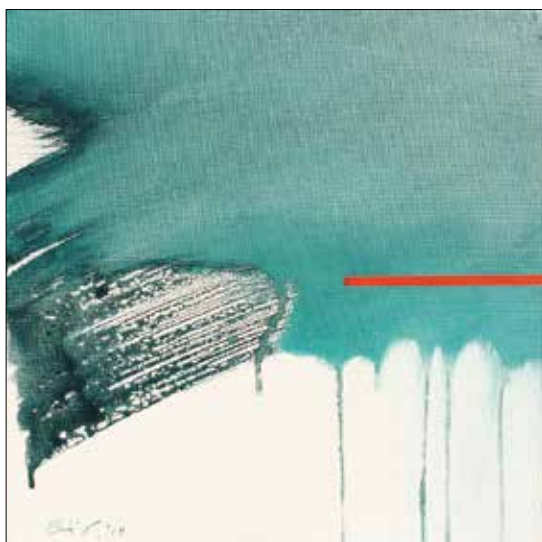
Felhőkben a por II.

Tiszán túl

Türkiz Nap

Hullámok I.

Ott I.

Hullámok II.

Aranyóra IV.

Elmozdulás 1.1

Elmozdulás 1.3

*Fekete ház**A délután elolvad**Aranyóra III.**Jeges ég*

Kirakós I.

Kirakós III.

Kilehelt pára

Hideg eső

Kirakós IV.

Kirakós II.

Hideg március II.

Sarkvidéki Nap

Gleccser-sorozat V.

Kilégzés I.

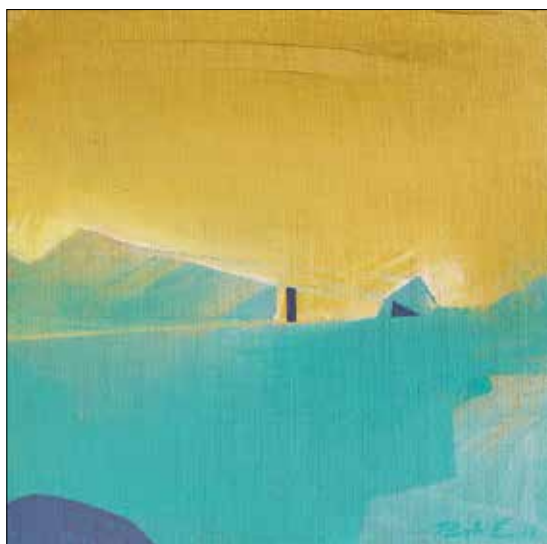
Will I Be Here after All My Thoughts Are Done? I.

Will I Be Here after All My Thoughts Are Done? II.

Izland I.

Aranyóra I.

Fekete-fürdő

Fekete vers

Elérhetetlen part

Gleccser-sorozat IV.

Törékeny hang

Csak egy pillanatra

Holdárnyék

Kilégzés II.

Hitetlen II.

Téglái elmozdultak

Hideg március I.